

**TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN
HUKUKİ SORUMLULUĞU**

Ece Nur KESEMEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ

Mayıs, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN
HUKUKİ SORUMLULUĞU

Hazırlayan
Ece Nur KESEMEN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Türk Hukukunda Maden İşletenin Hukuki Sorumluluğu’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/05/2019

Ece Nur KESEMEN

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Ahmet KARAKOCALI

: Dr. Öğr. Üyesi Banu Bilge SARIHAN

İmza

Özel Hukuk Anabilim Dalı (Ortak) Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ece Nur KESEMEN'in "**Türk Hukukunda Maden İşletenin Hukuki Sorumluluğu**" başlıklı tezi, 30.05.2019 günü saat 11.30' da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Ece Nur KESEMEN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Mayıs 2019

Danışman: Dr. Altan Fahri GÜLERCİ

Madenlerin kullanımı insanlığın başlangıcına tekâmül etmiş ve gün geçtikçe madene duyulan ihtiyaç artmıştır. Buna rağmen madenlerle alakalı pozitif düzenlemeler gecikmiş, ülkemizde hala kapsamlı ve madenle ilgili sorunları çözen hukuki düzenlemeler yapılamamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte maden sektörünün ülke ekonomilerindeki yeri artmış, maden yatağı olan veya madenleri işleyebilen ülkeler ekonomik olarak gelişmiştir. Birçok maden bulunan ülkemizde yanlış politikalar sonucunda madenler yeraltında kalmış ya da doğru işlenememiştir. Bu nedenle her ne kadar maden ihracatı yapan bir ülke olsak da maden ithalatımız fazla olduğundan dış ticaret açığı veren bir ekonomimiz vardır.

Maden işçileri, diğer işçiler gibi 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi olsalar da maden işletmelerinin yapısından ve yapılan işin zorluğundan dolayı ek düzenlemelere tabi tutulmuştur. Maden işletmeleri doğası gereği tehlikeli işletmeler olduğundan tüm önlemler alınsa bile bazen kazalar ve meslek hastalıkları kaçınılmazdır. Maden işletenin maden işletmelerinden kaynaklanan sorumluluğunun kaynağı hala tartışmalıdır. Yargıtay işverenin meydana gelen zararlardan dolayı ilk zamanlar haksız fiil sorumluluğuna, sonrasında sözleşmeden doğan sorumluluğuna ve nihayet tehlike sorumluluğuna gidilmesine hükmetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maden, madenci, işçi, hukuki sorumluluk, tehlike sorumluluğu

ABSTRACT

LEGAL LIABILITY OF THE MINE OPERATOR

Ece Nur KESEMEN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF PRIVATE LAW
MASTERS WITH THESIS**

May 2019

Advisor: Lecturer Altan Fahri GÜLERCİ

The use of mines has based to the onset of humanity and the need for the mine has increased day by day. Despite, positive arrangements related to mines has been late and in our country, legal arrangements which solve the problems related to the mine still could not be made comprehensively. With the industrial revolution, the position of the mining sector in the countrys' economies increased, the countries that had a mine or could process mines developed economically. In our country, where many mines are found, the mines have been stayed underground or not processed properly due to wrong policies. For this reason, although we are a country that exports mines, we have a foreign trade deficit because we have a large amount of mine imports.

Although miners are subject to the Labor Law No. 4857 like other workers, they have been subject to additional regulations due to the structure of the mining enterprises and the difficulty of the work. Due to mining companies are inherently dangerous, sometimes accidents and occupational diseases are inevitable even if all precautions are taken. The source of the responsibility of the mine operator from mining operations is still controversial. The Court of Cassation ruled that the employer had to be held responsible for the wrongful act first, then for the contractual liability and finally for the responsibility of the danger.

Key Words: Mine, miner, worker, legal responsibility, responsibility of danger

ÖNSÖZ

Hayatım boyunca, benden ilgisini, sevgisini, saygısını ve özverisini esirgemeyen; maddi, manevi her ihtiyacımda yanımda olup beni bugünlere getiren pek değerli annem Nursel ve babam Zafer Selçuk'a minnet, saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Tez çalışmamda bana yardımcı olan, başta Dr. Öğretim Görevlisi Altan Fahri Gülerci ve diğer hocalarıma teşekkür ediyorum.

Ece Nur KESEMEN

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

bkz.: Bakınız

C.: Cilt

ÇK: Çevre Kanunu

Ed.: Editör

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İMİB: İstanbul Maden İhracatçıları Birliği

İK: İş Kanunu

İSGK: İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

K: Kanun

KTK: Kara Yolları Trafik Kanunu

md.: Madde

MK: Maden Kanunu

MTA: Maden Tetkik Arama

S.: Sayı

s.: Sayfa

ss.: Sayfa sayısı

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

TBK : Türk Borçlar Kanunu

TMMOB: Türkiye Maden Mühendisleri Odası

TMK: Türk Medeni Kanunu

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Vb.: Ve benzeri

Vd.: Ve devamı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	v
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE MADENCİLİK SEKTÖRÜ

1. MADEN, MADENCİ, MADEN İŞÇİSİ KAVRAMI VE MADEN SEKTÖRÜ	5
2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR.....	7
3. MADEN REZERVLERİ VE REZERVLERİN EKONOMİYE ETKİSİ.....	12
4. TÜRKİYE'NİN MADEN İTHALAT VE İHRACATI.....	18
4.1. TÜRKİYE'NİN MADEN İHRACATI.....	18
4.2. TÜRKİYE'NİN MADEN İTHALATI	20
4.3. TÜRKİYE'NİN MADEN İHRACATI VE İTHALATI KARŞILAŞTIRMASI.....	22
5. TÜRKİYE'NİN MADEN SEKTÖRÜNDEKİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	22

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN HUKUKUNUN DOĞUŞU VE MADEN İŞLETEN KAVRAMI

1. MADEN HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	25
2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN HUKUKU İLE İLGİLİ POZİTİF HUKUK DÜZENLEMELERİ	29
3. TÜRK HUKUKUNDA MADENLER ÜZERİNDE MÜLKİYET İLİŞKİSİ .	43

4. TÜRK HUKUKUNDA MADENLER ÜZERİNDEKİ HAKLAR BAKIMINDAN MADEN İŞLETEN KAVRAMI	46
4.1. MADENLER ÜZERİNDEKİ HAKLAR	46
4.1.1. Maden Arama Hakkı	47
4.1.2. Maden İşletme Hakkı.....	50
4.1.3. Buluculuk Hakkı	51
4.1.4. Sınırlı Aynı Haklar	51
4.1.4.1. İrtifak ve İntifa Hakkı	51
4.1.4.2. İpotek	53
4.1.4.3. Rehin	55
4.1.4.4. Maden Sicili	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ DAYANAKLARI

1. GENEL OLARAK HUKUKİ SORUMLULUK KAVRAMI VE MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU.....	58
1.1.GENEL OLARAK HUKUKİ SORUMLULUK KAVRAMI.....	58
1.2. MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	62
2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN TEHLİKE SORUMLULUĞU BAKIMINDAN İNCELENMESİ	66
2.1. GENEL OLARAK TEHLİKE SORUMLULUĞU	66
2.1.1. Kavram.....	67
2.1.2. Tehlike Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	69
2.1.3. Türk Borçlar Kanunu Madde 71'e Göre Tehlike Sorumluluğu	71
2.1.4. Tehlike Sorumluluğunun Unsurları	73
2.1.4.1. Genel Olarak	73
2.1.4.2. İşletme.....	73
2.1.4.3. Zarar	75
2.1.4.4. İliyet Bağı	75
2.1.4.5. Hukuka Aykırılık ve Kusur.....	78
3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU	83
3.1. GENEL OLARAK	83
3.2. İŞ KAZASI.....	91

3.2.1. Kişi	92
3.2.2. Kaza ve Zararın Meydana Gelmesi	93
3.2.3. Kaza Sonucu Bedensel veya Ruhsal Zarar Meydana Gelmesi	94
3.2.4. Kaza ile Zarar Arasında İliyet Bağı	94
3.2.5. İş Kazasının Bildirilmesi ve Kurum Tarafından Soruşturulması .	94
3.3. MESLEK HASTALIĞI.....	95
3.3.1. Kişi Unsuru	96
3.3.2. Hastalık İle İş Arasında İliyet Bağı	96
3.3.3. Hastalığın Yönetmelikte Belirtilen Hastalıklardan Olması ve Belirtilen Sürede Ortaya Çıkması	96
3.3.4. Hastalığın Kuruma Bildirilmesi ve Kurum Sağlık Kurulu Tarafından Tespiti.....	98
3.4. İŞVERENİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ	99
3.4.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı Bakımından İşverenin Yükümlülükleri	99
3.4.2. İşverenin Ferdi Kaza Sigortası Yaptırma Zorunluluğu	105
3.5. İŞVERENİN SORUMLULUĞU BAKIMINDAN ÖZELLİK ARZ EDEN HALLER	107
3.5.1. İşverenin Hukuki Sorumluluğu	107
3.5.2. İşverenin Cezai Sorumluluğu	116
3.5.3. İşverenin İdari Sorumluluğu	118
4. TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN ÇEVRE HUKUKU BAKIMINDAN SORUMLULUĞU	120
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA	129

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Madencilik İş Kolunda Faaliyet Gösteren İşyeri ve İşçi Sayıları	13
Tablo 2. Türkiye Bazı Maden Rezervleri (Görünür, muhtemel).....	16
Tablo 3. Maden Sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Yeri	17
Tablo 4. 2012-2017 Maden İhracat Verileri.....	19
Tablo 5. 2012-2017 Maden İthalat Verileri.....	21
Tablo 6. Maden İhracatının Maden İthalatını Karşılama Oranı.....	22
Tablo 7. 6309 Sayılı Kanunla 3213 Sayılı Kanunun Karşılaştırması.....	41
Tablo 8. 2012-2017 yılları arasında maden işletmelerinde meydana gelen iş kazası sayıları.....	86

GİRİŞ

Maden, insanlığın başlangıcından beri kullanılan ve insan yaşamını kolaylaştıran bir yer altı zenginliğidir. Sadece günümüzde değil eski çağlarda da insanlar yaşamlarını sürdürmek ve kolaylaştırmak için madenlerden faydalanmıştır. İlk zamanlar yüzeydeki madenleri toplayan insanoğlu sonrasında yerin altındaki cevherleri ve bunları işlemeyi keşfetmiştir. İlerleyen sanayi ile birlikte madenlere duyulan ihtiyaç artmış, maden rezervi olan ülkeler ekonomik olarak gelişmeye başlamıştır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi kaynaklarını kullanması ve bunları işlemesi ile doğru orantılıdır.

Sanayi devriminden sonra madenlerin önemini anlayan batı toplumları, gözünü maden yatağı yönünden zengin ülkelere dikmiş, söz konusu ülkeleri sömürmüştür. Bugün halen mevcut savaşların, yayılmacı politikaların altında daha fazla maden varlığına sahip olma isteği vardır. Çünkü maden kaynakları ülkelerin ekonomileri için büyük bir fırsattır. Ülkemizde de bu fırsat görmezden gelinmemiş mevcut atıl durumdaki maden rezervlerinin ekonomiye kazandırılması amacıyla madenlerle alakalı pek çok teşvik yapılmış ve yapılmaktadır. Maden sektörü uzun arama dönemlerinde kazanç sağlanamaması, rezervlerin küçüklüğünün ya da madenin kalitesizliğinin önceden belirlenememesi, faaliyet sürerken büyük kazaların oluşma ihtimali sebeplerinden dolayı risklidir. Gerçekten maden işletmecisinin maden faaliyetindeki büyük riskler nedeniyle söz konusu sektörden uzak durması engellenmelidir.

Maden işletmeleri buldukları bölgeleri kalkındıran ve büyük istihdam fırsatı sağlayan işletmelerdir. Özellikle kırsal bölgede bulunan maden işletmeleri kırsaldan kente göçü engellediğinden olsun, maden tesisinden dolayı o bölgeye alt yapı götürülme zorunluluğundan olsun iyi bir fırsattır.

Hukukumuzda madenle alakalı pozitif hukuk düzenlemeleri çok geç yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında madenlerle ilgili ilk düzenlemeler genel olarak maden mülkiyetine yönelik olmuş, çok sonra kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Maden kanunları Batılı ülkelere çevrilmiş fazla faydalı olmamıştır. İmparatorluk madenlerle ilgili sık sık politika değiştirmiş, bu nedenle madenlerden

yeterli verim alınamamıştır. Maden bölgelerinde bulunan kişiler madenlerde çalışmaya zorlanmış ve bu çalışma babadan oğula geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda madenlerle ilgili devletçi bir yapı hâkimken dış borcun artması ve egemenliğin zayıflamasıyla madenlerin bir kısmında faaliyet durmuş, büyük bir kısmı da yabancılar tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde maden ve gelişmişlik arasındaki orantı anlaşılmalı ve madenlere bütçeden yüksek pay verilmiş, madenciyi teşvik ve maden aramasının kolaylaşması amacıyla birçok kurum kurulmuştur. Ancak değişen iktidarlar maden politikalarında sık oynama yaptığından ve maden faaliyetlerinin riskinin yanına hukuki korumanın az olması da eklendiğinden özel girişimci madene fazla yatırım yapmamış, kamu kurumları da gelişmemiştir.

Madencilik gelişmesinin önündeki en büyük engel teknolojik geri kalmışlık ile teknoloji transferinin zayıflığıdır. Madencilik alanında teknoloji gelişirse hem önceden ocakların konumu, rezerv büyüklükleri ve maden kalitesinin anlaşılması hem de maden kazalarının önlenmesi söz konusu olacaktır. Ülkemizde kamuoyunda madenlerle ilgili kötü bir imaj vardır. Ülkemizde yaşanan acı kazalar, maden ocaklarının çevreyi kirlettiğine dair algı bu imajın müsebbibidir. Üniversiteler, Enerji Bakanlığı, Sivil Toplum Örgütleri ve İlgili Kurumlar bu imajı yıkmak için acilen çalışma yapmalıdır.

Maden işletenlerin birçok idari, cezai ve nihayet hukuki sorumluluğu vardır. Madenci ilgili kanun, yönetmelik ve Çevre Kanunu'na muhalefet ederse bunun sonucunda işletmesinde faaliyetin durdurulması, ruhsatının iptali ve para cezası ile karşı karşıya kalır. Cezai sorumluluk açısından ise maden işletenlere özel düzenlemeler olmamakla birlikte gerçekleşen somut olaya göre Türk Ceza Kanunu'ndan uygun maddelerin uygulanması söz konusu olur.

Maden işletenin hukuki sorumluluğuna gelindiğinde kanunlarımızda boşlukla ve birbiri ile uymayan içtihatlarla karşılaşırız. Borçlar Kanunu'na göre bir kimsenin zarardan sorumlu tutulması zarar verenin kusurlu olmasına bağlıdır. Ancak bazı durumlarda zarar veren kişide kusur aranması hakkaniyete uygun olmayacaktır. Gelişen teknoloji, ilerleyen çağ ile birlikte kusur esasına bağlı kalmak hukukun

varoluş sebebine ters düşmeye başlamıştır. Bu nedenle kanunlarımızda kusur sorumluluklarının yanında kusursuz sorumluluk halleri istisna olarak düzenlenmiştir.

Kaza ve hastalıklara uğrama riski yüksek olan madenlerde çalışanlar bir zarara uğradıklarında maden işletmecisinin sorumluluğunun doğup doğmayacağı önemli bir konudur. İş Kanunu ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda işçilerin iş kazası ve meslek hastalığından korunması için birçok hüküm bulunmaktadır. İşveren işçiyi korumak ve gözetmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler kanun ve yönetmeliklerle somutlaştırılmıştır. Ancak maden işçilerinin çalışma koşulları diğer iş kollarından daha ağır ve tehlikelidir. Bundan dolayı maden işçileri için söz konusu düzenlemeler yetersiz kalmaktadır.

Kusur sorumluluğunu esas alan anlayışa göre kanunlardaki tüm yükümlülükleri yerine getirdiğini ispat eden işveren artık iş kazası ve meslek hastalığından dolayı sorumlu tutulamayacaktır. Gerçekten önceleri işçinin uğradığı zararlardan işveren için haksız fiil sorumluluğuna gidilmiştir. Fakat işverenin haksız fiil sorumluluğundan dolayı tazminat ödemesi işçinin zararını ispatı ile mümkündür. İşveren karşısında her açıdan güçsüz olan işçiye ispat yükü yüklenmesi zayıf durumdaki işçiyi daha da zora sokmaktadır.

Haksız fiil sorumluluğundan vazgeçilerek işverenin iş sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklere uymaması nedeniyle sözleşme sorumluluğuna gidilmesi gerektiği hukukumuzda Yargıtay kararları ile yerleşmiştir. İş kazası ve meslek hastalıklarından sözleşme sorumluluğu ile mesul tutulan işverenin, işçi ile arasındaki iş sözleşmesinden dolayı da yükümlülükleri vardır. İşveren bu yükümlülüklerini yerine getirmemesinden dolayı sorumlu tutulmaktadır. Bu sorumluluk hakkaniyete uygun gibi görünse de maden işçileri açısından haksız bir uygulamadır. Çünkü maden işletmelerinde her türlü önlem alınsa dahi zarar meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Bu haksızlığı fark eden Yargıtay iş kazaları için, son zamanlarda gelişen sanayi ve teknoloji ile ortaya çıkan kusursuz sorumluluk türü olan tehlike sorumluluğunu benimsemeye başlamıştır. Tehlike sorumluluğu kusur aranmaksızın, tehlikeli faaliyet işleten kişinin elde ettiği nimetlerin işçinin zararı ile denkleştirilmesini öngörmektedir. Gerçekten büyük tehlike arz eden maden

işletmelerinde işin doğası gereği tüm önlemler alınsa da kazalar meydana gelebilir. Burada önemli olan işinin zararı işin doğası gereği, işten kaynaklanan tehlike sonucu meydana gelmelidir.

Gerek çevrede meydana gelen tahribattan gerek işinin uğradığı zararlardan maden işleten kusursuz sorumlu tutulmalı ve bununla ilgili kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. Dikkat edilmesi gereken husus tüm önlemleri alan işverenle gerekli önlemleri almayan işverenin söz konusu sorumluluk türünde eşit tutulmasıdır. Kusur aranmayan bu sorumluluk türünün benimsenmesi için öncelikle işverenlerin belirlenen tüm iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini alması ve bu konularda sıkı denetimlerin yapılması gerekmektedir. Işverenlerin yükümlülüklerini yerine getirmesi halinde işverenin tehlike sorumluluğuna gidilmesi hakkaniyete uygun olacaktır.

 bölümden oluşan bu tez çalışmasında ilk bölümde madencilik faaliyetlerinin önemi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ülkemizde maden hukuku alanındaki düzenlemeler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmamızın temel bölümü olan nc bölümde ise özel hukuk hükümlerine göre kurulup işletilen maden teşebbüslerinin işletenin, maden işletmelerinden kaynaklanan zararlar nedeniyle sorumluluk durumları incelenmeye çalışılmış ve çözüm nerileri sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE MADENCİLİK SEKTÖRÜ

1. MADEN, MADENCİ, MADEN İŞÇİSİ KAVRAMI VE MADEN SEKTÖRÜ

Çeşitli iç ve dış etkenlerle, yüzyıllardır süren yeryüzü hareketleri ve döngü sonucunda, yerkabuğunun farklı katmanlarında oluşan fosil ve minerallere maden denir. 3213 sayılı Maden Kanunu¹ (MK) 3. maddede maden "Yer kabuğunda ve su kaynaklarında tabii olarak bulunan, ekonomik ve ticarî değeri olan petrol, doğal gaz, jeotermal ve su kaynakları dışında kalan her türlü madde" olarak tanımlanmıştır. Yine kanunumuzda madenler gruplandırılarak sayılmıştır. Bu gruplar madenlerin statüsünü belirler. Madenle ilgili yapılacak işlemler, bu gruplandırma dikkate alınarak yapılır.

Maden, yeraltının çok derinlerinde olabileceği gibi açıkta, hemen yüzeyde de olabilir. Madenler, yeryüzü hareketleri sonucu, yerkabuğunun yapısı nedeniyle ya da doğadaki varlıkların toprağa karışıp fosil olmasıyla binlerce yılda oluşmuşlardır. Madenlerin yeryüzüne dağılmasında ise belirli bir nizam bulunmamaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde farklı miktarlarda madenler bulunmaktadır. Bilinen madenlerin tamamı olmamakla birlikte, birçoğu ekonomik değere sahiptir. Madenin ekonomik değerinin olması, söz konusu madenin ticaretinin yapılıp yapılmamasına göre değişir.

Madenlerin ekonomik olarak kazanç sağlaması için çıkarılması faaliyeti, madencilik faaliyetidir. Bilim² madenciliği "yer kürede var olan her türlü kaynağın yeryüzüne çıkarılarak cevher zenginleştirme çalışmaları ile katma değerini artırıp, piyasada satarak kar elde etme çalışmalarıdır." şeklinde tanımlıyor. MK madde 3'te madencilik faaliyeti "Madenlerin aranması, üretime yönelik hazırlık çalışmaları, üretilmesi, sevkiyatı, cevher hazırlama ve zenginleştirme, atıkların bertarafı, ruhsat sahasındaki stoklama/depolama işlemleri, maden işletmelerinin kapatılması ve çevre ile uyumlu hale getirilmesi ile ilgili tüm faaliyetler ve bu faaliyetlere yönelik geçici

¹ 1985 tarihli 3213 sayılı Maden Kanunu

² Mesut Bilim; Türkiye'de Orman Kaynaklarının Maden İşletmeciliğine Tahsisine İlişkin Çözümler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 2013, s.31.

tesislerin yapılması." şeklinde tanımlanmıştır. Dünya ekonomisinin hammadde ihtiyacını tarımdan çok karşılayan madencilikğin ülke ekonomisine katkısı her açıdan yüksektir. Madencilik gelişmiş ülkeler, güçlü egemenliğe sahip söz hakkı olan ülkelerdir. Hammadde ihtiyacının giderilmesi ve maden ticareti gibi katkıların yanında istihdama da önemli ölçüde katkı sağlar. Ülkeler kendi topraklarında maden bulunmasa dahi başka ülkelerdeki madenleri büyük harcamalar yaparak, gerektiğinde savaşarak veya diğer ülkeyi sömürgesi yaparak çıkarırlar.

Maden işletmesinde maden çıkarma işini üstlenmiş, kamu ya da özel maden işletmecisine bağlı olarak çalışan, iş görme borcu üstlenen kişiye maden işçisi denir. Madenlerde denetim ve idareye ilişkin işler yapan kişiler, maden işçisi sayılmaz. Bu nedenle madenlerde çalışan herkes maden işçisi değildir.

Maden faaliyetinin zorluğu ve tehlikeleri, kanunlarımızda maden işçileri için farklı düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur.

Maden işletmelerinde İK'ye göre, kadın ve çocuk işçi çalıştırılmaz. 5510 sayılı Kanuna göre, madenlerde çalışanların emeklilik yaşı ellidir. Gerçekten maden işçilerinin ailelerinden uzaktaki ocaklarda çalışması, çalışmanın çoğunlukla yer altında olması, işçilerin ocak alanında şantiyede kalması ve sosyal alanlarının kısıtlı olması nedenleri göz önünde bulundurulduğunda bu yasaklamanın isabetli olduğu görülecektir³. İşçiler, kısa çalışma saatleriyle vardiyalı olarak çalışır.

İK'ye göre, zorunlu nedenler ve olağanüstü haller hariç, maden işçileri fazla çalışma yapamaz ve maden işçilerinin ücreti diğer işçilerin aldığı asgari ücretin üstünde olmak zorundadır. Yine maden işçilerinin yıllık izinleri, diğer işçilere göre 4 gün daha fazla olmak zorundadır.

Ekonomi için faydalı olan maden faaliyetleri, yatırımcı bakımından yüksek kar sağlamanın yanında büyük riskler taşır. Gerçekten maden faaliyeti, hem meşakkatli hem de garantisi olmayan bir sektördür. Öncelikle bölgedeki madenin rezervi ve kalitesinin anlaşılması çok güçtür. Bunun yanında maden araması yapan

³ Gökhan Oflaz; Madenlerde İş Sağlığı ve Güvenliği ile İşverenin Maden Kazalarından Doğan Hukuki Sorumluluğu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2016, s.6.

yatırımcı, uzun süre sermayesinin karşılığını alamaz. Maden faaliyeti, yüksek sermaye ve sabır gerektiren bir faaliyettir. Maden bulunduktan sonra işlenmesi de güçtür. Yine doğası gereği yüksek tehlike taşıyan maden faaliyetleri, birçok kazanın meydana gelmesine açık bir sektördür. Tüm bunların yanında maden faaliyetlerine devletin müdahalesi oldukça fazladır. Madencinin çevreye verdiği zararlar olsun, çalışanların sağlık ve güvenlikleri olsun devlet tarafından yakından takip edilir.

Madenler, yenilenebilir kaynaklar değildir. Bu nedenle kullanılmakla tükenirler. Madenin rezervi, çok önemlidir. Büyük rezerve sahip olmayan madenin işletmecisi, yaptığı yatırımın karşılığını alamayabilir.

Maden faaliyetlerine devlet baskısının yanında kamunun baskısı da oldukça yüksektir. Toplumda maden faaliyetlerinin çevreye yüksek zarar vereceği ve madende çalışan kişilerin sağlığının bozulacağı, madende mütemadiyen iş kazalarının veya afetlerin olacağına dair inanç vardır. Bu inanç da maden faaliyetlerini zora sokar.

Maden faaliyetlerinden yüksek fayda sağlanması, gelişmiş teknolojinin kullanılması, bilinçli işçilerin ve teknik elemanın yetiştirilmesi ile mümkündür. Aksi takdirde madenler, ülke ekonomisine yarardan çok zarar getirecektir. Burada büyük görev, devlet politikalarına düşmektedir.

2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR

İnsanlığın başlangıcıyla birlikte maden faaliyetleri de başlamıştır. İnsanlar, avlanmak, kendilerini korumak ve tarım yapmak için çeşitli taş ve kayalardan faydalanarak maden faaliyeti gerçekleştirmiştir⁴. Zengin yer altı kaynaklarına sahip Anadolu'da madencilik faaliyetlerinin başlangıcı Milattan Önce 7000 yıllarıdır⁵. İnsanlığın, kayaları, madenleri tanıması ve toprağı işlemeyle birlikte birey gelişimi ve refahı artmıştır⁶.

⁴Abdulkerim Pekin, “Madencilğin yerel ekonomilere katkısı ve bazı sektörlerle karşılaştırmalı analizi: Balıkesir örneği”, Baun Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 18, S, 2, 2016, s. 48-53.

⁵Kerim Tuncer Sarıkavak. “Türkiye’de Maden Aramaları, Maden Rezervleri ve Ekonomik Değeri”, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, S. 69, Temmuz-Eylül 2015, s.22-28.

⁶Pekin; a.g.m., s.48.

Sanayi devrimi ile birlikte madenlere gereksinim artmış, sanayisini geliştiren ülkeler, kendi kaynakları ile yetinmemiş, gelişmemiş ülkelerin kaynaklarına da göz dikmiştir. Madenlere olan ihtiyaç, artarak devam etmiştir. Bu ihtiyaç beraberinde sanayisi iyi olan ülkelerin, gelişmemiş ülkelerin madenlerini sömürmesini getirmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında madencilğe önem verilmiş ve maden faaliyetleri desteklenmiş, Ulusal Madencilik Politikası izlenmiştir. Ancak değişen iktidarlar, maden faaliyetlerine katkıdan çok zarar vermiş, böylece madencilğin ekonomimize etkisi düşük seviyede kalmıştır. 1929'daki Büyük Buhran ve özel sektörün sermaye yetersizliği devleti, madenler üzerinde devletçi bir politikaya itmiş, birçok maden bu dönemde devletleştirilmiştir⁷.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra madenlerle alakalı özel girişime fırsat tanınmış; ancak özel sermayenin nakit sıkıntısı yaşaması, yine savaştan çıkmanın etkisiyle insan gücünün az olması, fırsatın tam anlamıyla değerlendirilememesine sebep olmuştur⁸. Bu durumun etkisiyle yabancı sermayeye mecbur kalınmıştır. Sanayi devrimi ile gerileyen Osmanlı'da maden faaliyetleri, 1810'da başlamış; ancak bu faaliyetler, Cumhuriyet Döneminde, 1935'te Maden Tetkik Arama (MTA) kurulana kadar yabancılar tarafından yürütülmüştür⁹. Türkiye Cumhuriyeti, yabancı şirketlerde, bir yabancı teknisyene karşı bir Türk teknisyen yetiştirme zorunluluğu getirilerek insan gücü sorununu; Türkiye Sanayii ve Maden Bankası'nı kurarak da sermaye sorununu çözmeyi amaçlamıştır¹⁰. Bu durum, banka sektörü rahatlatmayınca, 1932 yılında Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası kurulmuş; fakat beklenen yine elde edilemeyince, 1933 yılında Sümerbank kurulmuş, maden sektörü rahatlatılmıştır¹¹.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının etkisiyle, dış borç azaltılmış, dışarıdan alınan hammaddenin ülkemizde üretilmesi için çalışmalar yapılmış ve maden

⁷Hasan Basri Yıldız; Türkiye'de Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.23.

⁸Yıldız; a.g.e., s.22.

⁹Sarıkavak; a.g.m., s.22

¹⁰Yıldız; a.g.e., s.23.

¹¹Yıldız; a.g.e., s.24.

sektöründeki devlet yatırımları arttırılmıştır¹². Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı başarılı olunca, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yatırımların %44'ü maden sektörüne ayrılmıştır.

Maden sektöründeki en iyi gelişme ise 1935 yılında maden sektöründe başarılı olunması için gerekli yatırımların yapılması ve teknik eleman yetiştirilmesi için Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün; maden kaynaklarının işletilmesi ve bankacılık faaliyetleri için Etibank'ın kurulmasıyla olmuştur¹³.

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkemizde maden sektörü zayıflamış, 1950'li yıllarda özel sektörün yetersiz kalmasıyla birlikte devlet teşebbüsleri önem kazanmış, birçok kamu iktisadi teşebbüsü kurulmuş ve bunun yanında 1954 yılında 6309 sayılı Maden Kanunu ile özel girişimin maden işletebilmesine imkan sağlanmış, 1926 tarihli Petrol Kanunu değiştirilmiş ve yerine yabancı ve Türk yatırımcıların teşviki için 6326 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir¹⁴.

1961 Anayasası ile madenler, devlet güvencesi altına alınmıştır. 1970'li yılların sonunda gelişmiş ülkelerin özelleştirme politikaları ülkemizde yanlış uygulanmış, maden faaliyetlerine zarar verilmiş, maden işletmelerinin yapısı bozulmuştur¹⁵. Hatalı özelleştirme politikaları, madenciler arasındaki rekabeti arttırınca maden fiyatları düşmüş, sektörde ne işçi ne de çevre düşünülmüştür¹⁶. Çünkü bu dönemdeki özelleştirmeler, sonu düşünülmeden yapılmış ve kamu elinden alınıp özel sektöre emanet edilen madenler, ekonomiye katkıdan çok zarar vermiştir.

1960 yılından 1980 yılına kadar maden politikaları, kendi hammaddemizi üretip işlemek ve yabancı ülkelere işlenmiş maden satmak ekseninde olmuştur¹⁷. Ancak beklenti karşılanamamış, politikalar uygulanamamıştır. 1980 yılından sonra maden politikaları, çıkardığımız madenleri dış pazara açmaya yönelmiş; fakat bu

¹²Yıldız; a.g.e., s.24.

¹³Yıldız; a.g.e., s.24.

¹⁴Yıldız; a.g.e., s.26.

¹⁵Nadir Avşaroğlu, "Madencilik Sektörü ve Özelleştirme Raporu", 2018, s.2 https://www.academia.edu/5755138/MADENC%C4%B0L%C4%B0K_SEKT%C3%96R%C3%9C_ve_%C3%96_ZELLE%C5%9ET%C4%B0RME_RAPORU.

¹⁶ Avşaroğlu; a.g.m., s.3.

¹⁷ Yıldız; a.g.e., s.27.

politikalar önceki gidişatı kısıtlamış, kamu ve özel girişimin yatırımlarını engellemiş, sonuç olarak yine maden sektörü gelişmemiştir¹⁸.

1985 yılında 3213 sayılı Maden Kanunu çıkarılarak maden sektöründeki fon sıkıntısı azaltılmaya çalışılmış, 1990 yılından sonra maden piyasasından devletin çekilmesi ile özel sektörün gelişimi artmıştır¹⁹. 1990'lı yıllara gelindiğinde, artık maden sektöründe özelleştirmenin önemi net bir şekilde anlaşılmış ve devlete ait maden kurumları hızla özelleştirilmeye başlanmıştır.

Ekonomide önemli yer kaplayan maden faaliyetlerinin ülkeyi ileriye götürmesi, ihtiyaçları karşılayan ve çağı yakalayan maden politikalarından geçer. Maden politikaları, siyasilere, ülkenin sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmişliğine, maden çeşitliliğine, rezervlerine ve bunların kalitesine göre ülkeler arasında değişkenlik gösterebilir²⁰. Maden politikaları sonucunda ülkemizdeki siyasilerin kalkınmada madenlerin ne kadar önemli olduğunun farkına varması sonucunda maden ile alakalı birçok kanun düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle sadece madenci ya da devlet değil, maden faaliyeti ile doğrudan veya dolaylı ilgilenen herkes düşünülmüştür. Bu durumu Aydın²¹;

"Maden Kanunu'nun ilgili tarafları; devlet, ruhsat sahibi ya da yatırımcı, arazi sahibi ve madencilik faaliyetinin yapıldığı yerdeki yerel halk olarak belirlenmektedir. Bu bileşim içerisinde devlet, maden kaynaklarından en fazla yararın elde edilmesini amaçlamakta, ruhsat sahibi ya da yatırımcı kar maksimizasyonunu hedeflemekte, arazi sahibi arazisinin başkası tarafından kullanılması nedeniyle uğradığı kaybın telafi edilmesini istemekte, yerel halk ise bulunduğu bölgede yapılan madencilik faaliyetinin neden olabileceği çevresel ve toplumsal etkilere karşın koruma talep etmektedir. Maden Kanunu'nun, ülke madencilik politikasının bir ifadesi olmasından hareketle, mineral kaynaklarının değerlendirilmesinde söz konusu çatışan çıkarların nasıl uzlaştırılacağı hususu, büyük oranda politik ve ekonomik tercihler tarafından belirlenecektir." şeklinde tanımlıyor.

Dünya nüfusunun artması ve teknolojinin gelişmesiyle en önemli enerji kaynağı olan madenlere olan gereksinim de artmıştır. Bu sebeple madencilik

¹⁸ Yıldız; a.g.e., s.28.

¹⁹ Yıldız; a.g.e., s.29.

²⁰ Sevgi Aydın; Türkiye'de Maden İşletmecilikte Karşılaşılan Hukuksal Sorunlar ve Değerlendirmeler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015. s.11.

²¹ Aydın; a.g.e., s.136-137.

faaliyetleri, çoğalıp gelişerek devam etmiştir. Adeta gündelik yaşantımızı sürdürebilmek için kullandığımız tüm eşyaların hammaddesi, maden faaliyeti sonucunda üretilir. Günümüzde de maden kullanım alanları, günlük kullandığımız malzemelerden, sanayide kullanılan ürünlere kadar çok geniştir. Madenler, kimyasal enerji, aşındırıcı sanayi, gübre sanayi, seramik refraker cam sanayi, çimento ve yapı malzemeleri, enerji, diğer endüstri hammaddesi olarak kullanılan madenler, hayvan yemleri, şarap ve meyve suları, ilaç, temizlik maddesi ve birçok gıda maddesi yapımında da kullanılmaktadır.

Maden işletmelerinin ekonomiye katkısı tartışmasızken, bu işletmeler, ticari riski yüksek olan işletmelerdir. Sadece arama faaliyeti dahi yıllarca süren madenlerden, bu süre zarfında bir gelir elde edilememekle beraber, maden işletmeleri sürekli sermayeye ihtiyaç duyan bir işletmedir.

Arama faaliyeti sonucunda elde edilecek madenin kalitesi, rezerv arama sonuna kadar net anlaşılamaz. Bundan dolayı arama faaliyetleri, gelişmiş teknoloji ve iyi bir tecrübe gerektirir. Ülkemizde arama faaliyetlerini, özel girişimden çok, 80 yılı aşkın tecrübeye sahip MTA yaptığından söz konusu riskler en aza indirgenmektedir²². Maden arama faaliyetinden sonra, madenin çıkarılması da başlı başına teknoloji ve tecrübe gerektiren bir iştir. Gerekli teknoloji ve tecrübe kullanılmadan yapılan maden faaliyeti, bu alana yapılan yatırımı olumsuz yönde etkiler, işletmeler ya hedefledikleri kara ulaşamaz ya da zarar eder. Maden faaliyetinin en başında arama yapılırken; maden faaliyetinin sosyal ve ekonomik etkisi büyük olduğundan, kalkındırılmak istenen bölgeler için öncelikli bölge seçimi, ülke ekonomisinin gelişmesi için önemli rol oynayacak öncelikli hammadde seçimi, bünyesinde maden bulunan alanlarla ilgili gerekli çalışmaların yapılması için öncelikli alan seçimi yapılmalıdır²³. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2017 yılı Faaliyet Raporunda, madencilik gelişmesi için mevzuatlarda yapılan her türlü değişiklikten bahsedilmiş ve bu değişiklikler daha çok yatırımcıyı teşvik etmek ve söz konusu riskleri aza indirmek için yapılmıştır. Bu çalışmalarla ruhsat alımındaki

²² Sarıkavak; a.g.m., s.23.

²³ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı Madencilik Politikaları", 2015, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_MadencilikPolitikalari.pdf

zorluklar, uzun bürokratik süreçler, yasaklar, idari yaptırım olarak derhal ruhsat iptali gibi sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

3. MADEN REZERVLERİ VE REZERVLERİN EKONOMİYE ETKİSİ

Dünya ekonomisinde maden rezervi olan ve maden işleten ülkelerin, ülkeler arasında söz hakkı ve ekonomik hacmi çoktur. Gelişmiş ülkeler, kendi nüfusunun ve rezervinin çok üzerinde maden tüketirken gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler, hammadde üretimi yapmaktadır²⁴. İşlenmiş maden üretiminin yüksek olması, ülkenin gelişmişliğini artırır. Öyle ki geri kalmış ülkeler, dünyadaki maden üretiminin %25,6'sını üretirken, işlenmiş madenlerin %4,5'ini üretmektedir²⁵. Gerçekten ekonominin belirleyicisi olan madenler, istihdam, enerji ve ham madde için önemli kaynaklardır. Maden işletme faaliyetleri, dünya ekonomisinin temel şartlarından. Maden işletmeleri, genellikle kırsal kesimdeki kişilerin istihdam ihtiyacını karşılarken, bu kişilerin büyük sanayi bölgelerine göçünü engelleyerek, ülkenin sadece ekonomisine değil, sosyal durumuna da katkı sağlar ve kırsal bölgeleri kalkındırır²⁶.

Madencilğin, istihdam için öneminin anlaşılması için, madencilik iş kolunda faaliyet gösteren işyeri ve işçi sayıları tablo 1'de verilmiştir.

²⁴ Yıldız; a.g.e., s.31.

²⁵ Avşaroğlu; a.g.m., s.1.

²⁶ TOBB, "Türkiye Madencilik Sektör Raporu", 2007, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/madencilik.pdf>

Tablo 1. Madencilik İş Kolunda Faaliyet Gösteren İşyeri ve İşçi Sayıları

YIL	İŞÇİ SAYISI			İŞYERİ SAYISI		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
2018	12.045	112.941	124.986	56	6.121	6.177
2017	12.600	117.923	130.523	53	6.166	6.219
2016	14.435	109.579	124.014	70	6.185	6.255
2015	13.672	109.121	122.793	71	6.206	6.277
2014	13.528	107.202	120.730	66	6.148	6.214
2013	13.879	119.777	133.656	89	6.280	6.369
2012	15.801	118.039	133.840	99	6.202	6.301

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2018

Ülkenin kalkınması için madenlerin kullanılması ve maden faaliyetlerinin geliştirilmesi gereklidir. Sanayi faaliyetinin olmazsa olmazı madenler, gerek hammadde olarak gerekse işlenerek sanayinin birçok kolunda kullanılmaktadır.

Dünyada önemli maden rezervlerine sahip ülkeler ise şunlardır; ABD, Çin, Güney Afrika, Kanada, Avustralya, Rusya, Suudi Arabistan, Kuveyt, İran ve Türk Cumhuriyetleridir²⁷. Bu ülkelerde bulunan madenler, işlendiğinde veya hammadde olarak satıldığında, yüksek değerlere sahip ve talep gören madenlerdir. Güney Afrika Cumhuriyeti, altın, platin grubu metaller, manganez, krom, alüminyum; Çin, demir, kurşun, manganez, molibden, kalay, zirkonyum, çinko ve fosfat; Kanada, uranyum, çinko, altın, bakır, nikel, kobalt, demir, petrol ve doğal gaz; Avustralya, kömür, demir, rutil, çinko, kurşun ve uranyum; ABD, kurşun, molibden ve fosfat cevherleri; Rusya, Suudi Arabistan, Kuveyt, İran, Türk Cumhuriyetleri, doğalgaz ve petrol madeni bulunan ülkelerdir.

Maden rezervi yüksek olan ülkelere bakıldığında, çoğu dünyada söz hakkına sahip dışa bağımlılığı en az olan ülkelerdir. Madenlerin ekonomik getirilerinin yanında, kendi kaynaklarını kullanan ülkeler, tam bağımsız olurlar. Başka bir

²⁷Ernst &Young Türkiye, “Dünyada ve Türkiye’de Madencilik Sektörü”, 2011, s.3. http://www.fenimining.com/upload/dosyalar/m_rapor_1347711063.pdf

deyişle, kendi kaynaklarını kullanan ve enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığı az olan ülkeler, dünyada söz hakkı sahibi olmakla birlikte dış ülkelerin kendilerine ekonomik ve politik müdahalelerini de en aza indirirler. Türkiye de bunu öngörmüş ve ülkeyi daha güçlü bir aktör haline getirebilmek için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, arz güvenliği, yerlileşme ve öngörülebilir piyasa amaçlarıyla Faaliyet Raporunda Yerli Enerji ve Maden Politikası düzenlemesini yapmıştır²⁸. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın söz konusu raporunda²⁹ amaçlar ve hedefler

"Bakanlığımız tarafından, enerjinin nihai tüketiciye sürekli, sürdürülebilir, çevre ile uyumlu, kaliteli, güvenli ve asgari maliyetlerle arzı ile enerji temininde kaynak çeşitlendirilmesini esas alarak; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını azami düzeyde değerlendirme, enerji israfını ve enerjinin çevresel etkilerini azaltma, Ülkemizin uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumunu güçlendirme; maden kaynaklarımızın etkin değerlendirilmesi ve madencilğin daha iyi noktalara taşınması doğrultusunda Bakanlığımız 2015-2019 Stratejik Planı hazırlanmış ve bahse konu Stratejik Plan enerji ve tabii kaynaklar alanında yaşanan konjonktürel değişimler, küresel ve bölgesel gelişmeler, uluslararası piyasalardaki dinamikler ile Milli Enerji ve Maden Stratejilerimiz de göz önünde bulundurularak Bakanlık Makamı' nın 28.11.2017 tarih ve 2974 sayılı Olur'u ile güncelleştirilmiştir." şeklinde belirtiliyor.

Tüm dünyada çıkarılan ve alım-satıma konu olan 90 adet maden ve mineralden, 50 türü ülkemizde bulunmakla beraber; bunun dışındaki 27 türünün rezervleri ve kaliteleri ekonomik olarak yetersiz olduğundan, ülkemiz, maden açısından kendine kısmen yetebilen bir ülkedir³⁰. Ülkemizde rezervi bulunan madenler şunlardır; altın, alümit, antimuan, asfaltit, asbest, bakır, bari, bitümlü şist, bentonit, boksit, bor, civa, çinko, demir, diatomit, disten, dolomit, doomit, feldspat, fosfa, fluorit, grafit, gümüş, jips, kaolen, kaya tuzu, kil, krom, kurşun, kuvars kumu, kuvarsrit, күкүрт, linyit, lületaşı, manganez, mermer, manyezit, nefelin, olvin, perlit, pomza, profilit, sepiolit, sodyum sülfat, stronsiyum, talk, taşkömürü, trona, toryum, uranyum, volfarm, turba, zeolit ve zımparadır.

²⁸ Erdal Tanas Karagöl vd. ; "Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası", Analiz Dergisi, S.203, 2007, s.7. <https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf>

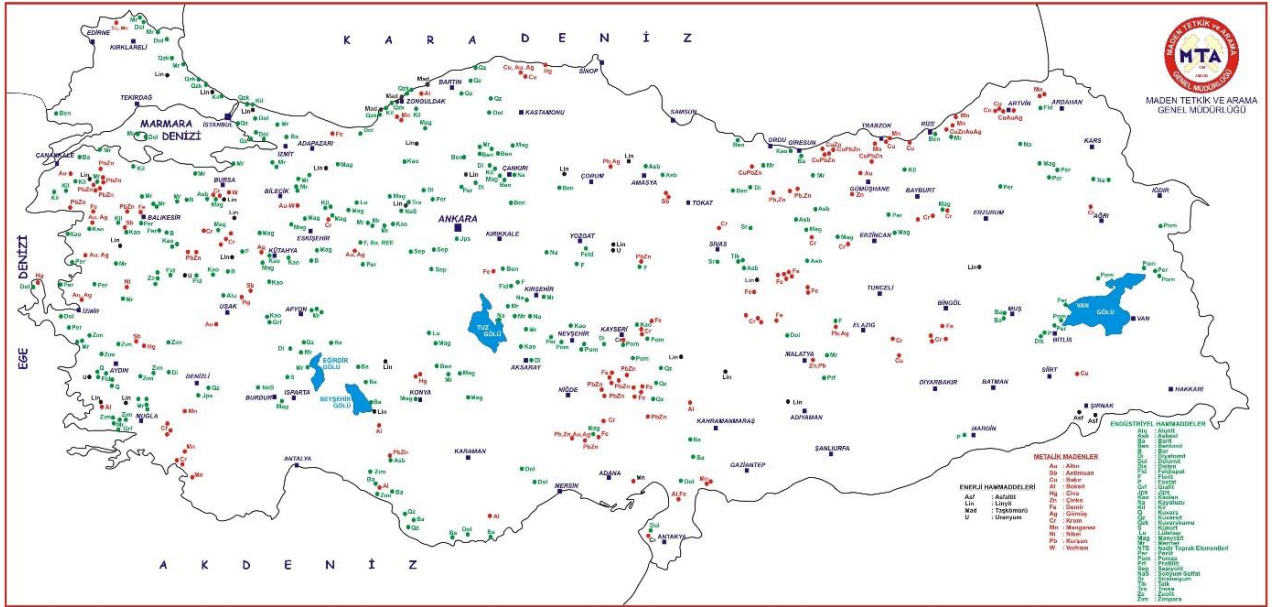
²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; "Faaliyet Raporu", 2017 s.30 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Faaliyet-Raporlari/Faaliyet-Raporlari>. 28.02.2018

³⁰ Mehmet Özçelik; "Türkiye'de ve Konya'da Madencilik Sektörü", Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Merkezi, Konya, 2013, s.2 <https://docplayer.biz.tr/23194761-Turkiye-de-ve-konya-da-madencilik-sektoru-mehmet-ozcelik.html>

Türkiye'de zengin rezerve sahip madenler ise dünya rezervinin %72'sini oluşturan bor , trona (doğal soda), kaya tuzu, sodyum sülfat, perlit, ponza, feldspat, bentonit, barit, manyezit, alçı taşı, stronsiyum tuzları, zeolit, sepiyolit, mermer ve doğal taşlar, kuvars, kuvarsit, zımpara taşı, boksit, krom ve linyit madenleridir. Ülkemizdeki madenlerin, dünya rezervlerine oranı ise şöyledir; endüstriyel ham maddeler %2,5, kömür %1, jeotermal %0.8 ve metalik madenler %0,4'tür³¹.

Türkiye'nin maden haritası şekil 1'de, muhtemel ve görünür rezervleri tablo 2'de verilmiştir.

Şekil 1. Türkiye Maden Yatakları

Kaynak: MTA Web Sitesi,2019

³¹ Özçelik; a.g.m., s.3.

Tablo 2. Türkiye Bazı Maden Rezervleri (Görünür, muhtemel)

Maden Cinsi	Rezerv (Gör+Muh) (Ton)	Maden Cinsi	Rezerv (Gör+Muh) (Ton)
Altın	700	Krom	26.000.000
Alünit	4.000.000	Kurşun	860.387
Antimuan	103.306	Kuvars Kumu	1.307.414.250
Asfaltit	82.000.000	Kuvarsit	2.270.287.821
Asbest	29.646.379	Kükürt	626.000
Bakır	1.786.000	Linyit	13.300.000.000
Barit	35.001.304	Lületaşı	1.483.000(sandık)
Bitümlü Şist	1.641.381.000	Manganez	3.200.000
Bentonit	250.543.000	Mermer	5.161.000.000 m3
Boksit	87.375.000	Manyezit	111.368.020
Bor	3.066.300.000	Perlit	5.690.027.600
Civa	3.820	Pomza	1.479.556.876 m3
Çinko	2.294.479	Profillit	6.644.000
Demir	122.000.000	Sepiolit	13.546.450
Diatomit	44.224.029	Sodyum Sülfat	16.536.000
Dolomit	15.887.160.000	Stronsiyum	665.082
Feldspat	239.305.500	Talk	482.736
Fosfat	70.500.000	Taşkömürü	1.126.548.000
Fluorit	2.538.000	Trona	836.317.680
Grafit	90.000	Toryum	380.000
Gümüş	6.062	Uranyum	9.129
Kaolen	89.063.770	Wolfram	36.719
Kaya Tuzu	5.733.708.017	Zeolit	344.148.875
Kil (Ser+Ref)	354.362.650	Zımpara	3.725.082

Kaynak: MTA Genel Müdürlüğü, 2013

Zengin maden kaynaklarına sahip olan ülkemiz, maalesef hammaddeyi işleyip üretici konumda olmaktan ziyade, hammadde üretip, bunu satmaya yönelik bir politika izlemiştir³². Bu durumun en önemli sebebi, tabii ki yıllardır özelleşemeyen devlet tekelinde kalan maden işletmeleridir. Özel girişimin kısıtlandığı ya da engellendiği bir sektör olan maden sektörü, kamu idaresinde gerektiği gibi gelişmemiş, dönem şartlarına uyum sağlayamamıştır. Böylece

³² TOBB; a.g.e., s.5.

madencilik faaliyetlerinin gayri safi milli hasıladaki payı, ülkemizdeki maden zenginliğine bakıldığında oldukça düşük kalmıştır. Ancak yakın zamana kadar Türkiye'de madencilik faaliyetleri, kamu kuruluşları ve dar kapsamlı özel girişim tarafından yürütülürken, Eti Maden İşletmelerine ve Türkiye Kömür İşletmelerine bağlı bazı ortakların özelleştirilmesi ile küçük ve orta ölçekli özel girişim ve kamu işletmeleri ile yürütülmeye başlanmıştır³³. Bu durum, maden faaliyetleri için avantaj sağlamış olsa da sektör hala gereken ilerlemeyi göstermemiştir.

Maden sektörünün Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya etkisi tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Maden Sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Yeri

YILLAR	Madencilik/GSYH (%)	Madencilik ve Taşocakçılığı(TL)	GSYH* (TL)
2012	1,09	17.117.464.397	1.569.672.114.915
2013	1,07	19.419.988.447	1.809.713.086.703
2014	0,95	19.409.823.725	2.044.465.875.822
2015	0,82	19.255.080.173	2.338.647.493.683
2016	0,82	21.369.179.272	2.608.525.749.333
2017	0,87	27.068.129.221	3.106.536.751.444

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, 2018

Maden sektörünün Gayri Safi Milli Hasıladaki yeri, 2012 yılından itibaren küçük oranlarla gerileyerek %1,10 dolaylarından, %0,85 dolaylarına düşmüştür. Bu düşüşün sebebi, fiyatlardaki dalgalanmalar, ülkenin yenilenebilir enerjiye yönelmesi, küresel kriz, maden stokları olarak sayılabilir.

Türkiye'de madencilik sektörünün güçlü tarafları; maden kaynaklarının çeşitliliği, bazı madenlerdeki büyük rezervler ve yasal, idari ve teknik alt yapının olması, sektörün zayıf tarafları ise; yapısal sorunlar, kaynak yetersizliği, yasal ve idari eksikliklerin bulunmasıdır³⁴.

³³ Ernst&Young; a.g.m., s.11.

³⁴ TOBB; a.g.e., s.11.

4. TÜRKİYE'NİN MADEN İTHALAT VE İHRACATI

Zengin maden yataklarına sahip ülkemiz, diğer ülkelere maden ihracatı yapmakta olup, yurtdışında yeterli olmayan madenleri de ithal etmektedir.

4.1. TÜRKİYE'NİN MADEN İHRACATI

İstanbul Maden İhracatçıları Birliği 2018 Raporu'na³⁵ göre, ihraç ettiğimiz madenler; granit ham, kabaca yontulmuş, blok, inşaata elverişli diğer işlenmiş taşlar, işlenmiş granit, işlenmiş mermer, işlenmiş traverten, kayağan taşı ham veya kabaca yontulmuş, kayağan taşı işlenmiş, mermer traverten ham, kabaca yontulmuş, blok veya tabii taşlardan karo,ranül,parça ve tozları, tabii taşlardan kaldırım ve döşeme taşları, alçı taşı, alçılar, alüminyum cevherleri, amyant, antimuan cevherleri, bakır cevherleri, barit, whitherit, bentonit, cüruf yünü, kaya yünü; mineral yünler; genişletilmiş mineral madde ve karışımlar, çinko cevherleri, demir cevherleri, diğer cüruf ve küller, diğer ferro alaşımlar, diğer killer, diğer metalik cevherler, diğer mineral maddeler, diğer taş ve minerallerden eşya, doğal ve yapay aşındırıcı toz, kauçuk, dolomit, feldspat, ferro krom, grafit, granüle cüruf ve döküntüler, işlenmiş mika ve mikadan eşya, kaolin ve kaolinli killer, kavrulmamış demir piritleri, kıymetli metal cevher (altın,gümüş,platin), kobalt cevherleri, krom cevherleri, kurşun cevherleri, kuvars, kuvarzit, kükürt, lüle taşı, manganez cevherleri, manyezit, metal kül ve kalıntıları, mika, mineral yakıtlar, molibden cevherleri, nikel cevherleri, perlit, pomza, selestin, silisli fosil unları, silisli toprakları, tabii boratlar ve konsantreleri, tabii kalsiyum fosfatlar, tabii steatit, talk, toprak boyalar ve mikalı tabii demir oks, tungsten, uranyum, toryum ve titanyum cevherleri, tuz, zımpara ve diğer tabii aşındırıcılar, zirkonyum, niobyum, tantalum ve vanadyum cevherleridir. Sayılan altmış iki maden arasında en çok ihraç edilen madenler ise; mermer, çinko, krom, tabii boratlar ve konsantreleri, bakır, feldispat, kurşun, işlenmiş traverten, manyezit, alçı ve pomzadır.

İstanbul Maden İhracatçıları Birliği 2018 Raporu'na göre ihracat yaptığımız 200'e yakın ülke bulunmaktadır. En çok ihracat yaptığımız ülkeler ise; Çin, ABD,

³⁵ İMİB; "İhracat Raporu", 2018, <http://www.imib.org.tr/tr/istatistikler-2-2/>

Suudi Arabistan, Belçika, İtalya, İspanya, Hindistan, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Avusturya, İsveç, Fransa, Avustralya, Almanya, Tayvan, Güney Kore, İngiltere, Kanada, Rusya, İran, Hollanda, Mısır, Ukrayna, Japonya ve Cezayirdir.

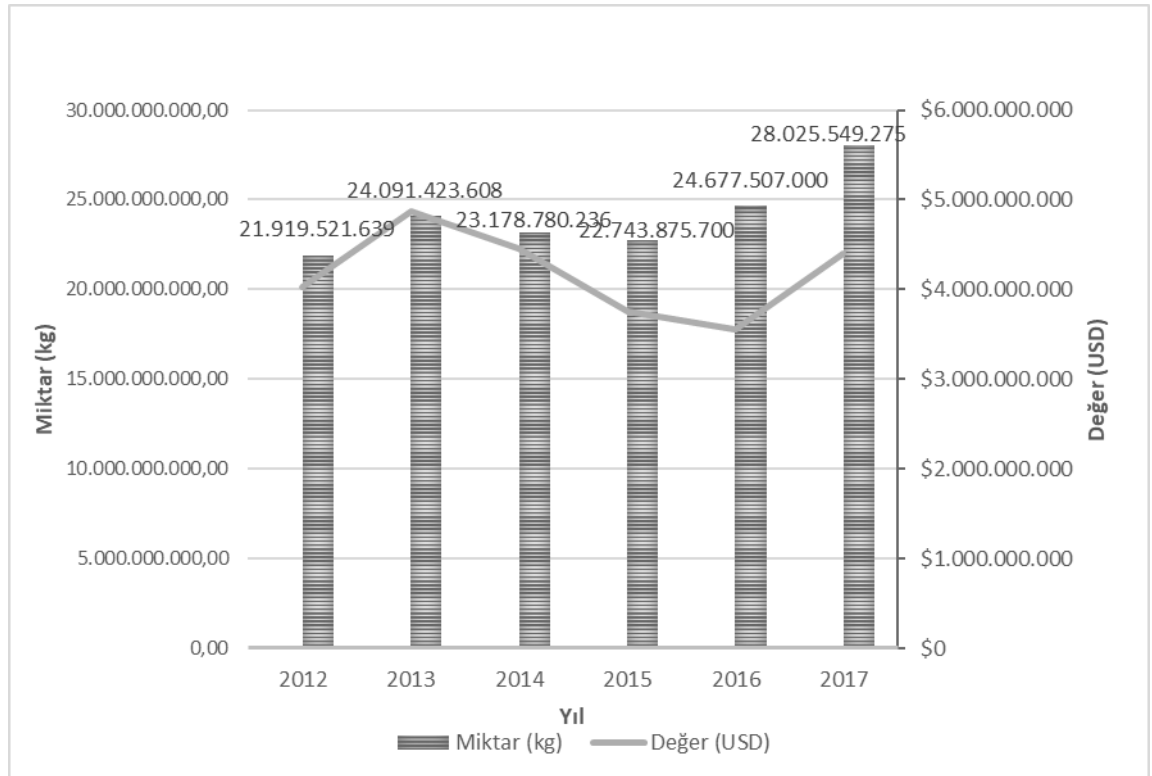
Türkiye'nin maden ihracatı verileri tablo 4'te ve grafik 1'de verilmiştir.

Tablo 4. 2012-2017 Maden İhracat Verileri

Yıl	Miktar (kg)	Değer (USD)
2012	21.919.521.639	4.030.968.411
2013	24.091.423.608	4.869.931.586
2014	23.178.780.236	4.452.469.883
2015	22.743.875.700	3.750.239.097
2016	24.677.507.000	3.558.788.269
2017	28.025.549.275	4.397.090.177

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, 2018

Grafik 1. 2012-2017 Maden İhracat Verileri

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, 2018

Maden ihracatı, 2012 yılında ülkemiz toplam ihracatından %2,64, 2013 yılında %3,21, 2014 yılında 2,60 pay almıştır. TÜİK verilerine göre 2016 yılında

143.557.354.654 \$ olarak gerçekleşen ülkemiz toplam ihracatından %2,49 pay alan madencilik sektörü ihracatı, bir önceki yıla göre %1 düşüşle 3.558.788.269 \$ olarak gerçekleşmiştir. Maden sektörü, 2017 yılında ise ülkemizin toplam ihracatından %2,80 pay almıştır.

4.2. TÜRKİYE'NİN MADEN İTHALATI

Ülkemize ithal edilen madenler; taş kömürü, demir, granit, işlenmiş fosfatlar, koklaşabilir kömürler, süs taşları, kaolen ve kaolenli killer, kum, zirkonyum silikat, manyezit, kükürt, mermer, işlenmiş krom, refrakter killer, demir veya çeliğin imalinden elde edilen döküntüler, cüruf ve molozlar, florit, turba, alüminyum, talk, grafit, alçı taşı, alçılar, titanyum, bitümler, diğer endüstri mineralleri, feldispat, andaluzit, disten, sillimanit, tuzlar, mermer, ham blok ve plakalar halinde, yontulmaya veya inşaata elverişli diğer taşlar, barit, granit, ham, vermikülit, kayagan taşı (arduvaz), işlenmiş, tripolit, diatomit, kiselgur, bentonit, kireç ve kireçtaşları, dolomit, kuvars, lösit, nefelin ve siyenit, mika, zımpara taşı ve diğer tabii aşındırıcılar, çakıltaşı, çakmaktaşı, mıcır, curuf, moloz, traverten, işlenmiş, kavrulmamış demir piritleri, manganez, ham, perlit, antımuhan, boya hammaddeleri, pomza (sünger taşı), diğer metalik cevherler, çinko, kurşun, bakır, lüle taşı, molibden, kalay, nikel, diğer kıymetli metal cevherleri ve zenginleştirilmiş kıymetli metal cevherleri, kuvarsit, tabii boratlar ve konsantreleridir.

Ülkemizin en çok gereksinim duyup, ithal ettiği madenler ise doğalgaz, petrol, altın, demir, alüminyum, kömür ve bakırdır. İthalat yaptığımız ülke sayısı 120'e yakın olup, en çok ithalat yaptığımız ülkeler ise şunlardır; Rusya, Kolombiya, Avustralya, Brezilya, Güney Afrika, Kanada, Ukrayna, İsveç, Hindistan, ABD, Çin, Fas, İspanya, İtalya, Vietnam, Letonya, İsrail, Polonya, İran, Bulgaristan, Mısır, BAE, İngiltere, Yunanistan, Mozambik, Almanya, Belçika ve Hollandadır.

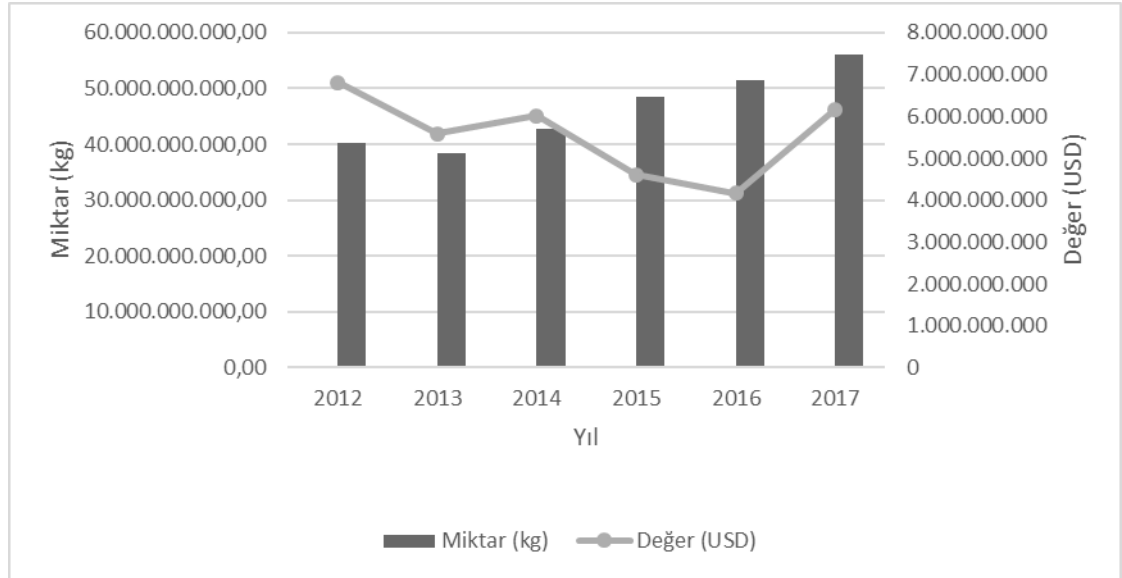
Türkiye'nin maden ithalatı verileri tablo 5'te ve grafik 2'de verilmiştir.

Tablo 5. 2012-2017 Maden İthalat Verileri

Yıl	Miktar (kg)	Değer (USD)
2012	40.224.292.963	6.816.841.888
2013	38.310.704.364	5.581.019.417
2014	42.850.318.206	6.017.348.770
2015	48.499.574.517	4.607.904.535
2016	51.456.986.239	4.160.620.067
2017	56.124.989.698	6.172.616.754

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, 2018

Grafik 2. Maden İthalat Verileri

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, 2018

Maden sektörü, 2012 yılında ülkemiz toplam ithalatından %2,88, 2013 yılında %2,22, 2014 yılında %2,00, 2015 yılında da %2,00 pay almıştır. TÜİK verilerine göre 2016 yılında 198.610.256.409 milyar \$ olarak gerçekleşen ülkemiz toplam ithalatından %2,09 pay alan madencilik sektörü ithalatı, bir önceki yıla göre %9,7 düşüş ile 4.160.620.067 \$ olarak gerçekleşmiştir. Maden sektörü, 2017 yılında ise ülkemizin toplam ithalatından %2,64 pay almıştır.

4.3. TÜRKİYE'NİN MADEN İHRACATI VE İTHALATI KARŞILAŞTIRMASI

Ülkemiz, henüz gelişmekte olan bir ülke olduğunda fazlaca ithalat yapılmaktadır. İthalatın ihracattan fazla olması, ülke ekonomisine zarar vermektedir. Gerçekten maden ithalatı, ihracatından kat ve kat fazladır. Bundan dolayı ihracatın ithalatı karşılama oranı düşüktür. İthalat ihracattan fazla olunca, dış ticaret açığı veren ekonominin, bu açığın kapatılması için birçok reforma ihtiyacı vardır. Her ne kadar bu açık kapatılmaya çalışılsa da Türkiye neredeyse % 70 oranında dışa bağımlı olduğundan, enerji ithalatından dolayı cari açık git gide artmaktadır³⁶.

Türkiye’de maden ihracatının maden ithalatını karşılama oranı tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Maden İhracatının Maden İthalatını Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2012	4.030,97	6.816,84	59,13
2013	4.869,93	5.581,02	87,26
2014	4.096,93	4.849,25	84,49
2015	3.750,24	4.607,90	81,39
2016	3.558,79	4.160,62	85,54
2017	4.397,09	6.172,62	71,23

Kaynak: MTA Web Sitesi, 2018

5. TÜRKİYE'NİN MADEN SEKTÖRÜNDEKİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Zengin maden çeşitleri, önemli pazar alanlarına yakınlığı, sermaye birikimi, iş gücü, kurumsal yapıları ve yasal düzenlemeleri ile ülkemiz madencilik için elverişli bir ülke olmakla birlikte, ülkemizde söz konusu sektörde birçok sıkıntı yaşanmaktadır. Ülkemizde maden sektöründe rezervlerin büyüklüğü ve nitelikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması, şirketlerin deneyimi, teknolojisi, ekonomisi ve finansmanının yetersiz olması, sektörün desteklenmemesi, sektördeki rekabet

³⁶ Karagöl vd.; a.g.m., s.8.

gücünün az olması, mevzuatlardaki yetersizlikler, çevresel faktörler, idari, yargısal ve toplumsal alandaki sıkıntılar gibi birçok sorun bulunmaktadır³⁷.

Sosyal ve ekonomik alanda, ülkelerin gelişimi için gerekli imkanları fazlasıyla sunan maden sektöründeki sorunların çözülmesi en acil gereksinimlerdendir.

Öncelikle mevzuatı güncel sorunlara göre revize etme faaliyetleri yapılmalıdır. Son düzenlemelerle ruhsat alımı ve devamı konusunda bir takım rahatlamalar söz konusu olmakla birlikte, zaten riskli bir yatırım olan maden sektöründeki bürokrasi de azaltılmalıdır. Birbiri ile çelişen mevzuatlardaki çelişkiler giderilmelidir.

Daha adil kararlar verilmesi ve yargılamanın kısaltılması için maden ihtisas mahkemeleri³⁸ kurulup, maden faaliyeti yapan kimselerin, yargı kararlarından dolayı uğrayacakları büyük zararlar göz önünde tutularak, yürütmeyi durdurma ve diğer kararlar verilmelidir³⁹.

Başta MTA olmak üzere maden faaliyeti ile ilgili tüm kurumlar, maden sektörü ile alakalı inceleme başlatmalı, madencilik için gerekli teknoloji, kalifiye eleman ve verimli çalışma için yenilenme sürecine girmelidir⁴⁰. Yine sektördeki kurum dağılımının giderilmesi ve farklı düzenlemelerin azaltılması için tek başlılık sağlanmalı, gerekirse kurumlar tek çatı altında toplanmalıdır.

Devletin maden yatırımcısını desteklemesi, vergileri azaltması ve teşvikleri arttırması gerekmektedir. Doğası gereği uzun süren maden arama işinin maliyetinden korkan yatırımcı, maden işine girmediğinden, birçok maden çıkarılamamakta, madenlerden faydalanılamamaktadır⁴¹. Böylece milli servet, toprak altında kalmaktadır. Yine yüksek sermaye isteyen; ancak uzun vadede kar sağlayan bu faaliyeti yapan yatırımcının beli, vergilerle bükülmemelidir.

³⁷ TOBB; a.g.e., s.13.

³⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Topaloğlu, Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemelerdeki Küresel Eğilimler Ve Türkiye Uygulaması, Bilimsel Madencilik Dergisi, Özel Sayı, S. 57, 2018, ss.143-152, s.146.

³⁹ TOBB; a.g.e., s.14.

⁴⁰ Aşaroglu; a.g.m., s.19.

⁴¹ Ernst&Young; a.g.m., s.17.

Çıkarılan madenlerin taşınması ve ulaştırılması için demiryolu bağlantısı ve liman yapısı yetersiz olduğundan, taşıma maliyetleri oldukça yüksektir⁴². Uluslararası rekabet gücümüzün artırılması için alt yapı ve ulaşım olanaklarının, maden faaliyetlerine uygunlaştırılması gereklidir.

Gerek madenlerin kullanılmasıyla gerekse maden faaliyetleri yapılırken, çevrenin kötü yönde fazlaca etkilendiği algısı, halk bilgilendirilerek kırılmalı ve kamuoyu baskısı azaltılmalı, madenlerin önemi halka anlatılmalıdır⁴³. Yakıt olarak kullandığımız madenler, çevreyi kirletmektedir. Ancak çevre kirliliğinin tek müsebbibi, bu yakıtlar değildir. İthalatın azaltılması için ülkemizdeki kömür ve linyit madenlerinin kullanımını artırılmalıdır. Tabii ki maden faaliyetlerinin çevreye duyarlı sürdürülmesi için de gerekli önlemler alınmalıdır.

Maden faaliyeti yapısı gereği kazalara meyillidir. Ancak gerekli önlemler devlet tarafından alınır, işverence uygulanırsa, söz konusu kazalardan doğan zararlar en aza indirgenebilir. İş sağlığı ve güvenliğini arttırarak gerekli önlemler alınır, işçi bilgilendirilirse, hem halk hem yatırımcı nezdinde oluşan önyargı kırılır, daha verimli ve daha güvenli bir çalışma sağlanabilir⁴⁴

Ülkenin gelişmişliğinin artması, kırsaldan kente göçün önlenmesi ve kalkınma için önemli notalardan birisi, maden faaliyetlerinin merkezden kırsala yayılmasıdır. Sadece büyük kent ve ticaret merkezlerinde değil, alt yapı sağlanarak ülkenin dört bir yanında madencilik faaliyeti yapılması sağlanarak, kalkınmanın ve istihdamın önünün açılması şarttır⁴⁵.

Üreticiler için rekabetin en sağlıklı şekilde ilerlemesi için üretici birlikleri kurulup, bu birliklere gerekli yetkiler verilmelidir⁴⁶.

⁴² Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı; a.g.e. s.192.

⁴³ TOBB; a.g.e., s.14.

⁴⁴ Ernst&Young; a.g.m., s.26.

⁴⁵ Avşaroğlu; a.g.m., s.18.

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı; a.g.e., s.119.

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN HUKUKUNUN DOĞUŞU VE MADEN İŞLETEN KAVRAMI

1. MADEN HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Madencilik faaliyetinin insanlık tarihi ile birlikte başladığını, arkeolojik kazılar sayesinde görebiliyoruz. Tarih başlangıcından beri insanlar, madenleri işleyerek çeşitli eşyalar üretmiş, birçok metal milattan önce 7000 yılında Anadolu'da kullanılmıştır. Milattan önce 2000 yılında Etiler, Anadolu'da demir sanayini ilerletmiş, yine Anadolu topraklarında yaşayan Lidyalılar ilk altın parayı kullanmışlardır⁴⁷. Taş devrinden sonra bronz devrine geçilmesinde Ergani madeninin rolü fazla olmakla birlikte, ilk bakırla alaşım yapılması da Anadolu'da başlamıştır⁴⁸.

Anadolu'da madenciliğin tarihsel gelişimini inceleyecek olursak, bu alanda öne çıkan, UNESCO Dünya Kültür Mirasları listesinde de yerini almış, Çatalhöyük ve Hitit medeniyetlerini incelememiz gerekir⁴⁹.

Bu medeniyetin insanları kerpiç evlerde yaşamış; evin içindeki ocakların kenarındaki duvarları ve diğer duvarları sık sık kireç oranı yüksek balçıkla sıvamışlardır. Bunun nedeni, gerek ocağın etrafındaki duvarların temizliğinin sağlanması, gerek fare ve haşerattan kurtulma arzusu, gerekse penceresiz evlerin aydınlanma ihtiyacıdır⁵⁰. Yapılan kazılarda alçılı kafataslarına da ulaşılmıştır⁵¹.

Bölgede en çok kullanılan ve Aksaray ilinde bulunan Nenezi Dağı'ndan toplanan maden obsidiyen ise; hemen her evde bulunmuş olan iğne, bıçak, ayna, et sıyrıcıları, mızrak uçları gibi günlük hayata yardımcı birçok aracın yapımında kullanılmış; bu araçlar, ölümler ve heykellerle birlikte evlerin tabanlarına gömülmüş, şölenlerde yeraltından çıkarılıp sergilenerek sembolik bir anlam da kazanmıştır⁵².

⁴⁷ Özkan Uçkan; Türk Maden Hukukunda Madencilğe İlişkin Haklar ve Bunların Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Getirilmesi, 1983, Eskişehir, s.4.

⁴⁸ Uçkan; a.g.e., s.5.

⁴⁹ Ömer Günay; Maden Hukuku, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, Syf 44.

⁵⁰ Günay; a.g.e., s.44.

⁵¹ Günay; a.g.e., s.45.

⁵² Günay; a.g.e., s.45.

Hititlerin bronz döneminde varlık göstermesinden dolayı, bu medeniyette bronz ve demir üretimi görülmüştür⁵³. Anadolu'da kurulan ilk imparatorluk olan Hititler, bakır, gümüş, demir ve bronz gibi madenleri savaşlarda, gündelik işlerinde kullanarak, dönemindeki medeniyetleri gerisinde bırakmıştır⁵⁴.

Altın ve gümüş gibi madenlerin de kullanıldığı bu dönemde demirin fiyatı, demirin işlenmesinin zor olması nedeniyle altın ve gümüşten fazladır⁵⁵.

Hititler toprak pişirmede oldukça başarılı olmuş; depolama, taşıma, pişirme gibi ihtiyaçlarını bu yolla gidermişler ve ayrıca o dönemden elimize gelen metinlerin yumuşak kil levhalara yazıldığı görülmüştür⁵⁶.

İnsanların doğadaki nötr maddelerle olan ilişkisi, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sürmüştür. Ancak maden hukukunun gelişimi, bu kadar eskiye dayanmamaktadır. Eski Mısır, Vizigot ve Roma Hukuklarında bulunan maden hukukuyla ilgili düzenlemeler, daha çok arazi mülkiyeti sorununa çözüm getirmeye yöneliktir⁵⁷. Roma Hukuku'nda maden, arazi mülkiyeti içerisinde iken sonra kıymetli madenlerin devlete ait kabul edilmiş ve bu madenler Roma vatandaşlarına kiraya verilmiştir⁵⁸. Madenler, Çatalhöyük'te insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal yaşamın sürdürülmesi için kullanılırken, Hititlerde tanrıları mutlu etmek, ticaret yapmak ve savaşlarda galip olmak için kullanılmıştır⁵⁹. Hitit medeniyetinde madenler tanrının kabul edilmiş ve maden fiyatlarını da kral belirlemiştir⁶⁰. Eski Mısırda ise toprakların tamamı hükümdara ait olduğundan, halk sadece bu topraklardan yararlanmış ve toprağın altından çıkan kaynaklar da hükümdara ait kabul edilmiştir⁶¹.

⁵³ Günay; a.g.e., s.49.

⁵⁴ İlhan İnanlı; Hititlerde Madencilik, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, s.3.

⁵⁵ Günay; a.g.e., s.49.

⁵⁶ Günay; a.g.e., s.50.

⁵⁷ Erdoğan Göğer; Maden Hukuku, 1.Baskı, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979, s.55.

⁵⁸ Mustafa Topaloğlu; Madencinin Hukuki Sorumluluğu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, s.3.

⁵⁹ Günay; a.g.e., s.51.

⁶⁰ Günay; a.g.e., s.48.

⁶¹ Göğer; a.g.e., s.55

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli gelir kaynaklarından olan vergi ve arazi sistemi⁶² ile yakından ilgili olan maden işletmeleri, madende çalışan işçiler, madenleri taşıyan işçiler, işçilere yemek taşıyan halk, madeni koruyan kişiler ve yardımcıları dikkate alındığında büyük bir istihdam kaynağı da olmuştur⁶³. Ancak maden konusundaki yasal düzenlemelerin yapılması için çok gecikilmiştir.

Maden hukukunun ortaya çıkışı 17. yüzyılı bulmuş, bu yüzyılın ortasında maden mühendisliği eğitimi yükseköğretimde verilmeye başlanmış ve artık maden hukuku ile alakalı yasalar düzenlenmeye başlamıştır⁶⁴. 1763 tarihli Yeni Maden Kanunnamesi, Kolombiya'da uygulanmış, 1783 yılında İspanya Kralı Carlos III kanunname çıkarmıştır. Söz konusu düzenlemeler hükümdara maden üzerinde intifa hakkı tanımış ve madenlerle ilgili uygulamayı iki aşamada incelemiştir. Bu aşamalar, ilk olarak madenin ihbar edilmesi sonrasında maden çıkarılmaya başlanmasıdır. Madencinin tasarrufu, maden çıkarıldığı sürece devam etmekte, maden çıkarılması durduğunda madencinin tasarrufu da son bulmaktadır. Madenci çıkardığı madenin bir kısmını, devlete veya hükümdara vermek zorunda bırakılmıştır⁶⁵.

Maden Hukuku ile alakalı çağdaş gelişmeler, Amerikan Hukuku ile ortaya koyulan imtiyaz anlaşmaları ile başlamıştır. Amerikan Hukukuna göre mülkiyet, yer altı kaynaklarını da kapsadığı için malik ile madenci arasında İmtiyaz anlaşmaları düzenlenmiştir⁶⁶. Bu mukaveleler ve doğan uyuşmazlıklara uygulanacak mahkeme kararları, Mining Law 1872, Mining Leasing Act gibi Amerikan yasalarının temelini oluşturmuştur⁶⁷.

Osmanlı, maden işletilmesi için yasal düzenlemeleri, bölgelerin işletme ve kültürel özelliklerine göre değişen şekilde yaparak, o bölgenin geleneksel yapısına zarar vermekten kaçınmıştır⁶⁸. Fatih döneminde fetihlerin artması ve toprakların

⁶² Osmanlı'da arazi sistemi hakkında bkz.: Fikret Eren ve Veysel Başpınar; Toprak Hukuku, 5.Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2017, s.32 vd.

⁶³ Neşet Çağatay; Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1943, s.1.

⁶⁴ Göğer; a.g.e., s.55-56.

⁶⁵ Göğer; a.g.e., s.56.

⁶⁶ Göğer; a.g.e., s.56

⁶⁷ Göğer; a.g.e., s.56.

⁶⁸ Hasan Yüksel; "19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Maden Ocakları'nda Çalışma Standartlarının Oluşturulması Girişimleri: Dilaverpaşa Nizamnamesi Örneği", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi C.30, S.5, 2016, s. 989-1002.

genişlemesi, maden rezervlerinin artmasını beraberinde getirirken, ordu ihtiyaçlarının karşılanması için madenlere duyulan gereksinim de artmıştır⁶⁹.

Osmanlı'da maden arama işini, maden olma ihtimali olan yerlere gönderilen şimdinin maden mühendislerine benzeyen cevher arayıcılarla birlikte, maden bulunduğu bulan kişiye işletme hakkı, vergi muafiyeti ve para ödülü verildiğinden, bölgedeki halk da yürümekte imiş⁷⁰.

Madenin bulunduğu bölgedeki halk, madende çalışmaya mecbur tutulur, çalışanların, çocuklarına; eğer yoksa diğer hısımlarına işi öğretmeleri ile onların da madende çalışması sağlanarak, adeta maden aristokrasisi oluşturulmuştur⁷¹.

1820'li yıllarda Batılı ülkeler, Zonguldak Bölgesinde kömür ocakları açmış, 1848 tarihinde bir heyet kurularak, bu bölgedeki madenlerin sınırlarını belirlemiş ve madenlerin idaresini Cumhuriyet kurulana kadar İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyanlara bırakmıştır⁷². Madenlerin ihmal edilmesi ile dışa bağımlılık daha da artmış ve Osmanlı'nın zayıf ekonomisi daha kötüye gitmiştir.

Osmanlı egemenliğinin zayıflaması ile birlikte, imtiyaz adı altında, 1870 ile 1890 yılları arasında maden işletmelerinin %43'ü Avrupalılara bırakıldığından, yabancıların maden üretimi devletin maden üretimini geçmiştir⁷³.

Osmanlı döneminde başta sadece maden mülkiyetleri ile alakalı kanunlar varken, ilerleyen dönemlerde madenle alakalı tüm konularda düzenleme yapılmaya çalışılmışsa da, egemenliği zayıflayan devletin yaptığı kanunlar yetersiz ve ülkeye faydasız kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan çıkmış bir ülke olan Türkiye, kalkınmaya önemli ölçüde katkı sağlayacak maden faaliyetine önem vermiştir. Maden mühendisi yetiştirmek için yurtdışına öğrenci gönderilmiş, MTA ve Etibank

⁶⁹ Aydın; a.g.e., s.2.

⁷⁰ Çağatay; a.g.e., s. 121.

⁷¹ Çağatay; a.g.e., s. 122.

⁷² Nuray Teköz Dengiz. Yeni Maden Yasasının Madencilik Sektörüne Etkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 2008, s.8.

⁷³ Yüksel; a.g.m., s.993.

gibi madenler için önemli kurumlar kurulmuş, devlet bütçesinin önemli bir kısmı maden işine verilmiş ve maden faaliyetleri desteklenmiştir⁷⁴.

1924 yılında Zonguldak'ta Maden Mühendisi yetiştirmek için Maadin ve Sanayi Mekteb-i Alisi; 1925 yılında maden faaliyetlerine destek ve kredi sağlamak için Sanayi Maadin Bankası kurulmuştur⁷⁵.

2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN HUKUKU İLE İLGİLİ POZİTİF HUKUK DÜZENLEMELERİ

Maden faaliyetleri, neredeyse insanlığın başlangıcından bu yana sürdürülen, gün geçtikçe sanayileşen dünyada rağbetin arttığı bir sektördür. Türkiye'de de eskiden beri süregelen; ancak 2002-2008 yılları arasında %32,1'lik yıllık birleşik büyüme oranı ile gelişme ivmesini arttırmıştır⁷⁶. Dünyanın doğal taş rezervinin %40'ına sahip ülkemizde, 3,8 milyar m³ işletilebilir mermer, 2,7 milyar m³ işletilebilir traverten, 995 milyon m³ granit rezervi bulunmaktadır⁷⁷. Ancak bu verilere rağmen pozitif hukukumuzda maden hukukuna yeteri kadar değer verilmemekte, gerekli düzenlemeler yapılmamaktadır.

Maden kanununun gerekliliğinin nedenleri; madenlerin yenilenebilir olmaması, rezerv ve kalite bilgisinin veya madenin derinliğinin belirsizliği, maden ticaretinin genellikle ocaktan uzağa sevk edilerek yapılması, arama işleminin uzun olması ve fazlaca sermaye gerektirmesi, çıkan madenin satılması için öncelikle belli işlemde geçirilme zorunluluğu, maden faaliyetlerinin riskli olmasının yanında maden fiyatlarının da sabit olmaması, madencilik ekonomisi açısından büyük değer taşınması, maden ocakları için alt yapı çalışması yapılması zorunluluğu, maden faaliyetinin her anında çevre kirliliği tehdidi ve halkın bakış açısı şeklinde sayılabilir⁷⁸.

⁷⁴ Teköz Dengiz; a.g.e., s.2.

⁷⁵ Teköz Dengiz; a.g.e., s.9.

⁷⁶ Erkan Özkan, vd ; "Blok Devrilmesi İşlemi Sırasındaki Tehlikelerin Ön Tehlike Analizi ile Değerlendirilmesi", Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, 1.Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.447-462.

⁷⁷ Erkan Özkan, vd; a.g.m., s.449

⁷⁸ Ayşe Pınar Gürses; Türkiye'de ve Dünyada Uygulanmakta Olan Maden Kanunu ve Uygulama Yönetmeliklerinin Karşılaştırmalı Analizi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 7-8.

Türkiye’de, uzun yıllarca, sadece toplama ve koparma faaliyetlerinin söz konusu olduğu yüzey madenciliği yapılmıştır⁷⁹. Osmanlı döneminde maden ile alakalı ilk düzenleme olan 1858 tarihli Arazi Kanunu yürürlüğe girene kadar, sadece vergi konusunda düzenlemeler yapılmış⁸⁰. Tekalifi örfiye ve tekalifi şeriye şeklinde ikiye ayrılan Osmanlı vergi sisteminde, halktan, maden hangi topraktan çıkarılırsa çıkarılsın beşte birinin devlete verilmesini öngören şeri vergi zekatı rikaz alınmış, örfi alanda ise, fabrikalar için gerekli kömür, kereste, gürheçile gibi maddelere nerelerde kolay ulaşılyorsa oradaki halkın bu maddeleri çıkararak devlete vermesi zorunluluğu konulmuş, Tanzimattan sonra bu zorunluluğa tabi olan halktan yapacağı işe karşılık gelen para vergi olarak istenmiştir⁸¹. Gerçekten Osmanlı döneminde, devletin baruthaneleri, tophaneleri, tersaneleri ve diğer fabrikaları için gerekli madenlerin toplanmasında halk görevlendirilmiş, böylece madenler, gerekli yerlere, daha kolay, ucuz ve çabuk teslim edilmiştir. Bu görevlendirme yapılmayan halk ise günercile vergisini ödemekle yükümlü kılınmıştır. Miri arazisinden ve gayri sahih vakıf arazilerinden çıkan madenler, devletin malı sayılmış ve devlet maden çıkarırken arazi üzerinde tasarruf veya zirai faaliyet yapılmasına engel olmuşsa, arazi sahiplerine tazminat ödemiştir⁸².

Osmanlıda madenler o kadar önemliydi ki madenlerde çalışanlara kadılar ve valiler müdahale edemezdi, herhangi bir davada taraf olduklarında davaya gitmekle zorunlu tutulmazlardı. Osmanlıda fıkıh hükümlerine göre madenin mülkiyeti, arazi sahibine, arazi sahibi yoksa madeni çıkarana aitti ve devlet, çıkan madenin bedelinin beşte biri kadar zekat alırdı⁸³.

Osmanlı İmparatorluğu, maden hukuku alanındaki gelişmeleri geç yakalamıştır. İmparatorluk düzenlemeleri (23 Şevval 1274 tarihli Kanunname-i Arazi), arama, işletme ve pazarlama konularından yoksun, sadece maden mülkiyeti ve devletin alacağı pay ile ilgilidir. Aslında maden kanunu olmasa da toprak mülkiyeti ile alakalı bazı düzenlemeleri barındırdığı için 23 Şevval 1274(1858)

⁷⁹ Göğer; a.g.e., s.61.

⁸⁰ Topaloğlu; a.g.e., s.4.

⁸¹ Yavuz Fındıklıgil; Maden Hukuku, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1966, s.15.

⁸² Topaloğlu; a.g.e., s.4.

⁸³ Uçkan; a.g.e., s.6.

tarihli Arazi Kanunu, Maden Hukuku ile alakalı ilk kanunun olduğu söylenebilir⁸⁴. Bu kanun, sadece madenin bulunduğu arazi türüne göre, madenlerin mülkiyetini ve alınacak vergileri düzenliyordu⁸⁵. 23 Şevval 1274 (1858) tarihli Arazi Kanunu'nda; miri arazi ve arazi-i mevkufede çıkarılan madenlerin, maden çıkarma faaliyetinin, maden sahibinin ziraat yapmasına ve tasarrufta bulunmasına engel olduğundan doğan zararın devletçe tazmin edileceği, miri arazi ve arazi-i mevkufe dışında kalan devlete ait arazi-i metruke ve arazi-i mevatta çıkarılan madenlerin beşte biri devlete geri kalanı bulan kişiye ait olduğu, köy ve kasabalarda çıkan madenlerin mülk sahibine ait olduğu, arazi-i öşriye ve hariciyede çıkarılan izabe edilebilen madenlerin beşte birinin devlete, kalanının arazi sahibine ait olduğu belirtilmiştir⁸⁶. Ereğli kömür havzasından 1848 tarihinde kömür çıkarılmaya başlanmış ve bu çıkarma işlemi için, kömüre rağbet artana kadar, ruhsat gibi belgelerin alınması istenmemiştir⁸⁷.

Ereğli kömür havzası, ne 1858 tarihli Arazi Kanunu'na ne de Maadin Nizamnamesi'ne tabi tutulmuştur. Bunun nedenleri ise; kömürün kanunlar kabul edilmeden çıkarılmaya başlanması ve bununla alakalı bir teamülün oluşmuş olması, çıkarılan kömürün, sadece devlet tarafından donanma için sabit bir fiyatla satın alınabilir olmasıdır⁸⁸.

Eskiden beri serbest bir şekilde toplanan madenler hakkında, 1848 yılında halkın, Zonguldak yöresinde yüzeyde topladığı madenlerin ekonomik olarak işletilmesiyle alakalı düzenleme yapılmıştır. Bu madenler, Emlaki Şahane arasına alınarak sarraf bir gruba kiralanmıştır ve sonrasında 1867 Ereğli Maden Humayunu İdaresinin Nizamnamesi çıkartılmışsa da söz konusu tüzük sadece hak sahibi olanların ve işçilerin durumunu, teslim alınacak kömürün niteliğini düzenlediğinden, maden hukukunu düzenleyen ilk metin olarak kabul edilemez⁸⁹.

19. yüzyılda maden işletmeciliğine artan rağbet ve usulsüzlükler, devleti maden kanunu düzenlemeye itmiştir⁹⁰. Madenlerde, yakacak planlamasının

⁸⁴ Günay; a.g.e., s.53.

⁸⁵ Günay; a.g.e., s.53.

⁸⁶ Fındıklıgil; a.g.e., s.17.

⁸⁷ Fındıklıgil; a.g.e., s.30.

⁸⁸ Fındıklıgil; a.g.e., s.30.

⁸⁹ Göğer; a.g.e., s.57.

⁹⁰ Günay; a.g.e., s.53..

yapılmaması ve halkın zorla çalıştırılması madenlerdeki verimi düşürdüğünden, Avrupa'daki düzenlemelere benzer bir kanun yapmak için çalışmalara başlanmış⁹¹. Zonguldak kömür havzasında ve dünyada yürütülen madencilik faaliyetleri, Osmanlı Devletini 1861 tarihli Fransız Kanunlarından çeviri Maadin Nizamnamesi'ni çıkarmaya yönelmiş, sonrasında mevcut ihtiyaç ve aksaklıkları gidermek için sık sık yasa değişikliği yapılmıştır⁹².

Bu kanun; madenleri, Mevadd-ı Madeniye ve Mevadd-ı Gayr-ı Madeniye diye iki sınıfta incelemiş, miri araziler hariç diğer arazilerde maden araması yapılmasını, izne ve ruhsat alma hükmüne bağlamamıştır⁹³. Miri arazilerde arama yapmak için 2 yıllık ruhsat verilmesi öngörülmüş, ayrıca madenin cinsinden kaynaklanan veya kazı sırasında meydana gelen zararlardan, maden işletenin sorumlu olduğuna dair bir yazının, işletmecinin ruhsat talebi ile birlikte verilmesi düzenlenmiştir⁹⁴. Devlet alacaklarını garanti altına almak için imtiyaz isteyenlerden, belli giderlerin karşılanması için teminat göstermesini istemiştir⁹⁵. Maadin Nizamnamesi'nde; maden işletilmesi için 10 yıllık imtiyaz verilmesi, çıkan maden ölçüsünde hazineye aynen ya da nakden ödeme yapılması belirtilmiştir⁹⁶. İmtiyaz olmazsa, ruhsatın 10 yıl süre ile verilmesi ve Osmanlı tebaasının tek başına veya daha önceki düzenlemelerin aksine ilk defa yabancılarla ortak olarak imtiyaz talep edebilmesi bu kanunda düzenlenmiştir⁹⁷. Kanunda, maden işletenden çıkarılan cevherin işlenmesi için gerekli tesisin yerini ve bu işlemde kullanılacak malzemeleri göstermesi ve bunlarla ilgili gerekli izinleri alması istenmiştir⁹⁸.

1865 maden işçilerinin çalışma koşulları ve ocaklarda alınacak önlemleri düzenleyen bir kanun tasarısı yapan Ereğli Kaymakamı Dilaverpaşa'nın bu düzenlemesi, padişah tarafından onaylanmadığından kanun olamamıştır⁹⁹. Söz konusu düzenleme, Dilaverpaşa'nın kurduğu bir heyetle kısa sürede yapılmıştır ve

⁹¹ Özkan Keskin; "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", 2011, s.127. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1682/17940.pdf>

⁹² Göğçer; a.g.e., s.57.

⁹³ Günay; a.g.e., s.54.

⁹⁴ Günay; a.g.e., s.54.

⁹⁵ Keskin; a.g.m., s.129.

⁹⁶ Fındıklıgil; a.g.e., s.18.

⁹⁷ Günay; a.g.e., s.54.

⁹⁸ Keskin; a.g.m., s.129.

⁹⁹ Yüksel; a.g.m., s.994.

maden aramasının ve ocak açılmasının izne bağlanmasını, ocağın bulunduğu yer ve çevresinin kamulaştırma yetkisinin devlete verilmesini, maden çevresinde yapılacak bina ve işçiler için sosyal alanlar hakkında izin alınmasını, işçilerin kalacakları yerlerin özelliklerini, ocakların güvenliğini arttırmak için direk getirilmesini ve bu direkleri getiren kişilere yeterli ücret verilmesini, işçilerin yaşının 15-50 arasında olacağını, işçilerin bazısının zorunlu bazısının gönüllü çalışacağını, vardiyalı çalışma düzenini, günlük 10 saatlik çalışmanın yanında 2 saatlik dinlenme gerektiğini, müslüman, gayri müslim ayrımı yapılmaksızın her işçinin dinine saygı duyulmasını, madenler arasındaki haksız rekabetin önlenmesi gibi konuları ihtiva etmektedir¹⁰⁰. Görüldüğü üzere söz konusu düzenleme döneminin çok ilerisindedir ve madenlerdeki o dönemdeki hemen hemen tüm sorunların çözülmesine ve çalışma standartlarının belirlenmesine yöneliktir.

Bir süre çıkarılan Arazi ve Maden Kanunları dahi uygulanmayan Ereğli kömür havzasında, havzayı idare eden memur tarafından 1867 tarihinde, ruhsat sahiplerinin durumunu, işçilerin haklarını ve teslim alınacak kömürün vasıflarını belirten bir teamülname yapılmıştır ve Teamülnamede, imal hakkının, miras yolu ile sadece çocuklara geçebileceği, çıkarılan kömürden resim ve harç alınmayacağı, yine çıkarılan kömürün, sadece devlete, devletin belirlediği fiyattan satılacağı düzenlenmiştir¹⁰¹.

Yabancıların, Osmanlı'dan toprak almasına izin verilmesiyle birlikte, daha kapsamlı bir kanuna ihtiyaç duyulmuş ve 23 Zilhicce 1285 (1868) tarihli Maadin Nizamnamesi'nde; madenlerin maadini asliye, maadini sathiyeye, taş ocakları olarak ayrıldığı, asli madenlerin çıkarılması için 99 yıl süreyle imtiyaz verildiği, maadini sathiyenin süresiz çıkarılmasına izin verildiği belirtilmiştir¹⁰². Önceki kanuna göre, daha kapsamlı olan bu kanunda; 1810 tarihli Fransız Maden Kanunu'nu esas almış, madenlerin tanımını yapmış ve damar veya tabaka halinde bulunan madenler, Ma'adin-i Asliye, yüzeyde bulunan madenler ise Ma'adin-i Sathiyeye diye sınıflandırılmıştır. Söz konusu kanun birçok yenilik getirmiştir. Şöyle ki; 1861 tarihli kanunda muğlak bırakılan imtiyaz süresi 99 yıl olarak belirlenmiş, Osmanlı

¹⁰⁰ Yüksel; a.g.m., s.996-998.

¹⁰¹ Fındıklıgil; a.g.e., s.31.

¹⁰² Fındıklıgil; a.g.e., s.18.

madenciliğinin önünde engel olan 10 yıllık süreden vazgeçilmiştir¹⁰³. Kısa sürelerin hem madenlere zarar veriyor olması, hem de yatırımcıları maddi açıdan zor durumda bırakıyor olması nedeniyle madencilik faaliyetleri gelişme göstermiyordu. Söz konusu yenilik madencilik sektörü için faydalı olmuştur. Bir diğer yenilik, yabancılara tek başına ihalelere girebilme, imtiyaz haklarını miras olarak devredebilme hakkı verilmesidir¹⁰⁴. Kanunda, madenlerde eczane ve doktor bulundurulması zorunlu tutulmakla birlikte, iş kazası geçiren işçilerin ailelerine, mahkemenin belirleyeceği bir tazminat verilmesi, iş kazasını fark edip zamanında haber vermeyenlerin cezalandırılması da düzenlenmiştir¹⁰⁵.

Osmanlı'nın duraklama ve çöküş döneminde, önemini yitiren madenlerin idaresi, sadece hazineye gelir getirmesi gayesiyle alalade şahıslara bırakılmıştır. Maden idareleri, kapitülasyonlardan istifade eden devletlere bırakılmıştır¹⁰⁶. Kapitülasyonlar ve dış borçlardan dolayı Osmanlı fazlasıyla dışa bağlı, adeta Avrupa'nın yarı sömürgesi olan bir ülke haline gelmiş; ülke madenleri, yüksek kar amacıyla yabancı sermaye tarafından sömürülmüştür¹⁰⁷.

25 Ağustos 1303 (1886) tarihli Maadin Nizamnamesi, 1285 (1868) tarihli kanunun maddeleri esas alınarak, madenciliği düzene sokmak ve resimleri arttırmak amacı ile düzenlenmiştir¹⁰⁸.

1887 tarihinde, mevcut kanunlardaki eksiklikleri gidermek için yeni bir kanun düzenlenmiştir. Bu kanunla gelen yenilikler ise maden üretmek için kullanılan araç gereç ile bir senelik malzeme ve hayvanların hacze kabil olmaması, kendi arazisinde maden arayacak kişilerin, bu madenlerin sınırlarını ve cinsini bildirerek onay alması gerekliliği, madenin kötü idaresinden ve teknik yetersizlikten kaynaklanan kazalardan dolayı alınan para cezalarının arttırılmasıdır¹⁰⁹.

¹⁰³ Günay; a.g.e., s.54.

¹⁰⁴ Günay; a.g.e., s.55.

¹⁰⁵ Berrin Selçuk; İş Sağlığı ve Güvenliği Tedbirlerinin Maden Çalışanları Üzerine Etkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2014, s.24.

¹⁰⁶ Uçkan; a.g.e., s.7.

¹⁰⁷ Uçkan; a.g.e., s.8.

¹⁰⁸ Fındıklıgil; a.g.e., s.19.

¹⁰⁹ Keskin; a.g.m., s.133.

1901 tarihinde küçük bir değişiklik yapılarak, şahıs arazilerinde maden keşfi yapmak isteyen kişilerin, bina ve yapılara zarar vermeyeceği belirlendiğinde, bu kişilere onay verilebileceği belirlenmiştir¹¹⁰.

26 Mart 1322 (1904) tarihli Maadin Nizamnamesi önceki tarihli kanunlara göre daha ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bunlar¹¹¹;

-Hangi madenlerin bu kanun kapsamına alındığı tek tek sayılmıştır.

-Arazi sahibinin maden araması için ilmühaber alması, bir arazide arazi sahibinin izni olmadan maden aranması için taharri ruhsatnamesi alınması hüküm altına alınmıştır.

-İstanbul sınırlarında ve askeri makamlarca boğazların kıyılarında müsaade edilmeyen mesafelerde ve ülke sınırları üzerinde maden araması yapılması yasaklanmıştır.

-Şehir ve kasabalarda pazar yeri, bahçe ve meydan gibi halka açık alanlarda maden araması yapılması yasaklanmıştır.

-Maden araması yapılacak arazideki dini bina, kale, korunak gibi yerlere zarar verecek maden arama çalışması yasaklanmıştır.

-Dört tarafı duvarla çevrili arazide, bahçe, avlu veya bunlara belli mesafede bulunan yerlerde, arazi sahibinin izni olmadan maden araması ile alakalı çalışma yapılması veya buralara alet ve edevat koyulması yasaklanmıştır.

-Maden işinin ihalesinin yapılması, işletme civarındaki diğer madenlere ağır zarar vermemek ve ülkenin ticari ve diğer menfaatlerine zarar vermemek şartına bağlanmıştır.

-1283 tarihli Emlak Kanununu kabul eden yabancı devlet vatandaşlarına, maden ruhsatı verilmesi kabul edilmiştir.

-Aynı kanunun 2. maddesinde bulunan madenler için 60 yıllık ve krom, zımpara, damar gibi madenler için 40 yıldan az olmamakla birlikte takdiri süreyle imtiyaz verilmiş.

-Madenler üstündeki hakların izin alınmak şartıyla ve miras yolu ile devredilebileceği kararlaştırılmıştır.

¹¹⁰ Keskin; a.g.m., s.134.

¹¹¹ Fındıklıgil; a.g.e., s.20-27.

-Maden arazisinin büyüklüğüne göre yıllık, madenin türüne göre belli yüzdelerde nisbi resim alınması düzenlenmiştir.

-Alınacak resimin azami ve asgari sınırları, Vekiller Heyeti tarafından belirlenmiştir.

-Vergi, resim, ceza ve tazminatlar için iki aylık süre verilir, bu süre içinde ödeme yapılmadığı takdirde, maden mallarının mahkeme tarafından haczedilip satılması düzenlenmiştir.

-Belli maden sahası dahilinde bulunan arazinin kullanılması, gerektiğinde arazinin kullanım hakkının maden işletmecisine geçici olarak verilmesi ve bunun karşılığında arazi sahibine arsadan elde edeceği yıllık hasılatın iki katı verilmesi esası belirlenmiştir.

-Madenlerin tasarrufu konusunun, Devlet Şurasında, bunun dışındaki anlaşmazlıkların, genel mahkemelerde çözüme kavuşturulması düzenlenmiştir.

12 Eylül 1332 (1914) tarihli Ereğli kömür havzası maden amelesinin hukukuna ilişkin kanunda; işçilerin yaşam alanları ile ilgili, işçilerin hastalık ve kaza geçirmeleri durumunda tedavi ettirilmeleri, maden civarında doktor ve eczacı bulundurulması, iş kazası durumunda tazminat davası açılabileceği, maden kazası gerçekleşmesinde maden yöneticilerinin kusuru olması durumunda yöneticilerin para cezası ödemeleri, çalışmak istemeyenlerin zorla ve 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanması, günlük çalışma saatinin 8 saat olduğu, fazla süre ile çalışma yapılırsa iki kat ücret ödeneceği, işçilerin asgari ücretinin ocak amili, amele birliği, iktisat vekaleti tarafından belirleneceği ve genç işçiler için gece eğitim verilmesi amacıyla mektep açıp öğretmen tutulması düzenlenmiştir¹¹².

28 Nisan 1337 (1919) tarihli kanun, Ereğli ve Zonguldak havzasındaki kömür tozlarının satılıp, parasının işçilere dağıtılmasını düzenlemiştir¹¹³.

Madencilikle alakalı ilk gerçek çalışma, 21 Mart 1926 tarihli 792 sayılı Petrol Kanunudur. Sonrasında 2804 sayılı MTA Kanunu, 2805 sayılı Etibank Kanunu ve 3867 sayılı Zonguldak Havzasının Devletleştirilmesi Kanunu çıkmıştır. 1940 yılından sonra yeraltı kaynaklarını devletleştirme çabaları, ikinci dünya savaşı,

¹¹² Fındıklıgil; a.g.e., s.32.

¹¹³ Fındıklıgil; a.g.e., s.33.

Sovyetler birliğindeki devlet işletmelerinin başarısız olması ve Amerikan etkisiyle duraklamıştır. 1960 yılından sonra Amerikan ekonomisinin, dünya ekonomisine etkisinin azalması ve Rusya'nın uzay ve atom alanındaki başarıları, maden konusunda devletçilik görüşünü tekrar arttırmıştır¹¹⁴.

Petrol, tuz, sıcak ve soğuk şifalı maden suları hakkında; Romanya petrol kanunu esas alınarak, 1926 yılında 792 sayılı Petrol Kanunu düzenlenmiş ve petrolün aranması ve üretilmesi ile ilgili tüm yetkiler devlete verilmiş, sonrasında bu kanun ihtiyaçları karşılamayınca 1954 yılında 6326 sayılı Petrol Kanunu, 1955 tarihinde 6558 sayılı kanun, 1957 tarihinde 6987 sayılı kanun ve 1973 tarihli 1702 sayılı Petrol Reform Kanunu düzenlenmiştir¹¹⁵.

Cumhuriyet döneminde madenlerin önemi daha iyi anlaşılmış, devletçilik ilke edinilmiş ve verimi arttırıp ekonomiyi güçlendirmek için madenler, yabancı girişimcilerden alınıp millileştirilmiş, bu yapılırken özel girişim engellenmemiştir¹¹⁶. Kanunlarda, MTA ve Etibank gibi devlet kuruluşlarının arama, sondaj gibi teknik konularda özel girişime yardımcı olacağı belirtilmiştir¹¹⁷.

2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu, 1935 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda; MTA'nın herhangi bir kuruldan izin almadan maden tetkikatı ve araması yapabileceği, MTA'nın belirlediği bölgedeki madenlerle alakalı sadece MTA'nın arama yapabileceği, başka işletmelere izin verilmeyeceği esas alınmıştır¹¹⁸.

2805 sayılı 1935 tarihli Etibak kanununda; Etibank'ın geniş çalışma alanı sayılmış, Etibank MTA'nın raporuna göre, İktisat Vekaletinin işletmeye elverişli gördüğü madenleri belli esaslar çerçevesinde işletmesi zorunlu tutulmuş ve devletin, bu işletme için tüm sermayeyi Etibank'a sağlayacağı belirlenmiştir. Sonradan yapılan kanun değişikliği ile ruhsatı olan madenlerin ruhsatının, madeni en iyi işletecek kişilere verilmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁹.

¹¹⁴ Göğer; a.g.e., s.59.

¹¹⁵ Uçkan; a.g.e., s.24-25.

¹¹⁶ Uçkan; a.g.e., s.9.

¹¹⁷ Uçkan; a.g.e., s.10.

¹¹⁸ Fındıklıgil; a.g.e., s.28.

¹¹⁹ Fındıklıgil; a.g.e., s.30.

3867 sayılı 1940 tarihli kanun, Ereğli kömür havzasındaki tüm madenlerin, devlete devrini konu almıştır ve devir için, ruhsat sahibini 2 kişi temsil etmekle birlikte, İktisat Vekaletinden de iki kişi seçilerek madendeki menkul ve gayrimenkullerin ve bunların değerlerinin tespiti için bir komisyon oluşturulması, komisyonun 6 ay içinde karara bağlayamaması durumunda, hakem heyetinin değer tespiti yapması, tespit edilen miktarın 10 sene içinde ve 10 sene taksitle ruhsat sahibine verilerek madenin devlete geçirilmesi usulü öngörülmüştür¹²⁰.

Petrol arama faaliyetlerinin teknoloji gerektirmesi, riskli ve pahalı olması sebebiyle 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmış; yine 1961 Anayasası milli kaynakların ekonominin gelişmesi için önemli olduğunu belirterek, bu kaynakları devletin araması ve işletmesi gerektiğini ve bu işlerin gerekirse özel şirketle birleşerek veya açık kanun iznine bağlı olarak doğrudan özel teşebbüs eliyle yapılmasını düzenlemiştir¹²¹. Sonrasında yapılan 1963-1983 yıllarını kapsayan kalkınma planlarında da madenle alakalı düzenlemeler mevcuttur¹²².

1954 tarihli 6309 sayılı Maden Kanunu sanayileşme ile önemi artan madenlerin durumun, milli menfaatler göz önünde tutularak düzenlenmiştir ve Kanun yapma çalışmaları, madenler üzerinde kimseye mülkiyet hakkı tanınmaması esas alınarak, yabancı kanunlardan esinlenmekle birlikte milli menfaatler için eski kanunların eksikleri belirlenerek, tecrübeli bir komisyon tarafından yapılmıştır¹²³. Kanun yapımı için oluşturulan komisyon tarafından, işletmeciler için kolay kredi imkanı sunulmuş, işletenlerin kanuna aykırı hareketleri için öngörülen para cezaları düşürülmüş, maden arama işleminin ve elde edilenlerin en verimli şekilde değerlendirilmesi için devlet tarafından imkan sağlanması, özel işletmelerle devletin işletmeleri arasındaki adaletsiz uygulamaların yok edilmesi gibi kararlar almış, kanunun bunlar gözetilerek yapılması planlanmıştır¹²⁴.

6309 sayılı Maden Yasası'nda; maden hakkının, Türk vatandaşı olan gerçek kişiler ile yerli ve yabancı tüzel kişilere verilebileceği, eşitlik ilkesinin getirilmesiyle

¹²⁰ Fındıklıgil; a.g.e., s.34.

¹²¹ Uçkan; a.g.e., s.11.

¹²² Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı; "Dokuzuncu Kalkınma Planı Madencilik Özel İhtisas Komisyon Raporu", 2007, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_Madencilik_Madencilik.pdf

¹²³ Fındıklıgil; a.g.e., s.36.

¹²⁴ Fındıklıgil; a.g.e., s.36-37.

özel teşebbüslerle devlet teşebbüsleri arasındaki dengeyi ihlal eden hükümlerin kaldırılması, maden hakkının elde edilmesi için kura yönteminin kullanılacağı, özel teşebbüslerce istikşaf yapılmaması, bu işin sadece Maden Tetkik Arama Enstitüsünce yapılabileceği, maden hakkının bir bütün olduğu ve parçalanmadan tek bir işletmeye verilmesi gerektiği, devlet memurları ve maden kanununun uygulanması ile ilgili dairede çalışanlara, miras yoluyla maden hakkı geçmesi halinde, bu hakkı en fazla 6 ay içinde başkalarına devretmeleri, miras hakkının birden fazla mirasçıya kalması halinde ölümden itibaren 6 ay içinde bir mümessil atanması gerektiği, maden arama ruhsatı olana işletme ruhsatı verilmesinde öncelik verilmeyeceği, düzenlenmiştir¹²⁵.

6309 sayılı kanun hakkında birçok eleştiride bulunulmuştur. Şöyle ki¹²⁶;

-Maden hakkının gerçek kişilere verilmesi çokça eleştirilmiş, maden konusunda, gelişen teknolojinin ve çağın gerisinde kalınmasının müsebbibi bu görülmüştür.

-Eşitlik ilkesinin, teşebbüsler arasındaki, ekonomik, teknolojik ve örgütlenme dengesi kurulmadan hayata geçirilemeyeceği, öncelikle bu dengesizliklerin giderilip eşitliğin sağlanması gerektiği söylenmiştir.

-Maden hakkı için birden fazla başvuru olursa, teknolojik güç ve yetenek kıstasları bir kenara bırakılıp, suiistimalleri engellemek için kura yöntemi getirilmesi, Türk madenlerinin verimli kullanılmamasının sebebi görülmüştür.

-Bu kanunda ayrıca istikşaf devresi düzenlenmemiştir. İstikşafın sadece Maden Tetkik Arama Enstitüsü tarafından yapılması ve maden çıkarma işinin enstitü tarafından verilen bilgiler doğrultusunda gerçekleştirileceği belirtilmiş; ancak enstitünün aramalar hakkındaki dokümanları gizli tutulmuştur. Böylece gizli kayıtların, yatırımcılar tarafından kanunlara aykırı olarak elde edilmesinin önünün açılması eleştirilmiştir.

-Maden hakkının bütün olması ilkesi ise, maden hakkının bölünerek her işi en iyi yapana verilmesi gerektiği şeklinde eleştirilmiştir.

-Madencilik yüksek maliyetli bir iş olduğundan, rizikonun en aza indirilmesi için maden arama ruhsatı olana, işletme ruhsatı istediği takdirde öncelik

¹²⁵ Göğer; a.g.e., s.63-68.

¹²⁶ Göğer; a.g.e., s.63-70.

verilmesi gerekirken, Türkiye’de maden arama ruhsatı verilirken çok dikkat edilmemesi, her açıdan yetersiz gerçek kişilere ruhsat veriliyor olması ve aynı kişilerin maden çıkarma kabiliyetinin olamayabileceği düşünülerek, öncelik verilmemesi eleştirilmiştir.

-6309 sayılı kanun genel olarak çağdaş maden kanunlarından uzak, madenle alakalı kavramsal metodu bırakıp, gereksiz anlatımlarda bulunarak, kazuist bir kanun olarak eleştirilmiştir.

Madencilikle alakalı sorunların çözümünün yasa ile olmadığı, Millet Meclisi Tutanakları Dönem 3 dergisinde, “Devletimizin lehine halli ise idareci ve teknisyenlerimizin ahlak ölçülerine, bilgisine ve basiretine bağlıdır. Pazarlık gücüne ve mevzuuna hakimiyetine bağlıdır.” diye belirtilmiştir¹²⁷. Maden Hukuku ile ilgili reform çalışmaları yapılmış, yabancılardan yardım istenmiş, büyük yatırımlar yapılmış ancak başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Söz konusu çalışmaların sonucunda, Yabancı Sermayenin Teşvik Kanunu ve 6309 sayılı kanunun dışında da yabancılara Türkiye maden sahalarına girme imkanı sağlayan kurallar getirilmiştir¹²⁸.

Devletçilik görüşü ile madenle alakalı işleri kamu iktisadi kuruluşları üstlenmiş; ancak sadece metalürji ve rafinaj alanında çalışılmış, kar oranı düşük olduğundan arama ve işletmecilik faaliyeti sürdürülmemiştir. Devletin kar amacını önde tutmasını destekler nitelikte 7 Mayıs 1975 tarihli ve 1895 sayılı devletleştirme yasaları çıkarılmıştır. Ancak Anayasa madde 130’a göre, maden arama görevi devlete yüklenmiştir. Anayasa Mahkemesi bu yasaları iptal etmiştir. Sonrasında 14 Ekim 1978 tarihli 2172 sayılı kanun kabul edilmiştir. Bu kanunda belirli cins ve bölgelerdeki madenlerin, devlet tarafından aranması ve işlenmesi, önceki dönemde bu bölge ve cins için yatırımcıya ruhsat verilmişse Bakanlar Kuruluna, bu ruhsatların iptal edilmesi için yetki verilmiştir¹²⁹. Türkiye’de maden kanunları tutarsız olup, doğru bir teorik temele oturtulamamıştır. Yabancı kaynaklardan alınan sistemler, memleket gerçeklerine uygulanamamış ya da çarpıtılarak uygulanmıştır¹³⁰.

¹²⁷ Göğer; a.g.e., s.58.

¹²⁸ Göğer; a.g.e., s.58.

¹²⁹ Teköz Dengiz; a.g.e., s.9.

¹³⁰ Göğer; a.g.e., s.60.

Cumhuriyet döneminde 1954 tarihli 6309 sayılı Maden Kanunu'na kadar, Maadin Nizamnamesi üzerinde değişiklikler yapılarak yürürlükte kalmaya devam etmiş, birçok yenilik getiren 3213 sayılı Maden Kanunu, 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹³¹. 6309 sayılı kanun ile 3213 sayılı kanun arasındaki köklü değişiklikler özetle tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. 6309 Sayılı Kanunla 3213 Sayılı Kanunun Karşılaştırması

6309 sayılı kanun	3213 sayılı kanun
Maden hakları ve ruhsatnameler belli bir alanda tek maden için veriliyordu	İlk müracaatta alan sınırlaması olmadan, arama ruhsatı tüm madenler için verilmektedir.
Arama ruhsat alanı 2000 hektara indirilmekte ve ruhsat hudut noktaları olarak, tepe, okul, cami, karayolu gibi adı belli mevki sabit noktalar alınabiliyor ve ancak bir il sınırı içinde müracaat yapılıyordu.	İl sınırlaması kaldırılmış, sahanın hudut noktalarının 1/25000'lik topoğrafik haritalar ve "Koordinat Sistemi"ne göre belirlenmesi yöntemi kabul edilmiştir.
Teminat alınması gibi bir durum söz konusu değildi.	Ruhsat harçlarından başka ruhsatname cinsine göre artan hektar başına bir "Teminat" alınması esası getirilmiştir.
Arama ruhsatı müddeti 2 yıl, bu müddet zarfında işletme talebinde bulununca, işletme ruhsatı alınmış gibi uzun müddet işletme ve üretim faaliyetinde bulunmak mümkündü.	Arama ruhsatı müddeti 24 ay olmakla birlikte, 6 aylık proje hazırlama dönemi verilmekte idi. Ve bu süre uzatılmazdı. Bu süre içerisinde başvurulursa, aramaların devamı ve kısmi üretim için 3 sene süreli "Ön İşletme Ruhsatı"

¹³¹ Melih Turhan; "Türkiye'de Maden Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Mukayesesi", Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, 1.Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.17-40.

	verilmekte idi. (Ön İşletme Ruhsatı kaldırılmıştır.)
İmariye denen “Devlet Hakkı” ton başına, cevherin sevkinden önce ödenirdi, sevk edilecek tonaj için “İmariye Tezkeresi”nin alınması gerekiyordu.	İmariye kaldırılmış, bilanço esası getirilmiş, maden sahasından çıkarılan cevherlerden işletme yıllık brüt karının %5’i devlet hakkı, %5’i de “Madencilik Fon İştiraki” şeklinde her yıl Mart ayı sonuna kadar tahakkuk ettirilmesi ve ödenmesi usulü konmuştur.
“İşletme Ruhsatnamesi” müddeti 15 yıldan fazla olamaz ve yenilenemezdi. Buna karşın “İşletme İmtiyazı” varsa 40 yıldan az, 99 yıldan fazla olmayan süre verilirdi.	İmtiyaz kaldırıldı, İşletme Ruhsatı müddeti 10 yıldan az olmamak üzere, 60 yıla kadar uzatılabilecek şekilde değiştirildi.
Madencilere kredi ve yardım için her hangi bir düzenleme bulunmamaktadır.	Madencilere kredi ve yardım için “Madenciliği Teşvik, Destekleme ve Kredi Komisyonu” kurulmuştur.
Peşinen keşif, inceleme ve arza tatbik yapılması öngörülmekteydi.	Beyan usulü getirilmiştir. Aksi sabit oluncaya kadar ilgilinin beyanı ve raporlar doğru kabul edilmekte, peşinen bir keşif, inceleme ve arza tatbik yapılması ön görülmemektedir.

Kaynak: Melih Turhan; “Türkiye’de Maden Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Mukayesesi”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.20-22.

Petrol ve türevleri ile ilgili maddeler, 1954 yılında 6326 sayılı “Petrol Kanunu” çıkarılarak, Maden Kanunu’ndan ayrılmıştır. 1901 tarihli “Taş Ocakları

Nizamnamesi” 2004 yılında 5177 sayılı kanunla 3213 Sayılı kanun kapsamına alınmıştır¹³².

3. TÜRK HUKUKUNDA MADENLER ÜZERİNDE MÜLKİYET İLİŞKİSİ

Aynı haklardan olan mülkiyet hakkı, sahibine en geniş yetkiler veren aynı haktır. Sadece malik tarafından kullanılabilen, mutlak haklar grubunda yer alan ve malvarlığı hakkı olan mülkiyet hakkı, zamanaşımına uğramaz¹³³. Mülkiyet hakkı, Türk Medeni Kanunu¹³⁴ (TMK) madde 683’te “Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.” şeklinde düzenlenmiştir. Kanunun lafzından da anlaşıldığı gibi mülkiyet hakkı sahibine, eşyayı kullanma, eşyadan yararlanma ve eşya üzerinde tasarrufta bulunma hakkı verir. Mülkiyet hakkının konusu olan eşya, taşınır ve taşınmaz her türlü eşya niteliği taşıyan şeydir¹³⁵. Milli hukukumuzda Roma Hukukundan gelmiş olan mülkiyet¹³⁶, mutlak ve daimi bir hak olduğundan, bu hakka sahip kişi, bu hak üzerinde istediği tasarrufta bulunur, bu haktan istediği gibi faydalanabilir. Bu özgürlük tabii ki sınırsız değildir. Mülkiyet hakkının, sınırsız ve fazla yetki veriyor olmasından dolayı bu hak kötüye kullanılmaya müsaittir. Mülkiyet hakkını kullanılırken kamu sağlığına, kamu güvenliğine, kişi haklarına ve çevreye zarar verilmemelidir.

Maden mülkiyetinin konusunun ne olduğuna dair iki görüş vardır. Maden mülkiyetinin konusunu, cismani şeyler olarak kabul eden görüşe göre; maden arazisi, bu arazideki cevherler, kuyular, galeriler, makine ve sair tesisler üzerinde hakimiyet, maden mülkiyetini oluşturur¹³⁷.

Bu görüşe göre, maden mülkiyeti ile alelade eşyanın mülkiyeti arasında bir fark yoktur¹³⁸. Maden mülkiyetinin konusu bir haktır diyen görüş ise; mülkiyetin konusunun maddi şeyler değil, işletme hakkı olduğunu, maden çıkarılmadan madenin

¹³² Turhan; a.g.m., s.22.

¹³³ Mehmet Ayan; Eşya Hukuku, Cilt II, 4.Baskı, Konya, Mimoza, 2012, s.8

¹³⁴ 2001 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

¹³⁵ Ayan; a.g.e., s.9.

¹³⁶ Günay; a.g.e., s.36.

¹³⁷ Uçkan; a.g.e., s.68-69.

¹³⁸ Uçkan; a.g.e., s.69.

hiçbir değeri olmadığını, ancak devletin verdiği işletme izni ile mülkiyete konu olacak bir hakkın oluştuğunu kabul eder¹³⁹.

Aslında maden mülkiyetiyle ilgili tartışmalar, yerden henüz çıkarılmamış madenlerle alakalıdır. Yoksa yeraltından çıkarılan maden, zaten taşınır maldır ve mülkiyeti maden hakkı sahibinindir¹⁴⁰. Mülkiyet hakkı, maden aramaları sırasında ortada henüz elde edilmiş bir ayın olmadığından, söz konusu değildir¹⁴¹. Üretilmemiş, yerinden çıkarılmamış maden için mülkiyet hakkından bahsedilemezken, üretilmiş, kişinin fiili hakimiyetine geçmiş ve bu hakimiyetin devam etme durumu varsa, mülkiyet hakkı da kurulabilir hale gelir¹⁴².

Maden mülkiyeti hakkında, iki sistem bulunmaktadır. Maden yatağının mülkiyetini bulunduğu arazi ile birlikte veya bulunduğu araziden ayrı kabul eden sistemler söz konusudur. İlki madeni, arazinin mütemmim cüzü sayan, madeni araziden ayrı tutmayan sistem, diğeri maden mülkiyetini, araziden ayrı sayıp, madeni ya ammenin ya da devletin mülkiyeti olarak kabul eden sistemken ikincisi en yaygın sistem olmakla birlikte, uygulama biçimi açısından kendi içinde de üçe ayrılmıştır¹⁴³. Madeni ihya ve işgal edene maden hakkı tanıyan sistem, madeni bulana işletme hakkı veren sistem, maden üzerinde devlete özel mülkiyet hakkı tanıyan ya da madenin topluma en faydalı şekilde kullanması için devlete yetkiler tanıyan¹⁴⁴ ve maden arama ve işletme hakkının devletin vereceği ruhsat veya imtiyaza bağlandığı imtiyaz sistem olmak üzere üç grupta incelenir¹⁴⁵.

Madeni, arazinin mütemmim cüzü sayan sistem, özel hukuk geleneğinin benimsendiği, arazi sahibi ve maden işleten arasındaki ilişkiyi düzenleyen sistemken, ikinci sistem Roma döneminden kalma, madenleri devletin sayan ve işletilmesi için devletten belli belgelerin alınmasını gerektiren sistemdir¹⁴⁶.

Eski medeni kanun döneminde maden mülkiyeti konusunda iki görüş mevcutmuş. Eski medeni kanununun 743. Maddesinde, madenin arazinin mütemmim

¹³⁹ Uçkan; a.g.e., s.69.

¹⁴⁰ Göğeri; a.g.e., s.115.

¹⁴¹ Günay; a.g.e., s.37.

¹⁴² Günay; a.g.e., s.37.

¹⁴³ Fındıklıgil; a.g.e., s.79.

¹⁴⁴ Topaloğlu; a.g.e., 17.

¹⁴⁵ Fındıklıgil; a.g.e., s.79.

¹⁴⁶ Aydın; a.g.e., s.139.

cüzü olduğunu¹⁴⁷, yine 644. Maddesinde, malik, belli saiklerle yeraltı kaynaklarını kullanmakta menfaati olduğunu ispatlarsa, mülkiyet hakkının madenleri de kapsayacağı belirtilmiştir¹⁴⁸. İkinci görüş ise; Eski Medeni Kanun madde 641'e göre, sahipsiz ve umuma ait mallar, devletin tasarrufunda sayıldığından, madenler hakkında mülkiyetin sadece devlete ait olduğu şeklindedir¹⁴⁹. Yani gerçek kişilerin arazisinde bulunan madenler üzerinde de devletin, maden bulunup işlenene kadar, bekleyen bir mülkiyet hakkı vardır¹⁵⁰. Tüm bunlara bakıldığında maden mülkiyeti, diğer mülkiyet haklarından farklı bir statüye sahip mülkiyet hakkını ihtiva eder.

Ancak 1982 Anayasası'nın 168. maddesinde, " Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir" ve 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 4. maddesinde, " Madenler Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, içinde buldukları arzın mülkiyetine tabi değildir." Denilerek maden mülkiyetinin açıkça devlete ait olduğunu belirtip mülkiyet konusundaki tartışmaları sona erdirmiştir¹⁵¹. Madenin mülkiyetinin devlete ait olmasının devlete verdiği yetkiler ise, devlete araziden bağımsız, maden üzerinde yeni bir mülkiyet hakkı oluşturma yetkisi ve madenler üzerindeki arama, madenlerin işletilmesi ve denetlenmesi yetkisi şeklindedir¹⁵².

Maden işleten kişiye, madenin mülkiyeti verilmez. Sadece maden hakkı verilir. Gerçekten kanunlarımızda arazilerin mülkiyetinin kapsamı, arazinin üstündeki hava ve altındaki katmanlar olarak belirlenmişse de maden yataklarının mülkiyetine bir istisna getirilerek, arazi sahibine maden yatağının mülkiyet hakkı verilmemiştir¹⁵³. Mülkiyet hakkı yerine, MK 6. maddesinde belirtilen, " medeni hakları kullanmaya ehil Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, madencilik yapabileceği statüsünde yazılı Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına göre kurulmuş tüzelkişiliği haiz şirketlere, bu hususta yetkisi bulunan kamu iktisadi teşebbüsleri ile müesseseleri, bağlı ortaklıkları ve iştirakleri ile diğer kamu kurum, kuruluş ve idarelerine" maden hakkı verilmesi söz konusudur.

¹⁴⁷ Topaloğlu; a.g.e., s.18.

¹⁴⁸ Topaloğlu; a.g.e., s.18.

¹⁴⁹ Topaloğlu; a.g.e., s.18.

¹⁵⁰ Topaloğlu; a.g.e., s.81.

¹⁵¹ Topaloğlu; a.g.e., s.19.

¹⁵² Topaloğlu; a.g.e., s.19.

¹⁵³ Bilim; a.g.e., s.34.

Maden hakkının, mülkiyet hakkına göre daha sıkı korunan ve mülkiyet hakkından daha üstün bir hak¹⁵⁴ olduğunu savunan Günay¹⁵⁵, bunun gerekçesini;

"Mülkiyet hakkında, bölünmez haklar dışındaki haklar bölünebilirken maden kanununa göre maden hakkı tüzel veya gerçek tek kişiye verilir yani maden hakları bölünmez. Mülkiyet hakkı konusu mal haczedilebilirken maden hukukunda haciz zorlaştırılmıştır. Maden hakkı sahibine tekel hakkı sağlarken mülkiyette, sınırlı aynı hak tesis edilebilir ve müşterek, paylı mülkiyet söz konusu olabilir." şeklinde açıklamıştır.

4. TÜRK HUKUKUNDA MADENLER ÜZERİNDEKİ HAKLAR BAKIMINDAN MADEN İŞLETEN KAVRAMI

4.1. MADENLER ÜZERİNDEKİ HAKLAR

Maden hakkının hukuki niteliği, Kara Avrupası'ndan esinlenen Türk Hukuku'ndaki niteliği, idari şart işlem, idari şartlı işlem, idari hizmet sözleşmesi iken Amerikan Hukuku'nda kendine özgü sözleşme ve kanunlarla düzenlenen medeni hukuktan ayrı bir aynı hak, gayri maddi mal ve maden sahibi ve madeni çıkaranın karı paylaştığı bir kurum olmak üzere üç şekilde değerlendirilebilir¹⁵⁶.

Maden hakkı, herkese tanınmaz. Bu kısıtlama, MK madde 6'da, "Maden hakları, medeni hakları kullanmaya ehil Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, madencilik yapabileceği statüsünde yazılı Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiliği haiz şirketlere, bu hususta yetkisi bulunan kamu iktisadi teşebbüsleri ile müesseseleri, bağlı ortaklıkları ve iştirakleri ile diğer kamu kurum, kuruluş ve idarelerine verilir." şeklinde belirlenmiştir.

Maden hakları, gerçek veya tüzel tek kişi adına verilir. Gerçek kişinin, Türk vatandaşı olması zorunludur. Eğer tüzel kişi, maden hakkı sahibi olacaksa, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiliği haiz şirket, bu hususta yetkisi bulunan kamu iktisadi teşebbüsleri ile müessesesi, bağlı ortaklıkları ve iştirakleri ile diğer kamu kurum, kuruluş ve idaresi olması gereklidir.

MK 6. maddeye göre, "Devlet memurları, diğer kamu görevlileri, Genel Müdürlüğün merkez ve taşra teşkilatında çalışan yevmiyeli ve mukaveleli personel,

¹⁵⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Topaloğlu; a.g.e., s.144-145.

¹⁵⁵ Günay; a.g.e., s.37.

¹⁵⁶ Göğer; a.g.e., s.105-106.

arama ve işletme ruhsatı alamaz. Maden arama veya işletme hakkını haiz iken memur olanlar, memuriyete geçişlerinden itibaren 6 ay zarfında bu haklarını devretmeye mecburdurlar.”

4.1.1. Maden Arama Hakkı

Maden araması, yapısal, teknotik ve jeolojik değişkenler altında yapılan, maden kanunlarında maden olarak belirlenmiş şeylerin ekonomik olmasına bakılmaksızın, farklı özellik gösteren bölgelerde aranması faaliyetidir¹⁵⁷. Arama döneminde ruhsat sahibi, madenin ekonomik değer taşıyıp taşımadığını ve maden yatağını her açıdan araştırır¹⁵⁸. Aramanın, madenin ekonomik olup olmamasına bakılmadan yapılmasının sebebi, dünya devletlerinin, metal alım-satımını, gün içinde sürekli değişen borsa ve hisselerine göre yapıyor olması, yine maden çıkarıldıktan sonra birçok el değiştirmesi ve bu sırada maliyetin de değişmesidir¹⁵⁹.

Arama faaliyet dönemi; sırasıyla ön arama, genel arama, detay arama ve uygun bulunması halinde fizibilite dönemlerinden oluşur. Arama ruhsatı/sertifika sahipleri, her bir arama dönemine ait faaliyet raporunu hazırlayarak Genel Müdürlüğe süresi içerisinde vermek zorundadır.

Maden araması üç sonuç doğurabilir. Ekonomik değere sahip bir maden bulunup işletme ruhsatı alınabilir, hiçbir madene ulaşılamamış olabilir veya ileride değerlendirilecek bir maden bulunmuş olabilir¹⁶⁰. Son ihtimalde uygulama ikiye ayrılır. Bazı ülkeler ileride ekonomik değere sahip olacak maden bulunduğunda, arama hakkı sahibine bekleme izni adı altında yeni bir hak verirken, bizim ülkemizin de bulunduğu bazı ülkeler, yeni bir hak tanımadan geçici tatil ve buluculuk hakkı tanımaktadır¹⁶¹.

Belirli bir alanda maden arama faaliyetlerinde bulunulabilmesi için verilen yetki belgesine maden arama ruhsatı denir. Arama ruhsatı hakkı, hisseler bölünemez, bütün halinde muameleye tabi tutulur. Maden arama ruhsatı alınması, bazı madenler için İl Özel İdaresine, bazı madenler için Maden İşleri Genel

¹⁵⁷ Günay; a.g.e., s.39.

¹⁵⁸ Gürses; a.g.e., s.14.

¹⁵⁹ Günay; a.g.e., s.39.

¹⁶⁰ Günay; a.g.e., s.40.

¹⁶¹ Günay; a.g.e., s.40.

Müdürlüğüne başvurularak bazı madenler için ilk müracaat, bazı madenler için ise ihale yolu ile mümkündür. Arama ruhsat sahasında bir termin planı dahilinde, ekonomik olarak işletilebilecek bir maden yatağı bulabilmek için arama süresi boyunca yapılacak olan arama faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik yatırım bilgilerini ve mali yeterliliği içeren projeye maden arama projesi denir. Bu proje, ruhsat için başvuru yapılarak verilmelidir.

Genel arama dönemi süresi sonuna kadar, genel arama faaliyet raporunun verilmesi zorunludur. Genel arama faaliyet raporunun uygun bulunması halinde, IV. Grup ruhsatlarda detay arama dönemine hak sağlar. II. Grup (b) bendi, III. ve V. Grup ruhsatlarda ise genel arama dönemi sonuna kadar kaynak ve rezerv bilgilerini içeren işletme projesi verilerek, işletme ruhsat talebinde bulunulmaması halinde arama ruhsatı iptal edilir.

Genel arama faaliyet raporunun süresi içinde verilmemesi hâlinde, MK 17 nci maddesinin birinci fıkrası gereğince idari para cezası uygulanır ve faaliyet raporu aranmaksızın IV. Grup ruhsatlarda detay arama dönemine hak sağlar. II. Grup (b) bendi, III. ve V. Grup ruhsatlarda, arama süresi sona ermiş ise ruhsat iptal edilir.

Detay arama dönemine geçmeye hak sağlayan ruhsat sahaları, Genel Müdürlük internet sayfasında ilan edilir. Detay arama dönemi, genel arama döneminin sonundan itibaren başlamak üzere IV. Grup madenlerde dört yıldır.

Miktar, yoğunluk, şekil, fiziksel özellikler, tenör/kalite ve mineral içeriğinin yüksek bir güvenilirlik düzeyinde hesap edilmesi amacıyla yapılan çalışmaları kapsar. Dört yıl süreli olan bu dönemde, maden yatağını üç boyutlu olarak ortaya koymak ve yüksek bir güvenilirlik düzeyinde hesaplama yapabilmek amacıyla yeter sayı ve sıklıkta mostra, kuyu, yarma, sondaj ve galeri açma çalışmaları yapılması gerekir. Buralardan yeterli sayı ve sıklıkta örnekleme yapılır. Maden yatağının sınırları ve sözü edilen özellikleri, örneklerin test ve analiz edilmesi suretiyle elde edilen verilere dayalı olarak ortaya konular, kaynak hesaplanır ve maden yatağının işletilmesine yönelik özellikler de belirlenir.

Detay arama dönemi süresi sonuna kadar, detay arama faaliyet raporunun verilmesi zorunludur. Detay arama faaliyet raporunun uygun bulunması halinde, IV. Grup (b), (c) ve (ç) bendi maden arama ruhsatlarında detay arama dönemini takiben

fizibilite çalışmalarına ihtiyaç duyularak gerekçesi ile birlikte Genel Müdürlüğe müracaatta bulunmaları ve talebin uygun bulunması hâlinde, detay arama dönemi sonrasında iki yıllık bir fizibilite dönemine hak sağlar. IV. Grup (a) bendi maden arama ruhsatlarında ise detay arama dönemi sonuna kadar, kaynak ve rezerv bilgilerini içeren işletme projesi verilerek işletme ruhsat talebinde bulunulmaması halinde, arama ruhsatı iptal edilir.

Detay arama faaliyet raporunun süresi içinde verilmemesi hâlinde, arama süresi sona ermiş ise ruhsat iptal edilir.

Arama ruhsatının fesholunması, yürürlük sürelerinin bitmesi veya terk sebebiyle sona ermesi hallerinde, ruhsat sahibine tazminat verilmeksizin kuyular, galeriler ve bunların muhafazası için yapılmış olan iksa tesisleri devlete intikal eder.

Devlet, kişilere arama ruhsatı verirken onlara madenin varlığı veya değeri konusunda garanti vermez ve böylece bu konuda bir sorumluluğu da yoktur¹⁶². Maden faaliyetinin riskli olmasının en önemli sebebi de arama hakkının soyut nitelikte olmasıdır. Arama hakkının nasıl kullanılacağı, hangi yöntemi kullanacağı bu hakkın sahibine bırakılmıştır¹⁶³. Arama faaliyetinin serbestçe yürütülmesinin, çevreye ve kişilere zarar vermeden ve belli şartlar altında sınırlandırılması söz konusudur¹⁶⁴.

Serbest yöntemle maden araması, sadece ruhsatta belirtilen alanda ve sürede gerçekleştirilmelidir. Aramada zaman sınırlaması ile ilgili kanunumuzdaki düzenlemeler, bölgelerdeki coğrafi koşullar, yüzey madenlerinin aranması ve yeraltındaki madenlerin aranması arasındaki farklar göz önünde bulundurulmadan yapılmıştır¹⁶⁵. Devlet, madenin en kısa sürede bulunmasını, madencinin madeni bulamadığı takdirde, maden arama hakkının başka arama yapan kişilere verilmesini istediğinden, maden aramasına süre kısıtlaması getirmiş ve belli denetlemelerin yapılmasını istemiştir¹⁶⁶.

¹⁶² Günay; a.g.e., s.40.

¹⁶³ Günay; a.g.e., s.40.

¹⁶⁴ Günay; a.g.e., s.41.

¹⁶⁵ Günay; a.g.e., s.41.

¹⁶⁶ Aydın; a.g.e., s.141.

4.1.2. Maden İşletme Hakkı

İşletme hakkı, mülkiyet hakkından farklı olarak, sahibine sadece maden üzerinde madencilik ile ilgili faaliyette bulunma hakkı verirken madeni işletme serbestisi tanımadan madencilik faaliyetini sürdürme ödevi yükler¹⁶⁷. Maden arama hakkında madene maliklik söz konusu değilken maden işletme hakkı olan kişi artık ürettiği madenin malikidir. Satışı sınırlandırılan Uranyum ve Toryum haricinde, madenci ürettiği maden üzerinde kanunun izin verdiği ölçüde serbestçe tasarrufta bulunabilir, fiyat belirlemesi, pazarlama, ihracat yapabilir¹⁶⁸. Bu serbestlik yalnızca kanunla sınırlandırılırken madencilik faaliyetinin gerçekleştirilmesi de işletme projesi ile sınırlandırılmıştır¹⁶⁹.

Belirli bir alanda, belirli bir sürede, maden işletme faaliyetlerinin yürütülebilmesi için verilen yetki belgesine işletme ruhsatı denir. İşletme ruhsatı hakkı hisselerle bölünemez, bütün halinde muameleye tabi tutulur. Bazı madenler için arama ruhsatına gerek olmadan, direk işletme ruhsatı verilir. İşletme ruhsatı, belli madenler için ihale usulü ile valiliklerce il özel idaresince, bazı madenler için ilk müracaat yolu ile bazı madenler içinse Maden İşleri Genel Müdürlüğünce müracaat ile verilir.

I. Grup (b) bendi, II., III. ve IV. Grup madenlerin işletme ruhsat süresi, görünür ve muhtemel hale getirilmiş rezerv ile projesine göre belirlenir. İşletme ruhsat süresi on yıldan az olamaz.

İşletme ruhsat sürelerinin uzatılmasında aşağıdaki kriterler uygulanır:

İşletme ruhsat süresinin uzatılması için ruhsat süresi bitiminden önce işletme ruhsat taban bedeli ile beraber görünür ve muhtemel rezerv bilgilerini, çevre ile uyum planını da içeren yeni bir projeye uzatma talebinde bulunulması, uzatma talebini değerlendiren kurumun da projeleri uygun bulması gerekir ve işletmenin durumunu göz önünde bulundurarak uzatma talebini değerlendirir.

¹⁶⁷ Fındıklıgil; a.g.e., s.90.

¹⁶⁸ Günay; a.g.e., s.41.

¹⁶⁹ Günay; a.g.e., s.42.

İşletme ruhsatının fesholunması, yürürlük sürelerinin bitmesi veya terk sebebiyle sona ermesi hallerinde, ruhsat sahibine tazminat verilmeksizin kuyular, galeriler ve bunların muhafazası için yapılmış olan iksa tesisleri devlete intikal eder.

4.1.3. Buluculuk Hakkı

Ruhsat sahibi, arama ve/veya işletme ruhsatı süresince Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Koduna göre hazırlanan teknik raporlar ile kaynak veya rezerv olarak bildirdiği madenlerin bulucusu sayılır. Bu hakkı talep eden ruhsat sahibine buluculuk belgesi verilir. Arama faaliyeti sonunda bulunan maden, madencinin umduğu ekonomik değerde bir maden olmazsa, talep üzerine, arama ruhsatı sahibine buluculuk hakkı verilebilir¹⁷⁰. İşletme hakkı sahibine görünen rezerv üzerinde, hakkı süresince, talep ettiği takdirde, belli bir sebep gerekmeden buluculuk hakkı verilebilir¹⁷¹.

Buluculuğa konu madenin, bulucusu dışında bir başkası tarafından işletilmesi halinde, bu alanda üretilen maden için tahakkuk eden buluculuk hakkı, her yıl haziran ayı sonuna kadar, bu alanda üretim yapan kişiler tarafından hak sahibine ödenir.

Buluculuk hakkı, yıllık ocak başı satış tutarının % 1' i dir.

Ruhsat devirlerinde, devredilen alanda buluculuk hakkı olup olmadığı devralan kişiye bildirilir. Arama ruhsatları verilirken, sahalar üzerinde buluculuk hakkı olması durumunda bu durum ruhsatlara işlenir.

4.1.4. Sınırlı Aynı Haklar

4.1.4.1. İrtifak ve İntifa Hakkı

İrtifak hakkı; taşınmaz maliki ile lehine irtifak hakkı kurulacak kişi arasında resmi şekle uyularak yapılacak bir sözleşme ile iradi olarak, mülkiyet hakkının muhtevassından kaynaklanan hukuki ödevden doğan, kanuni olarak, devletin yetkisi

¹⁷⁰ Günay; a.g.e., s.42.

¹⁷¹ Günay; a.g.e., s.42.

ile malikin rızasına bakılmadan, kanundaki şartlara uyularak idari olarak kurulabilir¹⁷².

İrtifak hakkı, kişiye veya eşyaya bağlı olmak üzere kurulabilir. Eşyaya bağlı kurulan irtifak hakkı, eşya el değiştirirse de ortadan kaybolmaz. İrtifak hakkının bağlı olduğu eşyaya sahip olan kişi, direk irtifak hakkına da sahip olur.

3213 sayılı Maden Kanunu'nda bahsedilen irtifak hakkı, idare tarafından, Anayasa'nın 46. maddesindeki, "Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir." hükme dayanarak, malikin rızası olup olmasına bakılmaksızın kurulan idari irtifaktır¹⁷³. Bu hak, hangi arazi üzerinde kurulduysa bu arazi sahibine, arazisinde maden işleten tarafından yürütülen maden faaliyetlerine katlanma ödevi yükler.

MK madde 46, "Maden arama dönemi içerisinde arama sahası özel mülkiyete konu gayrimenkul üzerinde kullanma amacına münhasır olmak üzere belli süreler için madenci, Bakanlığa müracaat ile irtifak ve/veya intifa hakkı tesisi isteyebilir." şeklindedir. Kanun lafzından anlaşılacağı üzere irtifak ve intifa hakkının tesisi Bakanlığa yapılacak müracaat ile yani idari bir işlem ile mümkündür.

İrtifak ve intifa hakkının kurulabilmesi için; hakkı talep eden arama ruhsatı sahibi olmalı, talep edilen hakkın konusu arazi, özel mülk olmalı, hakkın kullanım amacı madencilik olmalı, belli ya da belirlenebilir olmalıdır¹⁷⁴.

İrtifak ve intifa hakkının özel mülk haricinde tesisi söz konusu olmamakla birlikte; eğer sınırlı aynı hakkın kurulacağı mülk, hazinenin özel mülkü veya devletin hüküm ve tasarrufu altında bir arazi ise madenciliğin teşviki amacıyla bu yerlerden ecrimisil alınmaz ve hak sahipliği süresi, arama ruhsatının süresinin bitiminde; eğer arama faaliyeti ruhsat süresi bitmeden sonlandıysa bu tarihte; arama faaliyeti olumlu sonuçlanmışsa işletme ruhsat süresinin bitiminde son bulur¹⁷⁵.

¹⁷² Topaloğlu; a.g.e., s.33-34.

¹⁷³ Topaloğlu; a.g.e., s.35.

¹⁷⁴ Günay; a.g.e., s.126..

¹⁷⁵ Günay; a.g.e., s.126.

İrtifak ve/veya intifa hakkı karşılığı, Kamulaştırma Kanununa uygun olarak seçilecek bilirkişiler tarafından tespit edilir.

İrtifak hakkı sahibi, hakkının korunması ve kullanılması için gerekli olan önlemleri alabilir. Maden işletmecisinin lehine kurulan irtifak hakkı, maden faaliyetinin devamı için kullanılmalıdır. Hak sahibi, bunun dışındaki bir amaçla bu hakkı kullanılmaya yetkili değildir.

İşletme ruhsat sahasında ve/veya mücavirinde kurulacak tesislerde kullanılacak ve ruhsat sahası dışındaki su, doğalgaz, elektrik, yol ve haberleşme hatları ile ruhsat sahası dışına gidecek cevher taşıma hatları için ruhsat sahibi, Bakanlığa müracaat ederek irtifak ve/veya intifa hakkı tesisi isteyebilir. Mücavir alan, tesisin özelliği, topoğrafik yapı, işletmenin büyüklüğü gibi hususlar dikkate alınarak Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne değerlendirilir.

İrtifak hakkı sahibi, hakkını yüklü taşınmazın malikine en az zarar verecek biçimde kullanmak zorundadır. İrtifak hakkı, amacına ve kapsamına uygun, mümkünse malike hiç zarar vermeden ya da en az zarar verecek şekilde kullanılmalıdır. Faaliyetler sırasında sahaya zarar verilmesi durumunda, ruhsat sahibi adli merciler tarafından tespit edilecek tazminatı arazi sahibine ödemek ve sahayı kullanılabilir durumda terk etmekle yükümlüdür. Söz konusu hak sahipleri, hakkın tanındığı arazilere verdikleri zararı tazminle ve araziyi eski haline getirmekle yükümlüdür¹⁷⁶.

Yüklü taşınmazın maliki, irtifak hakkının kullanılmasını engelleyecek ya da zorlaştıracak davranışlarda bulunamaz. Hak yüklenen taşınmaz sahibi, hakkı kullanana katlanmakla yükümlüdür. İrtifak hakkının kullanımını engeller ya da zorlaştırırsa, TMK'nın 2. maddesi olan dürüstlük kuralına aykırı hareket etmiş olur¹⁷⁷.

4.1.4.2. İpotek

Maden işletme ruhsat sahibinin, maden için yapmış olduğu borcun veya ileride bu maksatla borçlanmasının temini için maden üzerinde bir veya müteaddit

¹⁷⁶ Günay; a.g.e., s.127.

¹⁷⁷ Topaloğlu; a.g.e., s.40.

derece ve sırada ipotek tesis olunabilir. Kanun, ipotek işleminin sadece maden için olan ya da olacak borçlar için olacağını belirtmiştir. Böylece maden üzerinde kurulacak ipotek, maden için yapılan ya da yapılacak borçlar dışındaki borçlar için kurulamayacağı açıkça karşımıza çıkmaktadır. Burada madencilik faaliyetinin, maden işletenin maden işi dışındaki borçları yüzünden durmasının önüne geçilmiştir¹⁷⁸.

İpotekli takyit edilmiş işletme ruhsatının alanlarında değişiklik olduğu takdirde, mevcut ipotek, hiçbir muameleye tevessül edilmeden, yeniden ita edilen ruhsat üzerinde de aynı şartlarla devam eder.

Maden ipoteği, madenle alakalı işletme ruhsatı ile bir bütün teşkil eden 3213 sayılı MK 40'ıncı maddenin birinci fıkrasında yazılı tesis, vasıta, alet ve malzemenin heyeti umumiyesi, yani madenin işletilmesinde gerekli olan kuyular, ocaklar ve galeriler ile makineler, binalar , yer altında ve yer üstünde kullanılan her türlü nakil vasıtaları madenin çıkarılması, temizlenmesi, izabesi gibi cevherin kıymetlendirilmesine yarayan alet ve tesisler ve bir senelik işletme malzemesinin üzerine kurulabilir.

Tesis olunacak ipotek, ruhsat süresini geçemez. Ruhsat süresinin bitimiyle ipotek de son bulur. Maden işletme hakkının sona ermesi halinde, ipoteğin hükmü kuyular, galeriler ve bunların muhafazası için yapılmış olan iksa tesisleri dışında kalan tesis, vasıta, alet ve malzeme için devam eder.

İpotek alacaklısı, maden işletme ruhsatı ile kül teşkil eden ve tapu sicilinde kayıtlı bulunan gayrimenkuller üzerinde, işletme ruhsat sahibinin tasarruflarına mani olmak için umumi hükümler dairesinde tapu siciline şerh verilmesini isteyebilir.

3213 sayılı MK madde 44'ten şahsi mesuliyeti esas aldığı, "Maden ipoteğiyle temin edilen alaktan dolayı maden işletme ruhsat sahibi şahsen de mesuldür." hükmünden anlaşılmaktadır. Söz konusu borçlardan, ruhsat sahibi, tüm mal varlığı ile sorumludur.

Yine aynı maddenin 2. fıkrası, hakların devri halinde, ipoteğin durumunu, "İpotekle takyit edilmiş bir maden işletme ruhsatının ahara devri halinde, bu hakkı

¹⁷⁸ Günay; a.g.e., s.127.

devredenin borçluluk durumunda bir değişiklik husule gelmeyeceği gibi, alacağın teminatını teşkil eden ipotek de aynen baki kalır.” şeklinde düzenleme altına almıştır.

Ancak, maden işletme ruhsatını devralan şahıs, ipotekle temin edilmiş olan borcu da şahsen kabul ve taahhüt ettiği ve alacaklı, keyfiyetin Bakanlıkça kendisine tebliğinden itibaren, bir yıl içinde hakkını evvelki borçluya karşı muhafaza eylediğini yazı ile bildirmediği takdirde, işletme ruhsatını devreden evvelki borçlu borcundan kurtulur.

4.1.4.3. Rehin

Rehin, borçlunun veya üçüncü kişinin malvarlığı değerlerinin arasındaki rehin konusu şeyin üzerinde, alacaklı lehine sınırlı aynı hak kurulması suretiyle, alacaklının alacağını teminat altına alarak, borç ödenmediği takdirde rehin konusunu icra marifetiyle sattırıp alacağını öncelikle alma hakkı veren bir haktır¹⁷⁹.

Rehin hakkı tanınarak, kişilerin daha rahat ve kolay atılım yapması sağlanmış, alacaklının da alacağı güvence altına alınmıştır. Borç ödenmediğinde, rehinli eşyanın mülkiyetinin direk alacaklıya geçmediğine dikkat edilmelidir. Zira burada devredilen hak, mülkiyet hakkı değildir. Bu hak mülkiyet hakkı değil, sadece sınırlı aynı haktır. Yani rehin hakkı sağlandığında, eşyanın mülkiyeti hala aynı kişidedir. Sadece alacaklıya, borç ifa edilmezse, bu rehinin konusu eşyanın satılmasını isteme hakkı tanınmıştır.

Fazlaca sermaye gerektiren maden işletmeciliği için de rehin ve ipotek durumu kaçınılmazdır. Burada bakılması gereken rehin konusunun ne olduğudur. Gerçekten eski ve yeni kanunun rehinin konusu için esas aldığı şey, maden potansiyelindeki yatan ekonomik değerler değil, çıkarılan cevherlerdir¹⁸⁰.

MK 39. maddede, “Cevherlerin Rehni” başlığı altında, “Madenlerden çıkarılan cevherler, arama ve işletme ruhsat sahibinin Genel Müdürlüğe yazılı müracaatları üzerine bildirildiği şahıslara kabzedilmeksizin rehnedilebilir.” şeklinde rehni, düzenleme altına almıştır. Maden ilişkin diğer haklar, maden ruhsatına

¹⁷⁹ Ali Haydar Karahacıoğlu vd. ; Türk Hukukunda Rehin, Ankara, Üçbilek Matbaası, 1966, s.1., Şeref Ertaş; Eşya Hukuku, 3.Baskı, İzmir, Dokuz Eylül- Ankara Üniversitesi Basımevi, 1997, s.469.

¹⁸⁰ Göğer; a.g.e., s.132.

bağlanmış; ancak rehin madde başlığından da anlaşılacağı üzere sadece çıkarılan cevherleri kapsamaktadır¹⁸¹.

Üretilerek stoklanmış cevherler, Kanunun 39'uncu maddesindeki şartlara uygun olarak rehin edilmeleri halinde, rehin tarihi, süresi ve durumu maden siciline kaydedilir. Bu cevherler, rehin süresi içerisinde rehin alan şahısların yazılı müracaatı olmadıkça satılamaz. Genel Müdürlük, rehin işlemlerini ilgili vilayetlere bildirerek takibini ister. Rehin maden siciline kaydedildiğinde, hüküm ve sonuç doğurur.

Bu haklara ek olarak madencinin, MK madde 9, 40, 41, 46'da anılan teşviklerden ve devlet hakkından indirimden yararlanma, haczedilmezlik, kamulaştırma, irtifak hakkı tesisi ve intifa hakkına sahip olma yetkisi vardır.

4.1.4.4. Maden Sicili

Önceleri kayıt yöntemi uygulanırken, maden sicili 6309 sayılı Maden Yasası ile getirilmiştir¹⁸². Kayıt yöntemi, taşrada tutulan birden fazla maden defterine maden ruhsatının, maden ihalelerinin ve işletme ruhsatlarının işlenmesi sureti ile oluşturulan bir sistemi ifade etmektedir¹⁸³.

Maden Sicili, tüm madencilik faaliyetleri ile ilgili bilgilerin kaydedildiği yerdir. Ruhsatlar, sicile kaydedildiği tarihte yürürlüğe girer. Maden ruhsatlarının ve buluculuk hakkının devri söz konusu olursa, bu durum maden siciline şerh edilir ve devir muamelesi maden siciline şerh edilmesi ile tamam olur. Maden haklarının devir, intikal, haciz, rehin ve ipotek veya sona erme durumları, bu sicile işlenir. Yani bütün maden hakları ve faaliyetleri ile ilgili teknik ve mali konuları içinde bulunduran maden sicili, yönetmelikte belirtildiği şekilde Genel Müdürlük tarafından tutulur. Madenler üzerine iktisap edilecek haklar, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nde tutulan sicil kayıtlarına tescil edilmedikçe, hüküm ifade etmez¹⁸⁴.

Maden sicili, alenidir. İlgililer, sicil kayıtlarının maden sicil memurlarından biri huzurunda gösterilmesini isteyebilir. Maden sicilini; ruhsat sahibi, ruhsat

¹⁸¹ Günay; a.g.e., s.128.

¹⁸² Göğer; a.g.e., s.121.

¹⁸³ Göğer; a.g.e., s.122.

¹⁸⁴ Günay; a.g.e., s.122.

sahibinin vekili ve devir talebi söz konusu olduğunda devralacak kişi ilgili memurun nezaretinde g6rebilir. Maden sicilindeki kayıtların bilinmediği iddia edilemez.

Sicil kayıtlarında silinti, kazıntı, çizinti yapılmaz. Ancak sicil kaydında bir yanlışlık yapıldığı takdirde, sicil sorumlusu, Genel Müdürün ya da görevlendirdiği yetkili ile birlikte yapılan yanlışlığı üzeri okunabilecek şekilde çizerek, gerekli düzeltmeleri yapar. Yapılan düzeltme, değişiklik defteri adı altında bir deftere tarih ve sıra numarasına göre işlenir. Bu kayıt, sicil sorumlusu ve Genel Müdür ya da yetkilendirdiği personel tarafından imzalanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ DAYANAKLARI

1. GENEL OLARAK HUKUKİ SORUMLULUK KAVRAMI VE MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

1.1.GENEL OLARAK HUKUKİ SORUMLULUK KAVRAMI

İnsanlar, doğası gereği devamlı hareket halindedir. Hayatına devam edebilmek için ya da başka sebeplerle gerçekleştirdiği eylemin sonuçlarına katlanmak zorunda olan insan, yaşamını sürdürürken etrafına verdiği zararlardan da sorumludur. Sorumluluk kavramı, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılır. Geniş anlamda sorumluluk, hem sözleşme dışı hem de sözleşmeden doğan sorumluluğu ifade eder. Sözleşmeden doğan sorumluluk dediğimiz kavramda taraflar arasında bir sözleşme vardır. Sorumluluk, tarafların sözleşmeye aykırı davranması ile doğar. Dar anlamda sorumluluk ise sözleşme dışı sorumluluğu konu alır¹⁸⁵. Burada haksız fiilden doğan sorumluluk söz konusudur. Borçlar Hukuku'nda borcun bir kaynağı da haksız fiillerdir. Haksız fiil¹⁸⁶ de doğrudan doğruya kanundan kaynaklanan bir borç vardır. Eğer aleyhinize haksız bir fiil gerçekleştirildiyse, artık yasal yollara başvurarak zararınızı tazmin ettirebilirsiniz¹⁸⁷.

Haksız fiilden sorumluluk hali için çoğu zaman bireyin kusurlu davranışı aranırken, istisna olarak birey kusuru olmasa da meydana gelen zarardan sorumlu tutulabilir.

Türk Hukuku'nda kural olarak bir kişinin yaptığı bir eylem sonucunda meydana gelen zararın tazmini, ancak eylemi gerçekleştiren kişi kusurlu ise söz konusudur. Yani hukukumuzda esas olan kusurlu sorumluluktur. Kusuru esas alan sorumlulukta, bir kişi gerçekleştirdiği eylemin sonucunda meydana gelen zararı kusurlu ise tazminle yükümlü olmakla birlikte, kusuru yoksa zarar görene karşı bir

¹⁸⁵ Fikret Eren; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 21.Baskı, İstanbul, Beta, 2017, s.508.

¹⁸⁶ Haksız fiil ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Naim İnan ve Özge Yücel; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Ankara, Seçkin, 2014, s.381 vd., Eren; a.g.e., s.507vd., Ahmet Kılıçoğlu; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 22.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2018, s.368 vd., Hüseyin Hatemi ve Emre Gökyayla, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, İstanbul, Vedat kitapçılık, 2017, s.116 vd.

¹⁸⁷ Kılıçoğlu; a.g.e., s.369.

sorumluluğu da yoktur, zarar gören buna katlanmalıdır¹⁸⁸. Nitekim Türk Borçlar Kanunu (TBK)¹⁸⁹ madde 49, “Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür” şeklindedir. Görüldüğü gibi kusurlu sorumluluk halinden bahsedilebilmesi için; hukuka aykırı bir fiil, ortaya çıkan zarar, hukuka aykırı fiilin kusurlu şekilde gerçekleştirilmesi, fiille zarar arasında uygun illiyet bağı¹⁹⁰ bulunması şarttır.

Bazı hallerde ise kusur esasına dayandırılan sorumluluk hallerinin yetersiz kaldığını görüyoruz. Gerçekten sanayisi gelişmemiş, makineleşmenin artmadığı ve küçük ekonomiye sahip toplumlara kusur esaslı sorumluluk halleri yeterken, liberal düşüncenin arttığı ve teknik gelişmelerin hızla devam ettiği dünyamızda kusurun yetersizliği söz konusudur¹⁹¹. Kusursuz sorumluluğun kabul edilmesinde, dikkat ve özen ilkesi, hakkaniyet ilkesi ve tehlike ilkesi ölçü alınmıştır. Kural kusurlu sorumluluk olsa da istisnai olarak kişi gerçekleştirdiği fiilin sonucunda zararın oraya çıkmasına neden olmuşsa ya da fiili kendisi gerçekleştirmese bile zarar doğuran fiilden fayda sağlamışsa veya bu fiili gerçekleştiren ile kanunda ön görülen bağlantısı varsa zararın meydana gelmesinde kusuru olmasa bile sorumluluğu söz konusu olabilir. Bu sorumluluk, kusursuz sorumluluktur. Kanunlarımızda sadece kusur sorumluluğu değil, kusursuz sorumluluk halleri de düzenlenmiştir.

Kusursuz sorumluluk hallerinin kapsamı, sınırları, kanunda ayrı ayrı ve açıkça belirlenmiştir. Kusur olmasa bile zararın tazmininin ne amaçla yapıldığı belirlendiğinden, korunan değer ile zarar arasında bir bağ varsa sorumluluk mümkündür¹⁹². Kusuru esas alan sorumluluk hallerinde, zararı doğuran fiili kim gerçekleştirdiyse tazmin ile de o kişi yükümlüken, kusursuz sorumluluk hallerinde yardımcı kişilerin ya da aile fertlerinin kusurlarından başkaları sorumludur¹⁹³. Bu sorumluluk türünde, zararı doğuran davranışta bulunan değil, ondan sorumlu olan ya da onu çalıştıran tazminle yükümlüdür. Yine kusursuz sorumluluk halinin doğma sebebi illaki insan davranışı olmak zorunda değildir. Beklenmeyen bir olaydan dolayı

¹⁸⁸ Gökhan Antalya; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, İstanbul, Beta, 2017, s.9.

¹⁸⁹ 2011 tarihli 6098 sayılı Borçlar Kanunu

¹⁹⁰ Illiyet bağı ile ilgili ayrıntılı bilgileri için bkz. İnan ve Yücel; a.g.e., s.404 vd., Antalya; a.g.e., s.205 vd., Kılıçoğlu; a.g.e., s.406 vd.

¹⁹¹ Eren; a.g.e., s.514.

¹⁹² Kemal Oğuzman ve Turgut Öz; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, 13. Baskı, Vedat Kitapçılık, 2017 s.138.

¹⁹³ Antalya; a.g.e., s.233.

bir zarar meydana gelse bile zarar, sorumlu kişi tarafından tazmin edilmelidir. Kusursuz sorumluluk hallerinde ispat yükü, zarar görene düştüğünden, zararı tazminle yükümlü kişi, sorumluluktan kurtulmasını sağlayacak bir kurtuluş kanıtı getirirse, tazmin yükümlülüğü son bulur. Kusursuz sorumluluk halleri ile alakalı düzenleme yoksa, bu eksiklik Borçlar Kanunundaki kusur sorumluluğu hükümleri uygulanarak giderilir¹⁹⁴.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, özel hukuktan farklı olarak kamu hukukunda, doğal ve toplumsal olaylardan dolayı meydana gelen zarar, devlet tarafından karşılanarak, aslında zarar toplum arasında bölüştürülmüş olur¹⁹⁵. Özel hukukta ise kusursuz sorumluluktan sorumlu tutulabilmek, bu sorumluluk halinin kanunda belirlenmesine bağlanmıştır.

Kusursuz sorumluluk hallerinin neler olduğu, çeşitli kanunlarda tek tek belirlenmiştir. Ayrıca genel hüküm niteliğinde TBK md. 71 hükmünü de burada anmak gerekir. Burada çalışmamız açısından özellikle de tehlike sorumluluğu¹⁹⁶ büyük önem arz etmekle birlikte, yerine göre maden işleten bakımından diğer kusursuz sorumluluk hallerinin de söz konusu olabileceğini unutmamak gerekir. Örneğin, bir maden işçisinin diğer maden işçisine verdiği zararlardan dolayı işveren adam çalıştırmanın kusursuz sorumluluğundan mesul tutulabilir.

Sanayi devrimi ile gelişen teknoloji ve sanayi, hayatı kolaylaştırmakla birlikte birçok riski beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler olmasa dahi toplum hayatında birlikte yaşamak bile belli riskler barındırır. Bu riskler gerçekleştiğinde, zarar gören tarafın zararının tazmininin beklenmesi en doğal sonuçtur. Ancak zarar tazmini için kusurun aranması, artık son yüzyılda çok geri kalmış bir düşüncedir. Gerek özel gerekse genel düzenlemeler yapılarak, kusursuz sorumluluk halleri için tazmin durumu belirlenmelidir.

Özel kanunlarla belli durumlar düzenlenmiş olsa da 6098 sayılı TBK ile artık hukukumuzda genel bir tehlike sorumluluğu benimsenmiştir. Bu sorumluluk,

¹⁹⁴ Oğuzman ve Öz; a.g.e., s.139.

¹⁹⁵ Hatemi ve Gökyayla; a.g.e., s.150.

¹⁹⁶ Tehlike sorumluluğu ile ilgili bkz; Oğuzman ve Öz; a.g.e., s.194 vd., Antalya; a.g.e., s. 359 vd., Eren; a.g.e., s. 689.

işletende kusur olmasa bile işletmenin faaliyetinden kaynaklı doğan zararların tazminini ister.

Gerçekten nimet-külfet dengesi için kusur olsa da olmasa da işletmeyi hâkimiyeti altında tutan ve işletmeden menfaat sağlayanlar, ortaya çıkan zararı tazmin etmelidir. Bu tazmin sırasında dikkat edilmesi gereken bir denge vardır. Eğer girişimcilere fazla yüklenilir ve tüm riskler için tazmin söz konusu olursa, girişimciler, söz konusu faaliyetlerden çekinir, ülkenin gelişmesi yavaşlar ve bu faaliyetlerden sağlanacak faydalardan yoksun kalınır. Aynı şekilde zarar görenin zararı yeterli seviyede tazmin edilmez ise devlet, vatandaşını korumasız bırakmış olur ve zarara sebebiyet veren işletmenin menfaati göz ardı edilmiş olur. Hakkaniyete uygun bir denkleştirme yapılmalıdır. Toplumun hukuka güveni sarsılmamalıdır.

TBK madde 71’de tehlike sorumluluğu, “Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur” şeklinde düzenlenmiştir. Özel bir hükümle sorumluluk hali belirlenmişse, o hal somut olaya uygulanır. Ancak özel hükümle öngörülen tehlike sorumluluğu, TBK 71/1’e göre daha basit bir sorumluluk ise zararın tazmini yine TBK madde 71 hükmüne uygun olmalıdır¹⁹⁷.

Tehlike sorumluluğundan kurtulmak, illiyet bağı kesilmediği sürece mümkün değildir. Sorumlu kişiler, uzman kişiden beklenen özeni göstermiş, faaliyet için gerekli tüm izin ve ruhsatları almış olsalar dahi tehlike sorumluluğundan kaçamazlar¹⁹⁸. Tehlike sorumluluğu, özen sorumluluğu olmadığından, işletme doğası gereği önemli ölçüde tehlike arz ediyorsa, artık yeterli özenin gösterip gösterilmediği tartışılmaz. Sorumluluk türleri arasında en ağır sorumluluk halidir. Ancak zararın meydana çıkması mücbir sebepten, olağanüstü bir olaydan veya üçüncü kişinin ağır kusurundan kaynaklanıyor ise artık illiyet bağı kesildiğinden ötürü, işletenin, tehlike sorumluluğundan doğan tazmin yükümlülüğü son bulur.

Maden işletenin tehlike sorumluluğu ile ilgili konuyu aşağıda ayrıntılı biçimde inceleyeceğiz.

¹⁹⁷ Haluk Nomer; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, İstanbul, Beta, 2017, s. 202.

¹⁹⁸ Antalya; a.g.e., s.359-361.

1.2. MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Maden işletenin, gerçekleştirdiği maden faaliyetinden dolayı birçok sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğun dayanakları, hem Maden Kanunu'nda hem Ceza Kanunu'nda hem Borçlar Kanunu'nda hem de İş Kanunu'nda bulunmaktadır. Günümüz uygulamasına gelmeden, maden işletenin sorumluluğunun, 6309 sayılı kanunu dönemindeki düzenlemelerine bakmak da doğru olacaktır.

Maden iş yerlerinin hukuki ve fiili durumları, 6309 sayılı Maden Kanunu'nda, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda ve 3008 sayılı İş Kanunu'nda düzenlenmişti¹⁹⁹. 6309 sayılı mülga Maden Kanunu maden iş yerlerindeki hukuki ve fiili durumları, belli madde başlıkları halinde tek tek incelemişti²⁰⁰. Yine Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda ve 3008 sayılı İş Kanunu'nda, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili tedbirlerin alınması öngörülmüştür. Keza bu konuyla alakalı 1953 tarihinde maden işletmelerinde alınacak emniyet tedbirleri ile alakalı tüzükte, ocakta oluşacak herhangi bir kaza, yangın, patlama ve göçük durumunun

¹⁹⁹ Fındıklıgil; a.g.e., s.438.

²⁰⁰ Bu maddeler kısaca bilgi vermek gerekirse, şunları söylemek mümkündür;

-Kanunun 90.maddesine göre işletmenin emniyetini veya işçinin sağlığını ve hayatını etkileyecek büyük bir tehlike söz konusu olduğunda, bu durumun derhal bakanlığa bildirilmesini emretmiştir. Kanun bildirme görevini, maden arama veya işletme hakkı sahibine, mesul müdüre ve madenin işletmesine nezaret eden kimseye bırakmıştır. Dikkat çeken husus ise kanun, bildirilmesi için büyük tehlike aramıştır. Kanun gerekçesinde, büyük tehlike arz etmeyen durumlar için düzenleme, başka kanuna bırakılmıştır.

-Kanunun 91.maddesine göre gerekli tedbirlerin alınması emrini verme yetkisi, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına verilmiş, tehlike büyük ve ani olursa işletene, yine bakanlığın yetkili maden mühendisine talimatlarda bulunma yetkisi verilmiştir. Alakalı diye bahsedilen arama veya işletme hakkı sahibi ise bu emir ve talimatlara uymaya zorlanmıştır.

-Yine mülga 6309 sayılı Kanunun 92.maddesine göre de ocakta büyük bir kaza meydana gelirse, başka bir kaza olmaması için gerekli önlemlerin alınmasının yanında, derhal yetkili bakanlığa haber verilmesi ve yetkili bir kişi istenmesi söylenmiştir. Hemen belirtelim ki, bu maddenin uygulanması, çalışanların ölümü, ağır yaralanması veya iş güvenliğini ağır şekilde sarsacak bir olayın gerçekleşmesi durumunda söz konusu olmaktaydı. Yukarıdaki durumlardan biri cereyan ettiğinde, bakanlığa haber verilmesi ve bakanlığın yetkilendirdiği mühendis gelene kadar işletme mühendisinin gerekli tedbirleri derhal alması gerektiği, yetkili mühendisin, kendisi gelene kadar alınan önlemleri beğenmesi veya yetersiz bulunması durumunda, bu konuda çalışmalar yapabileceği, tüm bu tedbirler için mali desteği maden işletenin sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

-Madenlerde çalışanların bir kazaya uğraması halinde müdahale edilmesi için ocakta gerekli sağlık malzemelerinin bulundurulması belirtilmiştir (Mülga 6309 sayılı Kanun md. 93). Madende bir kaza meydana geldiğinde, ilk yardım müdahalesinde bulunmak için madenciye, ocakta her türlü tedbiri alması, teçhizatı bulundurması emredilmiş, eğer bu hüküm yerine getirilmezse, işletme faaliyetinin durdurulacağı düzenlenmiştir. Kanun, kaza sonrasında yapılacak ilk yardım müdahalesine büyük önem vermiş, aksi durumu ağır yaptırıma bağlamıştır.

-Madenci, iş sağlığı ve güvenliğini sağlamakla mükellef tutulmuş, eğer bu mükellefiyeti sağlamazsa, maden çıkarma işinin kısmen veya tamamen durdurulması öngörülmüştür (Mülga 6309 sayılı Kanun md. 93). Fındıklıgil, bu durumu eleştirmiş, bu yaptırımın, madenciyi yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlamaktan ziyade, maden çıkarma işini dolayısıyla milletin menfaatlerini sekteye uğratacağını belirtmiştir. Tüm ihtarlar rağmen, hala tedbir almayan madencinin haklarının feshi yine bu maddede düzenlenmiştir; Ayrıntılı bilgi için bkz. Fındıklıgil; a.g.e., s. 439 vd.

ilgili bakanlığa bildirilmesi, işçilerin sağlığı ve güvenliği için makinelerin arızasız ve çalışır vaziyette tutulması, işçinin korunması için gerekli tüm giyim ve koruyucu malzeme sağlanması, tehlike gören personelin önlem alması ve yetkililere haber vermesi, tehlike anında işçilerin ocaktan güvenli şekilde çıkarılması ve işçilere tüm giriş ve çıkışların öğretilmesi düzenlenmişti²⁰¹.

Eski kanun döneminde, maden faaliyetleri sırasında meydana gelen kazalardan dolayı cezai sorumluluk, 765 sayılı Ceza Kanunu madde 383, 455 ve 459'a bakılarak belirlenmişti²⁰². Bu maddelere bakıldığında, önceki kanun döneminde, sanığın fiilinin veya ihmalinin olayla doğrudan illiyet bağının tesis edilebildiği anda cezai sorumluluğun söz konusu olduğu görülmektedir²⁰³. Kanunda işveren, ceza kanunu dışındaki bir kanun veya tüzüğe uymadığı takdirde somut olaya bakılmış, eğer bu kanun veya tüzüğe uyulsaydı bile kaza gerçekleşecek idiyse cezai anlamda sorumlu tutulmamış, sadece işverenin uygulamadığı kanun veya tüzükteki yaptırıma tabi tutulmuştur²⁰⁴.

Eski kanun döneminde, maden faaliyetleri sırasında meydana gelen kazalardan dolayı hukuki sorumluluk ise 818 sayılı mülga Borçlar Kanunu'nda 41, 44, 45, 46, 50, 55, 100. maddeleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmakta idi²⁰⁵. Bunun yanı sıra madende maden çalışanın zarar görmesi ve bu zararın madende çalışan başka bir işçi tarafından kasten veya ihmalen oluşması halinde de, 818 sayılı Borçlar Kanunu uygulama alanı bulmuştur²⁰⁶.

Pozitif hukukumuza geldiğimizde ilk olarak maden arama faaliyetleri esnasında meydana gelmesi muhtemel zararların nasıl giderileceği sorusu ile karşı karşıya kaldığımızı belirtmek gerekir. Gerçekten de maden faaliyetleri sırasında, bu faaliyetlerin sürdürüldüğü arazilerin bozulması ve bu arazilere müdahalelerde bulunması kaçınılmazdır. Bundan dolayı, arama ve işletme faaliyetleri sırasında, madenin bulunduğu taşınmaz malikine, komşu malike, başka maden hakkı sahibine zarar verilmesi durumu ortaya çıkabilmektedir²⁰⁷. Maden araması yapılan arazide

²⁰¹ Fındıklıgil; a.g.e., s.445.

²⁰² Fındıklıgil; a.g.e., s.453.

²⁰³ Fındıklıgil; a.g.e., s.454.

²⁰⁴ Fındıklıgil; a.g.e., s.454.

²⁰⁵ Fındıklıgil; a.g.e., s.455.

²⁰⁶ Fındıklıgil; a.g.e., s.457.

²⁰⁷ Topaloğlu; a.g.e., s.13.

rezervin tespiti için kuyu, galeri açılması ve işletme faaliyeti için gerekli tesisin kurulması, yine maden araması yapılan araziden ve komşu arazilerden ulaşım için faydalanma durumu vardır²⁰⁸. İşte bu durumlar için 3213 sayılı MK madde 46, maden araması yapan kimseye, maden faaliyetinin amacına uygun olarak özel mülkiyet üzerinde irtifak ve intifa hakkı verilmesini öngörmüştür. Maddenin devamında, verilen intifa ve irtifak haklarının süresinin, işletme ruhsatı süresince uzatılabileceği belirtilmiştir. Yani kanunda hem arama hem işletme döneminde madenciye, ilgili taşınmazlar üzerinde intifa ve irtifak haklarının tanınabileceğini düzenlenmiştir.

İrtifak hakkı sahibi, üzerinde irtifak hakkı kurulan arazinin malikinin menfaatlerini göz ardı etmeden, arazi malikine en az zarar verecek şekilde, en güvenli yolu seçerek hareket etmelidir.

Maden işletenler, arama ve işletme faaliyetleri sırasında, taşınmazlara verdikleri zararlardan sorumlu tutulmuş, madenciye, faaliyetler sırasında sahaya zarar verilmesi durumunda ruhsat sahibine adli merciler tarafından tespit edilecek tazminatı arazi sahibine ödemek ve sahayı kullanılabilir durumda terk etmek yükümlülüğü verilmiştir (MK md. 32/II). Maden faaliyeti yapan kişi ile maden faaliyetinin yapıldığı arazi maliki aynı kişi ise burada madenci, kanunlara uymak koşulu ile faaliyetini sürdürebilir²⁰⁹.

Her ne kadar madenler, devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, içinde buldukları arzın mülkiyetine tabi olmasalar da, maden faaliyeti gerçekleştirilen arazi özel şahsa ait olduğundan, arazinin kullanımı için malikin rızasının alınması şartı vardır²¹⁰. Eğer malikin rızası alınırsa, taraflar arasında anlaşarak iradi intifa hakkı kurabilirler²¹¹. Malikin rızası olmaz, taraflar anlaşamazsa madenci, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan ilgili taşınmazlar üzerinde, lehine idari irtifak hakkı kurulmasını talep edebilir²¹². İrtifak hakkı tesis edilirken, üstünde irtifak hakkı kurulan malike belli bir miktar para verilmesi öngörülmüştür.²¹³ İrtifak hakkı

²⁰⁸ Topaloğlu; a.g.e., s.25.

²⁰⁹ Topaloğlu; a.g.e., s.24.

²¹⁰ Topaloğlu; a.g.e., s, 25

²¹¹ Topaloğlu; a.g.e., s, 25

²¹² Topaloğlu; a.g.e., s, 25

²¹³ 3213 sayılı Maden Kanunu Madde 46/II: İrtifak ve/veya intifa hakkı karşılığı, Kamulaştırma Kanununa uygun olarak seçilecek bilirkişiler tarafından tespit edilir.

kurulurken arazi maliki lehine belirlenen tutar, irtifak hakkı dolayısıyla arazinin kaybettiği değer ve olası zararlara karşılık olarak maden işletmecisinden alınmaktadır²¹⁴. Kanun, lehine irtifak hakkı kurulan kişinin verdiği zararlardan sorumlu olduğunu, bu zararın tazmin edilmesi gerektiğini belirtmiştir (MK md.46/IV)²¹⁵. Burada tazmini düşünülen zarar, önceden öngörülmeleyen bir tehlikeden doğmuş olmalı ki, maden işletmecisi iki kez tazminat ödemiş olmasın²¹⁶. Yani başlangıçta irtifak hakkı bedeli olarak alınan tutar aynı zamanda irtifak hakkının taşınmaza verdiği zararların bedelini de kapsar. Sonrasında bu hakkın arazi malikine verdiği baştan öngörülen bir zarardan dolayı, hak sahibi aleyhine tazminata hükmedilirse, bu durumda tek zarar için iki kez tazminat ödeme durumu söz konusu olur ki bu hukuka aykırıdır²¹⁷. İrtifak hakkı sahibi maden işinin gereği olarak illaki arazi malikine zarar verecektir. Bu zararı gidererek araziye eski haline getirmekle yükümlüdür²¹⁸. Üzerinde irtifak hakkı kurulan arazinin maliki, arazisinin eski haline getirilmesi için eski halin iadesi davası açabilir, arazisi eski hale getirilmez ise ve burada ortaya çıkan zarar önceden öngörülmemiş yani irtifak hakkı bedelinin içinde sayılamayan bir zarar ise, bu zararın tazminini talep edebilir²¹⁹.

Maden faaliyeti, sadece içinde bulunduğu araziye değil, çevresindeki arazilere de zarar verebilir. Maden Faaliyetleri usulüne uygun yürütülse dahi, yer kabuğundaki boşluklar dolayısıyla arazide hareketlenmelere sebep olarak, diğer arazi üzerindeki binalara da zarar verebilir²²⁰.

Maden arama faaliyetlerinden kaynaklanan zararların haricinde maden işletenin temelde iki sorumluluğunun bulunduğu görülmektedir. Bu anlamda ilk olarak tehlike sorumluluğu olarak maden işletenin sorumluluğunun hangi esaslara tabi olduğu ve ikinci olarak da iş kazalarından dolayı maden işletenin yükümlülük ve

²¹⁴ Topaloğlu; a.g.e., s, 43

²¹⁵3213 sayılı Maden Kanunu Madde 46/IV: Faaliyetler sırasında sahaya zarar verilmesi durumunda ruhsat sahibi adli merciler tarafından tespit edilecek tazminatı arazi sahibine ödemek ve sahayı kullanılabilir durumda terk etmekle yükümlüdür.

²¹⁶ Topaloğlu; a.g.e., s, 43

²¹⁷ Topaloğlu; a.g.e., s, 43

²¹⁸ 3213 sayılı Maden Kanunu Madde 46/IV: Faaliyetler sırasında sahaya zarar verilmesi durumunda ruhsat sahibi adli merciler tarafından tespit edilecek tazminatı arazi sahibine ödemek ve sahayı kullanılabilir durumda terk etmekle yükümlüdür.

²¹⁹ Topaloğlu; a.g.e., s, 44

²²⁰ Topaloğlu; a.g.e., s.50.

sorumluluklarının neler olduğu sorunlarının tespit edilerek çözüme ulaşılmaya çalışılması gerekmektedir.

2. TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN TEHLİKE SORUMLULUĞU BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. GENEL OLARAK TEHLİKE SORUMLULUĞU

Eski çağlardan beri insanlar, yaptıklarının sonuçlarına katlanmak zorunda bırakılmış, belli bedeller ödenmiştir. Bu düşünce, vicdan kavramından gelmektedir. Sorumluluk için kusur şart gibi görünse de kusursuz sorumluluk hallerinin önemi çok büyüktür. Sanayi devrimi ile meydana gelen gelişmeler kusursuz sorumluluk hallerine ihtiyacı arttırmıştır. Kurulan büyük işletmeler, beraberinde büyük riskler de getirmiştir. Gelişim için şart olan bu işletme faaliyetlerinden vazgeçilemeyeceği için en azından meydana gelen zararların tazmini için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Türk hukukuna da TBK ile giren “Tehlike Sorumluluğu” maddesi, önemli ölçüde tehlike taşıyan işletmeden doğan zararların tazmini için işletme sahibi veya işleteni görevlendirmiştir.

Hukuki sorumluluk, bir kimsenin hukuka aykırı davranışından dolayı verdiği zararın tazmin edilmesi zorunluluğundan doğar. Sorumluluk için ilk bakışta kusur aranması gerekir gibi düşünülse de bu düşünce her zaman hakkaniyete uygun düşmez. Zararın ortaya çıkışında kusur olmasa dahi bu zarara sebebiyet veren unsurlar, bu unsurlardan menfaat sağlayanlar mevcuttur. Kusursuz ancak zarara sebep olan menfaat sahiplerinin tehlike sorumlulukları vardır. Bu anlamda Ulusan’ın, tehlike sorumluluğunu şu şekilde tanımladığını görmekteyiz²²¹:

“Tehlike sorumluluğu toplum yaşantısının zorunlu koşulları sonucu kurulması, yapılması ekonomik ve sosyal açıdan gerekli bulunan işletme, girişim tesis ve şeylerin kullanılması veya işletilmesiyle beliren, tehlikeli mahiyetinden doğan zararlardan, bu tehlikeli nesnelere üzerinde egemen olan kimselerin kusurlu bulunmasa ve tehlikenin önlenmesi amacıyla her türlü özeni göstermiş olsalar dahi sorumlu tutulmaları olayıdır.”

Kusur olmasa dahi hakkaniyete uygun davranmak ve zarar görenin tatmini ve tazmini için kusursuz sorumluluk halleri kanunlarda düzenlenmelidir. İlerleyen

²²¹ İlhan Ulusan, “Tehlike Sorumluluğu Üstüne”, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.4, S.6, 1970, ss.23-57. <https://dergipark.org.tr/iuhad/issue/1279/15023>

teknoloji ve çağın hızı göz önüne alındığında her somut olay için ayrı kanun düzenlenmesi, çok güçtür²²². Hemen hemen oluşabilecek tüm durumları kapsayacak genel bir hüküm düzenlenmesi hukuki güvenlik açısından önemlidir. Ortada bir zarar varsa bu zarar, zarar gören ve zarar veren arasında paylaşılmalı; sorumluluk, zarar gören esas alınarak belirlenmelidir²²³. Zarar görene oranla zarar veren ekonomik açıdan daha güçlü ise, zarar verenin sorumluluğuna gidilmesi pek tabii mümkün olmalıdır.

Tehlike sorumluluğunun kaynakları, işletme sorumluluğu ve işletme dışı sorumluluk olarak adlandırılır ve işletme sorumluluğu esas iken işletme dışı sorumluluk istisnadır²²⁴. Bu çalışmada tehlike sorumluluğunun işletme sorumluluğu kaynağının üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Kavram

Tehlike sorumluluğu, bir işletme, faaliyet veya nesneye özgü tehlikelerin meydana gelmesi ile oluşan sorumluluktur²²⁵. Tehlikeli faaliyetler gerçekleştiren işletmelerin artması ve yüksek teknolojilerin kullanılması (petrol aramaları; maden arama ve üretimi; nükleer santraller; doğal gaz üretimi dağıtım tesisleri vb.) nedeniyle işletme veya faaliyetler, salt varlıkları veya işletilmeleri dolayısıyla başkaları için genel bir tehlike arz ederler²²⁶. Ağır tehlike arz eden faaliyette bulunanlar veya böyle bir nesneyi elinde bulunduranlar, depolayanlar ya da kullananlar, bu özel tehlikenin gerçekleşmesinden doğan zararı telafi etmekle yükümlü tutulmalıdırlar²²⁷.

Gelişen sanayi ile birlikte işletmeler büyümüş, bu büyüme birçok riski de beraberinde getirmiştir. Çoğu zaman bu risklerden dolayı ortaya çıkan zararlarda işletmelerin kusuru yoktur. Ancak kusurun olmaması, sorumluluğun olmayacağı anlamına gelmez. Tehlike sorumluluğu, genel olarak tehlikeli girişimde bulunan bir

²²² Sanem Saraç; Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu, İstanbul, On İki Levha, 2013, s.2.

²²³ Mustafa Tiftik; Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenleme Sorunu, Ankara, Yetkin, 2005, s.17.

²²⁴ Eren; a.g.e., s.689.

²²⁵ Süleyman Yılmaz "Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluğuna İlişkin Yeni Hükümler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.59, S.3, 2010, ss.551-578. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1527/16784.pdf>

²²⁶ İdil İnal. Tehlike Sorumluluğu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.9.

²²⁷ Tiftik; a.g.e., s.21.

kimsenin, kusuru olsa da olmasa da bu girişimin sebep olduğu zararlardan sorumlu tutulmasına imkân sağlamaktadır. Tehlike sorumluluğu, diğer kusursuz sorumluluk türlerine göre daha ağır bir sorumluluk rejimi öngörmüştür. Zira burada sorumlu olan kişiye sorumluluktan kurtulma imkânı verilmez²²⁸. Tehlike sorumluluğunda kusur veya özen borcu olmadığı gibi, sorumlular kurtuluş kanıtı getiremez.

İşletmeler, ürettikleri mal ve hizmetlerle hayatı kolaylaştırır ve fayda sağlarlar. Bu hizmet ve üretim sürerken, küçük veya büyük zararlar ortaya çıkabilir. Ancak faaliyetinden zarar görülen işletme, hukuken faaliyette bulunması yasaklanmış bir işletme olmayıp faaliyette bulunması toplum için önemli ölçüde tehlike arz etmekle birlikte gerekliliği de tartışmasız olan bir işletme olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁹. Söz konusu faaliyetler, işinde uzman ve gerekli tüm özeni gösteren kişilerce sürdürülse ve tüm önlemler alınsa dahi meydana gelecek zararın önüne geçilemez. Toplum için yararlı ve vazgeçilmez olan faaliyetleri zaman zaman devlet destekler ama bu faaliyetler tehlike esaslı çerçevesinde sert sorumluluk hükümlerine tabi kılındığı için bir denge oluşturulmuş olur²³⁰.

İşletmeler, hiç değilse sosyal sorumluluk için zarar tazmini gerçekleştirmeli, nimet-külfet dengesini korumalıdır. Teknoloji ve teknolojiyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması zorlaşmıştır. Bu zorluk işletmelerin tehlikeli faaliyetlerini arttırmıştır. Mevcut ihtiyaçlar için bu faaliyetlerin yasaklanması yerine, bundan zarar görenlerin haklarını koruma altına almak çağın gereklerine daha uygundur.

Zarar verenin sorumluluğunun derecesi iyi belirlenmelidir. Çünkü girişimciler, topluma sosyal ve ekonomik menfaat sağlayan söz konusu tehlikeli faaliyetlerin sorumluluğundan korkarak bu faaliyetlerde bulunmaktan çekinebilir²³¹. Bu faaliyetlerde bulunulmaması ülkenin gelişimini yavaşlatır; hatta durdurabilir. Hem zarar görenin hem zarar verenin menfaatine dikkat edilerek tazmin şekli belirlenmeli, gerekirse devlet girişimleri tazmin gücü açısından desteklemelidir.

²²⁸ Güzin Üçışık, “Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural ile Düzenlenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2009, s.127-145.

²²⁹ Saraç; a.g.e., s.11.

²³⁰ Ulsan; a.g.m., s.35

²³¹ Başak Başoğlu, “Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.2, ss.29-56, Malatya, 2015.

Sadece işletmeler ile olan ilişkilerde değil, bireylerin birbiriyle olan ilişkilerinde de kusursuz sorumluluk hükümlerine ihtiyaç vardır. Çoğu trafik kazasında iki tarafın kusuru yoktur. Kusur için taksir aşamasında kalan davranış yeterli görülürken, bazen taksir olmasa bile bir tarafa sorumluluk isnat edilebilir. Ceza yargılamasında beraat eden kişi, hukuk yargılamasında tazminata mahkum edilebilir. Vicdan ön planda tutulduğunda, tazminata hükmedilmesi hakkaniyete daha uygundur.

2.1.2. Tehlike Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Eski çağlardan beri hep benimsenen sorumluluk, kusura dayanan sorumluluk olmuştur. Ancak Roma ve Yunan site devletleri döneminde kusursuz sorumluluğun örnekleri görülmeye başlanmıştır. Yunan sitelerinde deniz taşıması sırasında telef olan mallar sonucu doğan zararın, zarar görmeyen tüccarların mallarının paylaşılmasıyla giderilmeye çalışılması buna örnek gösterilebilir²³².

Avrupa'da gerek orta çağda gerekse aydınlanma çağında kusur sorumluluğu kural olarak görülmüştür. Kilisenin etkisini kaybetmesi ve aydınlanma çağı ile birlikte bireyci bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, yine güçlüyü daha güçlü, güçsüzü daha güçsüz hale getirmiştir. Çoğunluk kusuru esas alırken, bu duruma karşı çıkan kesimler olmuştur. Gerçekten kadercilik esasına karşı çıkıp ortaya çıkan zararın, zarar görenin üstüne bırakılmasını hakkaniyete uygun bulmayıp, zararın söz konusu tehlikeyi yönetenlere yüklenmesinin dağıtıcı adalete uygun olacağını savunanlar olmuştur²³³. Tehlike sorumluluğunun gelişimine en büyük katkıyı sanayi devrimi, ekonomik sebepler ve sosyal sorumluluk düşüncesi sağlamıştır. Sanayi devrimi ile rekabet artmış, serbest piyasa kızıymıştır. İşletme sahipleri daha fazla kazanmak için çoğu değeri göz ardı etmiştir. Hızlı sanayileşmenin en büyük zararını belki de işçiler görmüştür. Sanayi devrimi ile bir işçi sınıfı oluşmuş, ezilen bu sınıfa karşı büyük hak ihlalleri meydana gelmiştir. İşçiler, işverenin kusurlu veya kusursuz davranışlarından dolayı büyük zararlar görmüştür. Kusura dayanan sorumluluk anlayışı yerini yavaş yavaş kusursuz sorumluluğa bırakmıştır. Kusur esasına dayanan sorumluluk benimsendiğinde, zaten güçsüz olan işçi sınıfı daha da sömürülüp zarar

²³² Ulsan; a.g.m., s.25.

²³³ Ulsan; a.g.m., s.30.

göreceğinden, hakkaniyete uygun olarak tehlike sorumluluğu benimsenmeye başlamıştır.

Kusursuz sorumluluğun benimsenmesi altında yatan sebepler, hakkaniyet, kusurun belirlenmesinin ve isnadının zor olması, ekonomik ve sosyal nedenler ve hâkimiyet düşüncesidir. Zarar tazmini için kusur aranması her zaman hakkaniyete uygun değildir ve kusurun ispatı çok zor, bazen imkansızdır²³⁴. Sorumluluk için zarara sebebiyet verme yeterlidir. Tehlike yaratan bir durum meydana geldiğinde ve bu bir zarara neden olduğunda, aradaki illiyet bağına bakılmalıdır. Zarar ile zararın ortaya çıkışı arasında illiyet bağı varsa, artık sorumluluk doğmuştur.

Tehlikenin veya tehlikeye sebep olan şeylerin, hakimiyet altında tutulması başlı başına bir risktir. Bu risk göze alınarak girilen bir faaliyetten ötürü doğacak zararların sorumluluğu baştan kabul edilmelidir. Meydana gelen zararın tazmini için kusur aranması, kusurun bir tarafa isnat edilmesinin zorunlu tutulması ve kusuru ispatlayamamanın ağır sonucu, zarar görene yüklenmemelidir²³⁵.

Modern toplumda sosyal, kültürel biyolojik, kimyasal ve teknolojik gelişmelerle artık kusur, sorumluluğun kurucu unsuru olarak görülemez. Çünkü bu gelişmeler doğrultusunda gerçekleşen zararlarda kusurun rolü, ya çok azalmış ya da hiç kalmamıştır²³⁶. Yine bu zararı telafi etmesi gereken kişi, bu tehlikeli faaliyetin sürmesinden menfaat sağlayan kişidir. Şüphesiz söz konusu faaliyetler, topluma da büyük faydalar sağlar ve hayatı kolaylaştırır. Gerçekten de işleten veya işletmenin sağladığı menfaat, çok özel bir menfaattir. Tehlikeli faaliyetten faydalanan insanların, bu faaliyetlerden faydalanıyorlar diye, zararlarının tazmin edilmemesi gerçeklikten uzak, haksız bir uygulama olurdu. Baz istasyonu sahibi, diğer insanların cep telefonunu kullanarak menfaat sağlamasını sebep göstererek, sorumluluğunu azaltamaz veya ortadan kaldıramaz²³⁷.

²³⁴ Saraç; a.g.e., s.13.

²³⁵ Tiftik; a.g.e., s.26.

²³⁶ Cevdet Yavuz. "Türk Borçlar Kanunu Tasarısına Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.14, S.4, ss.29-61, 2008 <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fak%C3%BCIteredgisi/2008C.14S.4/29-61.pdf>

²³⁷ Saraç; a.g.e., s.21

Bir kişinin hakkını vermemek ile bir kişiye hakkı olmayan bir hakkı vermek, aynı derecede hukuksuzdur²³⁸. Bu düşünce ile nimet-külfet dengesi de gözetilerek tehlike sorumluluğu kabul edilmiş, zararların tazmini sağlanmıştır.

2.1.3. Türk Borçlar Kanunu Madde 71'e Göre Tehlike Sorumluluğu

Yeni Borçlar Kanunu'ndan önce Türk Hukuku'nda genel bir tehlike sorumluluğu tanımlanmamıştır. Ancak tehlike sorumluluğunun varlığı, doktrin ve Yargıtay kararlarında kabul edilmiştir. Yine hukukumuzda belli özel düzenlemeler mevcuttur²³⁹. Ancak her somut duruma göre özel kanun yapılamayacağı gerçeği açıktır. Bu nedenle genel bir düzenleme yapılması, hukuki güvenlik açısından daha uygun olmuştur. Böylelikle genel düzenleme yapılmak suretiyle kanun boşluğu doldurulmuştur.

Tehlike sorumluluğu, TBK'nın ikinci ayrımı olan haksız fiilden doğan borç ilişkilerinin kusursuz sorumluluk bölümünde "Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme" başlığı altında düzenlenmiştir. TBK md. 71 hükmüne göre tehlike sorumluluğunun²⁴⁰ söz konusu olabilmesi için gerekli şartlar şunlardır:

- Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olmalıdır,
- Meydana gelen zarar önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetinden kaynaklanmalıdır,
- İşletme sıkça ve ağır zarar doğurmaya elverişli olmalıdır,

²³⁸ Tiftik; a.g.e., s.26.

²³⁹ Türk Hukukunda tehlike sorumluluğunu özel düzenleme altına alan yasalara 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu'na göre motorlu araç işletenin ve teşebbüs sahibinin sorumluluğuna ilişkin madde 85; 2872 Sayılı Çevre Kanunu'na göre, çevreyi kirletenin sorumluluğuna ilişkin madde 28; 8559 Sayılı Petrol Kanunu'na göre, petrol hakkı sahibinin sorumluluğu ile ilgili madde 86; 2929 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu'na göre, sivil hava aracını işletenin sorumluluğu; 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'na uyarınca devletin sorumluluğunun öngörülmesi madde 134; 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun'a göre, ürün güvenliğine ilişkin özellikleri etkileyen ürünü üreten, imal eden, ıslah eden veya ürüne adını ticaret markasını veya ayırt edici işaretleri koyarak kendini üretici olarak tanıtan, geniş anlamıyla üreticinin sorumluluğuna ilişkin hükümler örnek olarak gösterilebilir; bkz. Yılmaz; a.g.m., s.558-559.

²⁴⁰ Tehlike sorumluluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İnan ve Yücel; a.g.e., s.430 vd., Mustafa Ünlütepe; Organizasyon Sorumluluğu (TBK m.66/III) Ve Tehlike Sorumluluğu (TBK m.71) İlişkisinin Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.2, 2017, ss.1-42, s.13-16., Banu Bilge Sarıhan; Türk Borçlar Kanunu'nda Genel Bir Kural Olarak Tehlike Sorumluluğu, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, C.20, S.1, 2014, ss. 1177-1195., Nuri Erişgin; Tehlike Sorumluluğu, Profesör Doktor İsmet Sungurlu'ya Armağan İstanbul Barosu Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları II, ss.90-111.
<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/Yayinlar/Kitaplar/doc/SUNGURBEY20142.pdf>

-Zarar uzman kişiden beklenen her türlü özen gösterilse bile önlenemeyecek olmalıdır,

-Önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetine hukuk düzeni tarafından izin verilmiş olması, işletenin, sorumlu tutulmasına engel değildir,

-İşletmenin faaliyetinden faydalanan işletme sahibi ve varsa işleten zarardan müteselsilen sorumludur,

-Zarar görenin zararı uygun bir bedelle denkleştirilir,

-Belirli bir tehlike hali için özel bir kanun düzenlemesi varsa özel sorumluluk hükümleri uygulanır.

Genel bir düzenleme olmasına rağmen her somut olaya uygulanamayabileceği göz ardı edilmemiş, kanunun uygulama alanı belirlenmiştir. Somut olaya uygun daha özel bir hüküm varsa, bu hükmün uygulanması gerektiği ifade edilmiştir.

Maddenin son fıkrasında “Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler” şeklinde denkleştirme kavramından bahsedilmiştir. Buradaki denkleştirme kavramı fedakârlığın denkleştirmesi ilkesi kapsamında değerlendirilmemelidir²⁴¹. Çünkü fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinde meydana gelen zarar, zarar veren tarafından, bilerek istenerek verilmesine ve gerçekleştirilen eylemin doğal sonucu olarak ortaya çıkmasına karşın, tehlike sorumluluğunda, işin doğası gereği tüm önlemler alınmasına rağmen zarar istenmeden ortaya çıkmaktadır²⁴². Bu sebeple TBK madde 71’in son fıkrasındaki denkleştirme, zararın tazmini anlamındadır. Sorumlu kişi kusurlu olmasa da her hareketi ve faaliyeti hukukun izin verdiği çerçevede olsa da meydana gelen zararı hakkaniyet gereği tazmin etmelidir. Bu tazmin, normal sorumluluktan farklı olarak denkleştirme esasına göre yapılır. Bozulan dengenin tekrardan kurulması, yüksek menfaat sahibi

²⁴¹ Erişgin; a.g.m., s. 107-108.

²⁴² İlhan Uluslan, “Türk Borçlar Kanununda Yer Alan Genel Tehlike Sorumluluğu Kuralına İlişkin Birkaç Tespit ve Hukuk Düzeni Tarafından Faaliyetine İzin Verilmiş Önemli Ölçüde Tehlike Arzeden İşletmelerin Yol Açtığı Zararların Uygun Bir Bedelle Denkleştirilmesi Sorunu”, Yaşar Üniversitesi e-Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan, C.3, Özel Sayı, Vol: 8, 2013, ss.2897-2905
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066326>

kimsenin zarar görene bir miktar tazminat ödemesi, karşı tarafın da bu zarara katlanması ile olur²⁴³.

2.1.4. Tehlike Sorumluluğunun Unsurları

2.1.4.1. Genel Olarak

Tehlike sorumluluğu kavramındaki tehlike sözcüğünden ne anlaşılması gerektiği çok önemlidir. Eğer bu kavramı geniş yorumlayacak olursak, her türlü işte az veya çok tehlike vardır ve herkesin kusursuz sorumluluğuna gidilebilir. Tehlike kavramı, Alman ve İsviçre hukukunda dar anlamda yorumlanırken Fransız hukukunda daha geniş yorumlanmıştır²⁴⁴. Sıradan işlerde dahi üçüncü kişilere zarar verme olasılığı olduğu ve burada tazmin yükümlülüğünün belirlenmesinin çok güç olduğu dikkate alınır, tehlike kavramının dar anlamda yorumlanması daha doğru olacaktır.

Tehlike sorumluluğu hakkında düzenleme yapılırken, belli ölçü ve kıstaslara dayanılarak, belli riskler için sorumluluğa gidilmelidir. Aksi takdirde hem girişimciler öngöremedikleri tehlikelerden çekinip yatırım yapmaz hem de hukuku güvenlik sağlanamaz. Tipik tehlike belirlenmeli, zarar veren, her durum için bu denli ağır bir sorumluluk altına sokulmamalıdır. Bu tipik tehlike, tehlikeli iş sürdüren işletmeye özgü faaliyetler gerçekleştirilirken ortaya çıkan ve bundan kaynaklanan riskleri kapsamalıdır.

Kanunlarımızda daha önce parça parça belli olaylar için düzenlenen tehlike sorumluluğu, TBK ile genel bir düzenleme olarak hukukumuzda girmiştir. Tehlike sorumluluğunun unsurlarını, TBK'nın 71. maddesi kapsamında inceleyeceğiz.

2.1.4.2. İşletme

İşletme, toplum ihtiyaçlarını karşılamak için belli bir emek ve sermaye ile mal ve hizmet üretimi yapan, sosyal, ekonomik amaçlar güden girişimdir. İşletmeler, toplum ihtiyaçlarını karşılarlarken buldukları yerin gelişimine de büyük katkı sağlar, ekonomik, sosyal ve teknolojik kalkınmaya yardımcı olur. Aynı zamanda istihdam

²⁴³ Refik Korkusuz, "Yeni Borçlar Kanunu Tasarısında Tehlike Sorumluluğu Düzenlenmesi", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12-13, S.16-17-18-19, Diyarbakır, 2009, ss.23-44. <https://dergipark.org.tr/duhfd/issue/23019/246140>

²⁴⁴ Tiftik; a.g.e., s.31.

yaratan işletmeler, toplum için vazgeçilmezlerdendir. Bunun yanında her işletme kendi içinde belli riskler çerçevesinde tehlikelidir. Bu tehlike, kimi zaman çevre kimi zaman 3. kişiler kimi zamansa bünyesinde çalışanlar için mevcuttur. Tehlike beraberinde işletmeyi işletenin veya işletmenin sahibinin sorumluluğunu getirir.

Tehlike sorumluluğu, en ağır sorumluluk türlerinden birisi olduğundan, tehlike sorumluluğunun doğabilmesi için, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme unsuru olmalıdır. Bu tehlikenin belirlenmesinde, objektif ve sübjektif unsurlar ölçü olarak kabul edilebilir²⁴⁵. Önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin objektif unsuru, işletmenin sık sık ve ağır zararlar doğurmaya eğilimli olması ve sübjektif unsuru ise uzman bir kişiden beklenen tüm özen gösterilse bile yine de zarar meydana gelecek olmasıdır.

Objektif unsurda esas olan tehlikenin devamlı olması ve zararın ağır olmasıdır. Hafif zararlar, bu sorumluluk kapsamında değerlendirilmez. Sık sık zarar doğurma riski, zaten işletmenin faaliyetinden kaynaklanmalı ya da kullanılan mal veya sunulan hizmetten dolayı tabii olarak karşımıza çıkmalıdır. Objektif unsur, söz konusu sorumluluğun tipik tehlikeden kaynaklandığının göstergesidir. Aranılan tehlike, sıkça ve ağır zarar verme tehlikesidir. Bu sorumluluk türünde tipiklik çok önemlidir. TBK 71. madde, tehlike sorumluluğunu genel olarak düzenlemiş, ancak sıkça ve ağır zarardan bahsederek tipikleştirmiştir.

Sübjektif unsurda, işleten ya da işletme sahibi, zarar meydana gelmesin diye uzman kişiden beklenen tüm özeni göstermelidir, ancak zararın önüne geçilememelidir. Burada tüm özen ifadesinden anlaşılması gereken, ekonomik ve makul ölçüde beklenen tüm özendir²⁴⁶. Yoksa işletenlerden tüm risklere karşı tedbir almaları beklenemez. Ayrıca ekonomik denge burada çok önemlidir. Burada girişimciye yüksek miktarda külfet yüklemeyecek önlemlerden bahsedilmektedir. Tüm risklerin belirlenmesi ve ayrı ayrı koruma altına alınması zaten imkansızdır.

²⁴⁵ Saraç; a.g.e., s.31.

²⁴⁶ Saraç; a.g.e., s.31.

Tehlike sorumluluğunu, başka kusursuz sorumluluk türlerinden ayıran özellik, özel veya tipik bir tehlike aranmak suretiyle karakteristik rizikonun önceden tanımlanabilmesidir²⁴⁷.

Hem objektif hem de sübjektif unsur, maden işletmelerinde mevcuttur. Gerçekten maden faaliyeti, devamlı ve sık sık ağır zararlar doğurmaya meyillidir. Yine maden işleten, tüm iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini alsa dahi maden işletmelerinde kazalar ve hastalıklar meydana gelir.

2.1.4.3. Zarar

Hukuki bir sorumluluğun doğabilmesi için zaten zararın meydana gelmesi lazımdır. Bu zarar, maddi, manevi olabilir. Zarar, bir kimsenin malvarlığı veya kişilik haklarına müdahale edilerek meydana gelen maddi, manevi eksilmelerdir.

Tehlike sorumluluğuna gidilebilmesi için tipik tehlikenin gerçekleşmiş, zararın doğmuş olması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, zarar önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetinden ve işletmenin kusuru olmadan doğmalıdır.

2.1.4.4. İlliyet Bağı

Meydana gelen bir olay ile ortaya çıkan zarar arasında, sebep sonuç ilişkisinin varlığı halinde illiyet bağından söz edilir. İlliyet bağı, her türlü hukuki olayda aranır. Bir durumun sonucunda hukuki sorumluluk aranıyorsa olaylar arasındaki bağ ve olaya sebep unsur veya kişi arasındaki bağ kopmadan devam ederse, tüm sorumluluğun isnadı buna sebep olana yapılır. Aksi takdirde bu olay örgüsü arasına yabancı unsurlar girdiğinde, artık farklı kişi ve unsurların sorumluluğu da söz konusudur.

Tehlike sorumluluğunda, önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetinden kaynaklanan bir olay meydana gelmeli ve bu olay ile zarar arasındaki nedensellik kopmamalıdır.

Kusursuz sorumluluk hallerinde kusur aranmadığı için, illiyet bağına, kusur sorumluluğu hallerine göre daha çok dikkat edilir²⁴⁸ ve daha kuvvetli bir nedensellik

²⁴⁷ Başoğlu; a.g.m., s.45.

aranır. Kusursuz sorumluluk hallerinde, sebep-sonuç ilişkisine bağlanan sonuç ve aradaki bağ o kadar önemlidir ki bazı yazarlar bu sorumluluk hallerine “sebeb sorumluluğu” adı verilmesinin, bu bağdan kaynaklandığını söyler²⁴⁹.

İllyet bağı kesen durumlar, her sorumluluk halinde olduğu gibi burada da mevcuttur. İllyet bağı kesen durumlardan biri mücbir sebeptir. Bir zararın meydana gelmesinde, olağanüstü, öngörülemeyen ve kaçınılmaz durumlar söz konusu ise bu durumlar mücbir sebeptir ve illiyet bağı artık kesilir. Bu durumlar doğal afetler, savaşlar veya ekonomik sıkıntılar olabilir. Meydana çıkan olayda kusur kimseye isnat edilemez. Çünkü öngörülemeyen, tesadüfî olaylardır. Mücbir sebep söz konusu olduğunda, artık tehlike sorumluluğuna gidilemez. Ancak burada önemli bir ayırım yapılmalıdır. Mücbir sebebin ortaya çıkışından sonra meydana gelen zararın azaltılması veya yok edilmesi mümkün olduğu halde, gerekli önlemler alınmadığı için zarar söz konusu ise artık işletenin veya işletme malikinin sorumluluğuna gidilebilir²⁵⁰. Bazı yazarlar tehlike sorumluluğundan kurtulmak için sadece mücbir sebebe dayanılabileceğini²⁵¹ savunurken, bazıları artık mücbir sebepten doğan zararların da tehlike sorumluluğu kapsamına alınması gerektiğini, kurtuluş kanıtı getirme düşüncesinin eskidiğini²⁵² savunmaktadır.

İllyet bağı kesip işleten veya işletme sahibini sorumluluktan kurtaran bir diğer etken, zarar görenin ağır kusurudur. Ortaya çıkan zararda, zarara uğrayan kişinin ağır kusuru varsa artık işletenin veya işletme sahibinin sorumluluğu olmaz. İki tarafın da kusuru olduğunu düşünürsek, burada artık kusurların oranına bakacağız. Tehlike sorumluluğunda işletmenin kusuru zaten aranmaz, ancak zarar görenin ağır kusuru ön plana geçiyorsa tehlike sorumluluğundan bahsedilmez. Bu durum üçüncü kişinin ağır kusuru bulunduğu da söz konusudur. Eğer üçüncü kişinin kusuru, illiyet bağı kesecek kadar ağır ise artık işletmenin sorumluluğu yoktur.

Maden işletmelerinde de işvereni tehlike sorumluluğundan mesul tutabilmek, meydana gelen zararın işin doğası gereği oluşması ile mümkündür. Zira

²⁴⁸ Mehmet Şirin Erdoğan. ve Ezgi Atalay, “ Tehlike Sorumluluğu”, Ankara Barosu Dergisi, S.3, 2004, ss.27-55. <http://www.ankarabarusu.org.tr/site/ankarabarusu/tekmakale/2004-3/2.pdf>

²⁴⁹ Eren; a.g.e., s.488.

²⁵⁰ Tiftik; a.g.e., s.37.

²⁵¹ Erdoğan ve Atalay; a.g.m., s.31.

²⁵² Tiftik; a.ge., s.37.

işveren, sırf maden işletmecisi olduğu ve bu faaliyet, tehlikeli faaliyet olduğundan, meydana gelen her olayda tehlike sorumluluğundan mesul tutulursa, hakkaniyet büyük ölçüde zedelenir. Maden işletmesinde meydana gelen kaza ile işin doğasındaki tehlike arasında illiyet bağı bulunması gerekmektedir²⁵³

Yargıtay²⁵⁴ başka bir kararında şu şekilde bir hüküm tesis etmiştir;

"Dava iş kazası sonucu ölüm nedenine dayalı olarak hak sahiplerinin manevi tazminat istemine ilişkindir. Davacının içinde bulunduğu uçakta önceden var olan bir arızanın tespit edilemediği, her hangi bir uçuş yapı hatasına veya çalışma eksikliğine rastlanılmadığı, kazanın başka bir kalkış denemesi yapılmadan alana zamanından önce inilmek istenmesinden kaynaklandığı, pilotların uçağı riske atabilecek durumlardan kurtulmak için eğitilmeleri gerektiği Irak Sivil Havacılık Dairesi Uçuş Güvenliği Departmanının dosya içerisinde bulunan kaza sonrası nihai raporlarından anlaşılmaktadır. Nitekim hükme esas alınan kusur bilirkişi raporunda da uçağın hava şartları ve pilotaj hatasından düşmüş olabileceği vurgulanmıştır. Hal böyle olunca işverenin kusurunun bulunmadığı, kendisinden beklenen özeni gereği gibi yerine getirdiği, kazanın meydana gelmemesi için alacağı bir önlemin bulunmadığı, pilotaj hatasının da kusursuz sorumluluğun tüm halleri için gerekli illiyet bağı keseceği göz ardı edilerek davanın reddi yerine yazılı şekilde kısmen kabulüne karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir."

Görüldüğü gibi söz konusu kararda meydana gelen kazanın işin tehlikeli olması ile alakalı olmadığı savunulmuştur. Ancak aynı karara bir üye karşı çıkmış ve karşı oy yazısında şu ifadelerle yer vermiştir:

"Yargıtay, illiyet bağına sadece kusur sorumluluğundan değil, kusursuz sorumluluğun tüm hallerinde, sebep ve özellikle tehlike sorumluluğunun kurulabilmesi için

²⁵³ Tehlike sorumluluğu mutlak bir sorumluluk olarak nitelendirilebilir. Ancak, belirtmek gerekir ki, tehlike sorumluluğu bir sonuç sorumluluğu da değildir. Zarar işyeri koşullarından veya işletmeye özgü tehlikeden doğmamış ve araya giren başka bir nedenden meydana gelmiş ise bu durumda işveren zarardan sorumlu tutulmamalıdır. Başka bir anlatımla, işyeri koşullarından doğan tehlike ile zarar arasında uygun illiyet bağı yoksa işverenin sorumluluğu da yoktur. İlliyet bağına kesilmesi genelde üç durumda söz konusu olabilir. Bunlar mücbir sebep, üçüncü kişinin veya zarara uğrayanın ağır kusurlarının bulunmasıdır. Dava konusu olayda ise, illiyet bağına kesen durum söz konusu değildir. Hal böyle olunca da işverenin çalıştırdığı işçilerin toplam %30 kusurlarının yanı sıra %50 oranındaki aksi tesadüften de risk nazariyesi gereğince sorumlu olacağı açıktır. Aksi tesadüf nedeniyle işverenin sorumluluğu, Borçlar Kanunu'nun 43. maddesini göz önünde tutularak hakkaniyet ölçüsünde saptanmalıdır. Kötü tesadüfe verilen % 50 oran, her iki taraf için eşit paylaşılması ilk bakışta uygun görünebilir de, işçi-işveren arasındaki bu tür davalarda tarafların ekonomik ve sosyal durumlarının göz önünde bulundurulması halinde; işverene biraz daha fazla sorumluluk verilmesi; sosyal hukuk devleti ilkesi gereği düşünülebilir. Mahkemece, bu maddi ve hukuki olgular ve özellikle tehlike (Risk) nazariyesinin göz ardı edilerek 27.3.1957 gün ve 1/3 sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu kararına aykırı biçimde yazılı şekilde hüküm kurulması usul ve yasaya aykırıdır"; Yargıtay 21. Hukuk Dairesi, Tarih 22.05.2007, Esas 2007/4504, Karar 2007/8407 bkz. Oflaz; a.g.e., s.85

²⁵⁴ Yargıtay 21. Hukuk Dairesi, Esas 2012/4196, Karar 2012/5289, Tarih 5.4.2012

zorunlu kabul etmektedir. Ancak Yargıtay'ın aksi yönde de kararları vardır. Benzer bir olayda işverence görevli olarak gideceği yere uçakla gönderilen sigortalı bindiği uçağın düşmesi sonucunda ölmesi nedeniyle, Yargıtay 9. Hukuk Dairesi bu olayda "İşverenin iş kazasından sorumluluğu akdi sorumluluğa dayansa da tehlike (risk) nazariyesine dayalı kusursuz sorumluluğu da içerdiğini, zira işveren iş akdiyle işçisini iş ve işyeri tehlikelerine karşı korumayı taahhüt ettiği gibi çağın gelişmiş teknolojisinin yarattığı, fakat önlenmesi mümkün olmayan tehlikelerden doğacak zararları da taahhüt etmiş sayılır. 3. kişinin davranışı sonucu meydana gelen tehlikeleri de bu tehlike kavramı içinde düşünmek icap eder. Bu hususlar hizmet sözleşmesinde gösterilmiş olmasa bile, niteliği itibariyle akdin içeriğinde var demektir. Hizmet sözleşmesinin bu kapsamı ve niteliği işverenin sorumluluğu açısından uygun sebep sonuç bağlantısının kabulü için yeterlidir." sonucuna varmıştır."

Karşı oy yazısında işverenin her türlü tedbiri aldıktan sonra, eğer olay ile illiyet bağı başkası tarafından kesilmişse, o zaman işverenin sorumlu olmayacağı, aksi takdirde tüm önlemleri almayan işverenin tehlike sorumluluğu türüne gelmeden, yükümlülüklerini yerine getirmemesinden dolayı sorumlu olacağı belirtilmiştir.

2.1.4.5. Hukuka Aykırılık ve Kusur

Yukarıda da bahsettiğim gibi tehlike sorumluluğuna gidilmesi için hukuka aykırı ve kusurlu bir davranışa gerek yoktur. Tehlike sorumluluğunu, haksız fiilden ayıran nokta tam olarak buradadır²⁵⁵. Tehlike sorumluluğunda, işletenin veya işletme malikinin hukuka aykırı bir hareketi yoktur. Ancak ortaya çıkan zarar, malvarlığı haklarının veya şahıs varlığı haklarının ihlali²⁵⁶ şeklinde olduğundan hukuka aykırıdır.

Tehlike sorumluluğu, kusursuz sorumluluk türü olduğundan, sorumlunun kusuru aranmaz. Sadece mücbir sebep ya da zarar görenin kusuru²⁵⁷ illiyet bağını kestiğinde, artık işletenin veya işletme malikinin sorumluluğuna gidilemez. Burada zarar görenin kusuru ağır olduğunda ancak illiyet bağı kesilir. İşletenin veya işletme sahibinin bir kusuru varsa, artık zarar görenin kusuru önemsenmez ve zarar verenin sorumluluğuna gidilir.

²⁵⁵ Erdoğan ve Atalay; a.g.m., s.31.

²⁵⁶ Tiftik; a.g.e., s.43.

²⁵⁷ Tehlike sorumluluğunda zarar görenin kusuru ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Başak Baysal; Zarar Görenin Kusuru (Müterafik Kusur), 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012, s. 274 vd.

Tehlike sorumluluklarının ihdasında, dış çevrede tehlike yaratan faaliyetlerden yararlananların ya da bu faaliyetleri kendi hâkimiyet alanlarında yürütenlerin, sorumlu tutulmaları gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu düşünce gözetilerek, TBK md. 71 hükmüyle, tehlikeli işletme faaliyetini kendi hâkimiyet alanlarında yürüten ve yürütülen bu tehlikeli işletme faaliyetinden fayda sağlayan kişilerin sorumlulukları esasının kabul edilmiş bulunduğu söylenebilecektir²⁵⁸.

Tehlike sorumluluğunun işletene yüklenebilmesi için;

-İşletmenin doğası gereği işletme tehlike arz ediyor olmalı,

-İşleten, zarar meydana gelmesin diye üzerine düşen tüm özen yükümlülüğünü yerine getirdiyse de kaza kaçınılmaz olmalı,

-Meydana gelen iş kazası işin tehlikeli olmasından kaynaklı olup işletenin ya da işçinin farklı kusur ve ihmalden dolayı gerçekleşmemelidir.

Öncelikle maden işletmeleri gerek iş kazası ve hastalıkları oranlarına bakıldığında gerekse iş sağlığı ve güvenliği önlemleri dikkate alındığında tehlikeli faaliyet gösteren işletmelerdir. Ayrıca İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Gerekli Sınıfları Tebliği²⁵⁹ ekinde maden işletmeleri çok tehlikeli işletmeler olarak belirlenmiştir²⁶⁰. Koşullar sağlandığında işleten, tehlike sorumluluğuna göre tazmin yükümlülüğü altına girer.

Tehlike sorumluluğundan bahsedilebilmesi için kazanın işyerinde gerçekleşmiş olması, işverenin sorumluluğu için yeterli olmamakla birlikte bunların yanında, işyerinin işletilmesi veya bundan doğan tehlikelerle zarar arasında uygun bir illiyet bağı bulunması ve bu illiyet bağının, zarar görenin, üçüncü kişinin kusurlu hareketleri veya mücbir sebeplerle kesilmemesi gerekir. Bir Yargıtay kararında²⁶¹ işyerinde yatakhanedeyken gerçekleşen deprem sonucu enkaz altında kalarak vefat etmiştir. Kararda illiyet bağı depremle kesildiğinden artık tehlike sorumluluğundan bahsedilemez. Söz konusu deprem sonucu işçinin enkaz altında kalmasının sebebi,

²⁵⁸ Ayça Akkayan, “6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.70, S.1, 2012, ss.203-220 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/97708>

²⁵⁹ 26.31.2012 tarihli ve 28509 Sayılı Resmi Gazete

²⁶⁰ Lütfi İnciroğlu; 500 Soruda İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.164.

²⁶¹ Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2010/11670 Karar 2011/4482 Tarih 10.5.2011

işverenin bakım, gözetim ve denetim yükümlülüklerini yerine getirmemesi ise artık işverenin sorumluluğu, işveren yükümlülüklerine uymadığından dolayı kusur sorumluluğu esasına dayanır. Yine bir Yargıtay kararında²⁶² meydana gelen olay işçinin % 100 kusurundan kaynaklandığından, artık işverenin tehlike sorumluluğuna gidilemeyeceği, zarar görenin ağır kusuru nedeni ile illiyet bağının kesildiği belirtilmiştir. Başka bir anlatımla, işyeri koşullarından doğan tehlike ile zarar arasında uygun illiyet bağı yoksa işverenin sorumluluğu da yoktur. İlliyet bağının kesilmesi genelde üç durumda söz konusu olabilir. Bunlar mücbir sebep, 3. kişinin veya zarara uğrayanın ağır kusurlarının bulunmasıdır.

Maden işletenin tehlike sorumluluğuna gidilebilmesi için, meydana gelen zararın maden işletmesinde mevcut ve önlenemeyen bir tehlikeden kaynaklanması gerekmektedir. Yeraltı maden işçisinin, zincirli oluşun zincirinde meydana gelen arızanın giderilmesi çalışması sırasında, sol el ikinci parmağı kilit ile zincir arasında sıkışması ile yaralanması sonucu meydana gelen zarar ile alakalı Yargıtay kararında²⁶³ şöyle belirtiliyor:

“...Gerçekten, kimi tehlikelerle dolu uğraşlardan doğan zararlı sonuçlar bazı kere İnsan eylem ve iradesi dışında meydana gelebilir. Dış çevrede belirli tehlikeler yaratan uğraşı ve davranışların sonuçlarından kaçınma ve bunların önleme olanağı olmasa bile, bu uğraşılardan yararlananlar bundan sorumlu olmalıdır. Zarar, sorumluluk kaynağı tehlikeye bağlı olarak ortaya çıkar. "Risk nazariyesi" olarak nitelendirilen ve kabul edilen bu görüş çerçevesinde beden gücüyle topluma yararlı işler sağlama amacıyla bulunan kişiler korunur. Burada, işverenin iş kazalarından sorumluluğu, akdi bir sorumluluk olarak; sadece kasti veya işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı veya suç sayılır eylemi sonucu meydana gelen zararlara ilişkin olmayıp "Tehlike (Risk) " nazariyesine dayalı kusursuz sorumluluğu da içerir. Zira, işveren iş akdi ile işçisini, iş ve İşyeri tehlikelerine karşı korumayı taahhüt ettiği gibi önlenmesi mümkün olmayan tehlikelerden doğacak zararları karşılamayı da taahhüt etmiş sayılır. İşte bu nedenle kusursuz sorumluluğun bir türü olan tehlike sorumluluğu kavramı kabul edilmiş ve işverenin her türlü özen görevini yerine getirmiş olması durumunda dahi meydana gelen zararlı sonuçtan sorumlu tutulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu anlamda, tehlike sorumluluğu mutlak bir sorumluluk olarak nitelendirilebilir. Ancak, belirtmek gerekir ki, tehlike sorumluluğu bir sonuç sorumluluğu da

²⁶²Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2013/1124 Karar 2013/15565 Tarih 9.9.2013

²⁶³Yargıtay 21. hukuk Dairesi Esas 2007/4504 Karar 2007/8407 Tarih 22.5.2007

değildir. Zarar iş yeri koşullarından veya işletmeye özgü tehlikeden doğmamış ve araya giren başka bir nedenden meydana gelmiş ise bu durumda işveren zarardan sorumlu tutulmamalıdır...".

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun²⁶⁴ (İSGK) 4. ve 5. maddeleri ile buna uygun olarak çıkarılan iş sağlığı ve güvenliği yönetmelikleri hükümlerine uymayan işveren kusurlu sayılmıştır. Söz konusu maddeler uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmeyen işverenin sorumluluğu genişletilmiş, sözleşmeden doğan kusur sorumluluğu, kusursuz sorumluluğa yaklaşmıştır. Bu durumdan birçok Yargıtay kararında²⁶⁵ da bahsedilmiştir. Görüldüğü gibi işverene geniş yükümlülükler yüklenmiş ve işveren, bu yükümlülükleri en ufak aksattığında kusurlu sayılmıştır. Sorumluluk birden çok sebebe dayanmışsa, TBK madde 60'a göre, zarar hangi sorumluluk hesabında en iyi şekilde giderilecekse o sorumluluk hali tercih edilir. Yargıtay kararında²⁶⁶ bu durum şöyle belirtilmiştir:

“Davacı taraf her ne kadar Kömür İşletmeleri A.Ş.'nin tehlikeli işletme işleten, ...' nin ruhsat sahibi olması sebebiyle TBK.'nun 71. maddesine göre tehlikeli işletme maliki olması sebebiyle kusursuz sorumlu olduklarını belirtmiş ise de; TBK.'nun 60. maddesinde, bir kişinin sorumluluğunun birden çok nedene dayanması durumunda hakimin zarar görene en iyi giderim imkanı tanıyan sorumluluk sebebine göre karar vereceği düzenlenmesinin yer aldığı, somut olay açısından aldırılan bilirkişi heyeti raporunda davalı ... Kömür İşletmeleri A.Ş. ile ...' nin ve diğer dava dışı kişilerin kusurlu olduklarının belirtildiği, müteveffaya her hangi bir kusur yüklenmediği, davacı tarafın dava dilekçesinde müteselsil sorumluluğa dayanıldığı, bu durumda davacı tarafın zararının tümünden davalı ... Kömür İşletmeleri A.Ş. ile ...' nin sorumlu tutulabileceği, davacıların zararlarının en iyi, kusur sorumluluğu esasına dayanılarak giderilebileceği anlaşıldığından kusursuz sorumluluk hususlarının tartışılmasında tarafların hukuki faydası olmadığı anlaşılmıştır.”.

Bu kararlar ışığında maden işletmeleri, her ne kadar tehlikeli işyerleri olsalar da gerçekleşen kaza, işin tehlikeli oluşundan kaynaklanmıyorsa, kazada zarar ile işin tehlikesi arasındaki illiyet bağı kesilmişse veya işverene herhangi bir kusur isnat edilebiliyorsa artık maden işletenin tehlike sorumluluğundan bahsedilemez.

²⁶⁴ 2012 tarihli ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

²⁶⁵ 21. Hukuk Dairesi Esas 2018/1293 Karar 2018/3145 Tarih 2.4.2018,

²⁶⁶ Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2018/36 Karar 2018/457 Tarih 23.1.2018, Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2017/3749 Karar 2017/8117 Tarih 23.10.2017, Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2017/4601 Karar 2017/7189 Tarih 3.10.2017, Yargıtay 21. Hukuk Dairesi Esas 2018/1293 Karar 2018/3145 Tarih 2.4.2018

Ancak kaza işin tehlikeli oluşundan dolayı ve işverenin tüm dikkat ve özen yükümlülüğünü yerine getirmesine rağmen gerçekleşmişse, işveren meydana gelen zarardan tehlike sorumluluğu esaslarına göre sorumlu tutulmalıdır. Şunu belirtmek gerekirse, madenlerde gerçekleşen kazalarla ilgili Yargıtay kararlarının hemen hepsinde maalesef işleten, Bakanlık ve denetleyiciler kusurlu bulunmaktadır. Son yüzyılın en büyük ve acı iş kazası olan Soma Faciasının meydana gelme sebebi ihmaller zinciridir. Bu sebeplerle, işletenlere, maden kazalarında genellikle kusur sorumluluğundan tazmin yükü yüklenmektedir.

Ancak maden işletmelerinin, üçüncü kişilere verdiği zarar açısından kusuru olmasa dahi tehlike sorumluluğu esaslarına göre zararı tazmin etmesi gerekmektedir. Bir Yargıtay kararında²⁶⁷, maden ocağında gerçekleştirilen patlamalar nedeniyle evinde çatlaklar oluşan kişi, rödövanşçı ve ruhsat sahibinden tazminat talebinde bulunmuş; yüksek mahkeme şu şekilde hüküm kurmuştur:

“TBK'nun 71/1 maddesindeki "Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur." ve MK ek 7/ son maddesinde "Maden ruhsat sahiplerinin, ruhsat sahalarının bir kısmında veya tamamında üçüncü kişilerle yapmış oldukları rödövanş sözleşmelerinde, bu alanlarda yapılacak madencilik faaliyetlerinden doğacak İş Kanunu, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili idari, mali ve hukuki sorumluluklar rödövanşçıya aittir. Ancak bu durum ruhsat sahibinin Maden Kanunundan doğan sorumluluklarını ortadan kaldırmaz." şeklindeki düzenlemelere göre de, ruhsat sahibi davalı şirket zarardan sorumludur.”.

İşte maden işletmeleri, zaten her an kazaya meyilli işletmelerdir. Maden işletmelerinde meydana gelen kazadan önce, işleten her türlü önlemi almışsa ve meydana gelen kaza işin tehlikesinden dolayı gerçekleşmişse, artık maden işleten meydana gelen kazadan tehlike sorumluluğu kapsamında, kusursuz sorumlu tutulmalıdır.

²⁶⁷ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi Esas 2016/13697 Karar 2016/12319 Tarih 19.12.2016

3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN MADEN İŞLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

3.1. GENEL OLARAK

İşçi, İş Kanununda²⁶⁸ (İK) bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişi olarak tanımlanmıştır. Maden işçisini ise Baycık²⁶⁹, şöyle tanımlıyor:

“...maden tanımının kapsamına giren işletmelerde, ağırlıklı olarak beden gücünü kullanarak MK’da tanımlanan maddelerin çıkarılması için gerekli herhangi bir aşamadaki iş görme edimini kamu veya özel kesim işverenlerine serbest iradesine dayanan iş akdiyle borçlanan kişi...”.

Bu başlık altında yapılacak açıklamalar, genel olarak İş Kanunu açısından işçi sayılan kişiler için yapılacak olmakla birlikte, maden işçileri için farklılık arz eden durumlar ayrıca belirtilecektir.

İlk zamanlarda daha çok tarımla uğraşan insanlık, sonraki dönemde sanayi devriminin de etkisiyle topraktan kopmuş, şehre göç ederek kendi gücünü satmaya başlamıştır. Ancak sanayi devrimi ile başlayan amansız rekabet gereği işverenler, maliyeti azaltmak, karı yükseltmek amacıyla işçilerin haklarını yok saymış, adeta onları köleleştirmiş ve sonunda hakları yasaklamıştır²⁷⁰. İnsanlar, kadın, çocuk demeden, mesai kavramı olmadan, bir köle misali adeta karın tokluğuna çalıştırılmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıkları görmezden gelinmiş, söz konusu durum, artık kaza değil adeta cinayet boyutuna yükselmiştir. Bu durumu görmezden gelemeyen yasa koyucular, işverenlerin baskılarına rağmen işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek için harekete geçmiş, işçiler de örgütlenmeye başlamıştır²⁷¹. İşçi sendikaları kurulmuş ve uzun mücadeleler sonucunda işçiler, insan gibi çalışabilme hakkını kazanmıştır.

O zamandan bu yana iş kanunlarında düzenlemeler yapılmakta, ancak yeterli seviyede bir tatmin sağlanamamaktadır. Yine iş sağlığı ve güvenliği, günümüzde gelişmeye devam etmekte olan bir kavramdır. Hala iş sağlığı ve iş

²⁶⁸ 2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu

²⁶⁹ Gaye Baycık. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Maden İşçileri, 1. Baskı, Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2006, s.36

²⁷⁰ Murat Özveri; İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri, 1.Baskı, Birleşik Metal İş Sendikası, İstanbul, 2016, s.17.

²⁷¹ Özveri; a.g.e., s.20.

güvenliğinin sağlanamıyor olması, dünyamızın büyük sorunlarından. Öyle ki iş kazaları ve meslek hastalıkları sebebiyle gerçekleşen ölüm sayısı 2 milyonken, savaşlar nedeniyle ölen kişi sayısı sadece 650 bindir²⁷².

Gelişen teknoloji ile hayatımız daha kolaylaşırken, hayatımızı tehdit eden riskler artmakta, sanayideki makineleşme ve teknolojik tezgâhların çoğalmasıyla birlikte iş kazası ve meslek hastalıklarının çoğalması da kaçınılmaz hale gelmektedir²⁷³. Dolayısıyla yapılması gereken, kazanın veya hastalığın gelmesini beklemek ya da geldikten sonra zararın tazminini sağlamaktan ziyade, bu riskler gerçekleşmeden gerekli önlemlerin alınması, güvenli işyerlerinin oluşturulmasıdır²⁷⁴. Önceleri işçi sağlığı ve iş güvenliği olarak nitelendirilen bu kavram, iş sağlığı ve iş güvenliği olarak değiştirilerek, sadece işçilerin değil, çalışma ortamındaki herkesin korunmasını sağlayarak koruma alanı genişletilmiştir²⁷⁵.

İş sağlığı kavramı, çalışma sırasında işçilerin sağlığının, fiziksel, ruhsal ve sosyal durumlarının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan bir kavramken, iş güvenliği kavramı, çalışma ortamı için gerekli teknik kuralların alınarak, kazaların ve diğer risklerin önlenmesi veya en aza indirilmesi amacını gerçekleştirmesi için işverene getirilen yükümlülükleri içeren kavramdır²⁷⁶.

Akpınar²⁷⁷, "İş Sağlığı ve İş Güvenliği" adlı kitabında iş güvenliğinin amacını;

"Çalışanlara en yüksek seviyede sağlıklı ortam sağlamak, çalışma şartlarının olumsuz etkilerinden korunmak, İş ve işçi arasında mümkün olan en iyi uyumu temin etmek, işyerlerindeki rizikoları tamamen ortadan kaldırmak veya zararları en aza indirmek; oluşabilecek maddi ve manevi zararları ortadan kaldırmak, çalışma verimini arttırmak ve bunların yanında; işyerlerinde yeterli güvenlik tedbirlerini alarak işçilerin korunması, işçilere tıbbi, fiziksel ve ruhsal açıdan en üst seviyeye çıkarılması, işyeri ortamında sağlığa zarar verebilecek unsurların hijyenik önlemlerle ortadan kaldırılması, işçiler ile iş arasındaki uyumun sağlanması, meydana gelen sağlık zararlarının ve meslek hastalıklarının tespit edilerek işçilerin tedavi olmalarının sağlanması, olası kazaları engelleyerek verimliliğin

²⁷² Teoman Akpınar; İş Sağlığı ve İş Güvenliği, 2.Baskı, Ekin Kitabevi, 2014, s.41.

²⁷³ İlknur Kılıç; İş Sağlığı ve Güvenliği, 2.Baskı, Bursa, Dora, 2016, s.9.

²⁷⁴ Akpınar; a.g.e., s.41.

²⁷⁵ Kılıç; a.g.e., s.4.

²⁷⁶ Kılıç; a.g.e., s.7.

²⁷⁷ Akpınar; a.g.e., s.38.

arttırılması” şeklinde belirtmiştir. Yine doktrinde bir başka görüşe göre ise iş sağlığı ve güvenliğinin amacı, görülen işten kaynaklanan riskleri azaltıp ya da yok edip, kişiyi, ailesini, işvereni, ekonomiyi ve dolayısıyla toplumu korumaktır²⁷⁸.

Avrupa Birliği de iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması noktasındaki faaliyetlere kayıtsız kalmamış ve işçilerin sağlık ve güvenliklerinin iyileştirilmesi için önlemler alarak, Avrupa Birliği Parlamentosu, mesleki tehlikelerin önlenmesi, sağlık ve güvenliğin korunması, kaza ve tehlike faktörleri, bilgilendirme, danışma, yönetime katılma, işçi ve temsilcilerinin eğitimi konusunda genel prensipleri belirten bir direktif yayınlamıştır. Bu direktif kapsamında yeraltı ve yer üstü maden işletmelerinde çalışan işçilerin güvenliği ve sağlığını korumak ile ilgili asgari koşulları tespit etmek amacıyla 1992 yılında 92/104 sayılı direktif düzenlenmiştir²⁷⁹.

Madencilik, ülke ekonomilerine büyük katkılar ve geniş istihdam imkânı sağlayan, ülkelerin gelişip refah seviyesine ulaşmasına yardımcı olan bir faaliyettir. Gerçekten bir ülke, maden rezervlerini kullanabiliyor, madenlerinden yararlanabiliyor ise ancak o zaman gelişmiş ülke kategorisine girebilir²⁸⁰.

Madencilik faaliyetlerinde insan gücü olmazsa olmazdır. İstihdama büyük katkılar sağlayan madencilik faaliyetinin, büyük riskler taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu riskleri en aza indirmek, iş kazalarını, meslek hastalıklarını önlemek ve işletme verimliliğini arttırmak için çeşitli önlemler almak şarttır. İş kazaları ve meslek hastalıklarını en aza indirmek için hukuken de birçok düzenleme yapılmakta, yönetmelik ve yönergeler hazırlanmaktadır. İşverenler, maliyeti azaltmak için iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini ihmal etmemelidir. Çünkü bu konuda alınan tedbirler, önceleri külfet gibi görünse de uzun vadede işvereni daha büyük maliyetlerden kurtarır ve hatta fazla kazanç getirebilir²⁸¹. Gerçekten iş sağlığı ve

²⁷⁸ Kılış; a.g.e., s.8.

²⁷⁹ Özgür Oğuz; AB Direktifleri ve Türk İş Hukukunda İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenlerin Yükümlülükleri ve İşçilerin Hakları, 1.Baskı, Legal, 2011, s.87.

²⁸⁰ Ataç Başçetin vd.; “Yeraltı Maden İşletmelerinde İş Kazaları ve Alınabilecek Önlemler”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, 1.Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.463-474.

²⁸¹ Oğuz; a.g.e., s.87.

güvenliği sağlanan iş yerlerinde üretim kesintiye uğramaz, verimlilik ve üretim artar²⁸².

Hemen belirtelim ki, maden işçileri için diğer işçilerden farklı önlemler alınmıştır. Dünyadaki maden işçilerinin, toplam işçilere oranı %1 iken gerçekleşen iş kazalarının %8'inin maden sektöründe olduğu dikkate alındığında bu düzenlemelerin yerinde olduğu anlaşılacaktır²⁸³. Türkiye Maden Mühendisleri Odası'nın raporuna²⁸⁴ göre iş kazası ve meslek hastalıklarının maliyetinin, ülkelerin Gayri Safi Milli Hasılasına oranı %1-3 iken ülkemizde iş kazası ve meslek hastalıklarına yılda 4 milyar doların üzerinde harcama yapılmaktadır.

Tablo 8. 2012-2017 yılları arasında maden işletmelerinde meydana gelen iş kazası sayıları

Faaliyet Türü	Yıllar						Ortalama
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Kömür ve Linyit Çıkartılması	8.828	11.289	10.026	7.429	8.274	8.468	9.052
Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı	44	118	165	84	112	95	103
Metal Cevheri Madenciliği	421	1.055	1030	997	1.037	1.622	1.027
Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	569	1.598	1.557	1.639	2.045	2.537	1.658
Madenciliği Destekleyici Hizmet Faaliyetleri	101	244	271	271	324	330	257

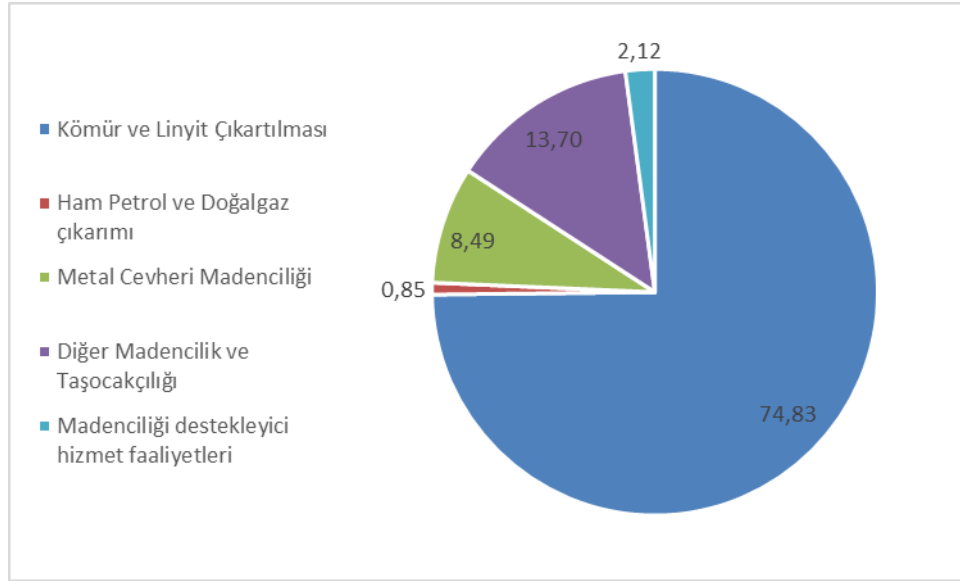
Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2018

²⁸² Seyhan Güvenç, Yer Altı Maden İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Örnek Uygulama Gümüştaş Madencilik ve TİC. A.Ş. Bolkardağ İşletmesinde İSG Uygulamaları ve Risk Değerlendirmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 2015, s.27.

²⁸³ Oflaz; a.g.e., s.35.

²⁸⁴ TMMOB; "Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu" 2010, s.6 http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/9bd3e8809c72d94_ek.pdf

Grafik 3. Son 6 yıl içerisinde ülkemizde madencilik faaliyetlerinde gerçekleşen iş kazalarının dağılımı

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2018

Diğer işletmelerdeki iş sağlığı ve güvenliği önlemleri dışında, Maden Kanunu Uygulama Yönetmeliği²⁸⁵ md.123 işletmede daimi istihdam edilen, maden mühendisi olan daimi nezaretçinin görevlendirilmesi düzenlenmiştir. Daimi nezaretçi, işveren vekili sayılır. Daimi nezaretçisi olmayan ruhsat sahalarında üretim yapılamaz (Maden Yönetmeliği md. 123/1). Aynı yönetmeliğin 125.maddesinde de daimi nezaretçinin görev, yetki ve sorumlulukları oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Aynı yönetmeliğin 129.maddesi ise “Maden, jeoloji, jeofizik ve ihtiyaç halinde harita ve kadastro mühendisleri ile diğer mühendisler, görev aldıkları sürelerde daimi nezaretçinin önerileri doğrultusunda işletmedeki faaliyetlerin projesine uygun olarak yürütülmesini sağlamak üzere teknik eleman olarak görevlendirilebilir” hükmü ile maden işletmelerinde teknik eleman görevlendirilebileceğinin de altını çizmiştir.

İş Sağlığı ve Güvenliği ile alakalı hukuki düzenlemeler özellikle de madencilik ve maden işletmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ne yazık ki ancak artan maden kazaları ile gündeme gelen iş sağlığı ve güvenliği hakkında birçok ve oldukça ayrıntılı düzenleme yapılmıştır.

²⁸⁵ 27.09.2017 Tarihli ve 30187 Sayılı Resmi Gazete

Ülkemizde İş Sağlığı ve Güvenliği hakkında kanun, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek amacıyla 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu genel kanunun dışında sondajla maden çıkarılan işlerin yapıldığı işyerleri ile yeraltı ve yerüstü maden işlerinin yapıldığı işyerlerinde çalışanların sağlık ve güvenliğinin korunması için uyulması gerekli asgari şartları belirlemek amacıyla Yeraltı ve Yerüstü Maden İşletmelerinde Sağlık ve Güvenlik Şartları Yönetmeliği²⁸⁶, 2004 yılında yürürlüğe girmiştir.

İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının amacı, sadece çalışanları sağlık ve güvenlik risklerine karşı koruyarak sağlıklı ve güvenli iş ortamı sağlamak değil, bunu yaparken çalışanların refahını arttırıp üretimin kesilmeden devam etmesini de sağlamaktadır²⁸⁷. Maden sektörü, doğası gereği iş kazası ve meslek hastalığının görülme riskinin neredeyse en yüksek olduğu sektördür. Tüm sektörler için önemli olan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin önemi, maden faaliyeti yapılırken, işçilerin sık yer değişikliği yaşaması ve bunlara uyum göstermenin zorluğu, faaliyetlerin sürekli değişiklik göstermesi sebebiyle maden faaliyetleri açısından artmaktadır²⁸⁸. Ekonomiye büyük katkısı olan bu sektördeki faaliyetlerin, iş sağlığı ve güvenliği zayıfları nedeniyle yavaşlaması veya durması ülke ekonomisini önemli ölçüde negatif yönde etkiler. Gerçekten iş kazası ve meslek hastalıklarından kaynaklı hastane, rehabilitasyon ve benzeri SSK giderleri, çalışılmayan iş günleri dikkate alındığında iş kazası ve meslek hastalıklarının ulusal ekonomi açısından mali kayıpları görülecektir²⁸⁹. Faaliyetlerin kesintisiz devam etmesi, işçilerin iş hastalığına yakalanmaması veya iş kazasına uğramamasından geçer.

Yeraltındaki maden faaliyeti yüksek risk taşıyan, tehlikeli faaliyetler olduğundan kazalar kaçınılmazdır. Bu kazalar ve kazalarla karşılaşılma sıklığına göre sıralamayı Başçetin²⁹⁰ ve diğerleri şöyle yapıyor:

²⁸⁶ 21.02.2004 tarihli ve 25380 Sayılı Resmi Gazete

²⁸⁷ Mert Mutlu; Açık İşletme Kömür Madencilğinde Lojistik Regresyon Analizi İle İş Kazalarının Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2013, s.9.

²⁸⁸ Mutlu; a.g.e., s.22.

²⁸⁹ Güvenç; a.g.e., s.27.

²⁹⁰ Başçetin vd. ; a.g.m., s.466.

“1. Sırada metan gazı patlaması (grizu), 2. Sırada tavan ya da galeri göçmesi (göçük), 3. Sırada gaz zehirlenmesi (CO, NO vb.), 4. Sırada kömür tozu patlaması, 5. Sırada ocak yangınları (kendiliğinden yanma vb.), 6. Sırada nakliyat kazaları (asansör vb.), 7. Sırada iş makinası kazaları (kazıcı, delici vb.), 8. Sırada diğer kazalar (elektrik çarpması, su basması, düşme, kayma, devrilme vb.)” .

Hemen belirtelim ki bu sıralama her maden bölgesi için değişebilir. Mevsim geçişlerindeki ani basınç değişikliği, havalandırmada biriken metan gazı, erken uyarı sistemlerinin çalışmıyor olması, dinamit atımının güvenli yapılmaması, elektrikli teçhizat, kablo ve motorların alev sızdırmaz olmaması, gerekli hava ve gaz ölçümlerinin yapılamaması, işçilere gerekli ve yeterli koruyucu malzeme verilmemesi, ocaklarda denetim ve eğitim yapılmaması, taşıma, yükleme, boşaltma yapılırken meydana gelen yaralanmalar, asit yaralanması, yanma gibi sebepler maden kazalarının başlıca sebepleridir²⁹¹.

Sadece yeraltı maden işletmelerinde değil, yer üstü maden işletmelerinde de iş kazası riski vardır. Bu riskler, toprak kayması ya da göçmesi veya lağım atma işlemi sırasında yeterli tedbir alınmadığı için gerçekleşen patlamalardır²⁹². Dirik²⁹³, açık işleme maden faaliyetlerindeki iş kazası ve meslek hastalığı risklerini şu şekilde açıklamıştır:

"Açık işletme yöntemi ile üretim yapan maden ocaklarında işçilerin; toza ve gürültüye maruz kalmaları, çeşitli meslek hastalıklarını meydana getirebilecek risklere maruz kalmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, doğru yükseklikte kademelerin ve basamakların planlanarak oluşturulmaması, ters ıskarpa oluşturularak çalışmalarda bulunulması, galeri atımı ve iş teçhizatlarının güvenli bir şekilde kullanılmaması, patlatma işlerinde güvenlik talimatlarına riayet edilmemesi, aynalarda gerekli görülen durumlarda çatlak ve kavlakların kontrolünün sağlanmaması gibi iş kazalarına sebebiyet verebilecek riskleri oluşturan faktörler bulunmaktadır. Cevher zenginleştirme tesislerinde risk oluşturan etkenlerin başlıcaları, düşme riskleri, taş ve parça fırlamaları, toz oluşumu, makinelerin bakım ve kontrollerinin uygun zamanda yapılmaması olarak sayılabilir.”.

²⁹¹ TMMOB, a.g.e., s.51.

²⁹² Baycık; a.g.e., s.95-96.

²⁹³ Sait Dirik; Madencilik Sektörü Faaliyetlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunun 6331 Sayılı Kanun Kapsamında Risk Değerlendirmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2016, s.90.

Madenlerde çalışan işçiler, genellikle niteliksiz ve eğitimsiz işçi kategorisindedir. Yine maden ocaklarında çalışan işçilerin fiziksel olarak sağlıklarının bozulmasının yanında psikolojik olarak da sağlıkları bozular. İşverenin, yüksek kar elde etmek için kötü çalışma koşulları altında çalıştırdığı işçilerin faaliyetleri, kazalara davetiye çıkarır. Maden faaliyetleri, doğası gereği tehlikeli olsa da çalışanların eğitimsizliği, kötü ve ağır çalışma koşulları maden kazalarını tetikleyen faktörlerdir²⁹⁴.

Maden işletmelerinde çalışan işçiler için ortaya çıkan iş hastalığı riskleri ise; pnömokonyoz adı altında toplanan akciğer rahatsızlıkları, aşırı sıcak, aşırı soğuk, ani basınç değişiklikleri, yüksek ses, havalandırma yetersizliği sebebiyle hem fiziksel hem ruhsal rahatsızlıklar ve ortamın hijyen olmamasından kaynaklanan biyolojik etkenli rahatsızlıklar ve devamlı kanserojen madde ile temastan ötürü çeşitli kanser hastalıklarıdır²⁹⁵.

Maden işletenler, ocak planlaması yaparken gerekli parametreleri göz ardı edip makine, ekipman ve nakliyat sistemlerini doğru projelendirmeyerek çeşitli maden kazalarına davetiye çıkarmaktadır²⁹⁶. Maden kazalarının tek sebebi, işletenin özensiz ya da sorumsuz davranışı değil, işçilerin eğitimsizliği, sosyal ve ekonomik sorunları, deneyimsiz olması da maden kazalarının önemli sebeplerindendir²⁹⁷.

Ülkemizde üretim maliyetini azaltıp karı arttırmak amacıyla, eğitimsiz ve tecrübesiz şekilde, tarımdan sanayiye kayan iş gücü, organizasyon ve denetimlerin yetersizliği, iş sağlığı ve güvenliği konularının önemsenmemesi ve bu konularda yeterli eğitimlerin verilmemesi sebebiyle iş kazaları ve meslek hastalıkları sık sık görülmektedir²⁹⁸.

Maden faaliyetlerindeki iş kazası ve meslek hastalıklarını engellemek için işletmedeki üretim ve yönetim süreci, kazaların oluş biçimi ve nedeni dikkate alınıp düzenlemeler yapılmalıdır²⁹⁹. Maden faaliyetine başlamadan ocak çevresindeki kayaçların özelliği, yer altı suları, ocağın gazlılığı, işçi nakliyesi, havalandırma gibi

²⁹⁴ Selçuk; a.g.e., s.35.

²⁹⁵ Baycık; a.g.e., s.96-101.

²⁹⁶ Başçetin vd. ; a.g.m., s.468.

²⁹⁷ Başçetin vd. ; a.g.m., s.468.

²⁹⁸ Ali Güzel vd. ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 16.Baskı, Beta, 2016, s.324.

²⁹⁹ Dirik; a.g.e., s.85.

unsurları barındıran iş sağlığı ve güvenliği projesi hazırlanmalıdır³⁰⁰. Yetkili onaylar ve ruhsatlar alınmadan maden faaliyete geçirilmemelidir. Yine yeterli ekipman, deneyimli personel ve eğitilmiş işçilerle maden kazalarının önüne geçilebilir. Bu riskli faaliyeti sürdürürken tüm önlemler alınsa dahi kazalar meydana gelebilir. İşte burada devreye maden kazasından sonra işçilerin enkaz altında dahi hayatını sürdürebilmeleri için önlemler alınması girmelidir. Ayrıca kazadan sonra işçileri kurtarmak için gelen ekiplerin de bir dizi eğitime tabi tutulup işçilerin kurtarılmasını ivedi bir şekilde gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır.

Konuyu daha geniş ele almak gerekirse öncelikle iş kazası ve meslek hastalığı kavramları tanımlanıp incelendikten sonra işverenin yükümlülükleri, tazmin ve hukuki sorumluluğu üzerinde durulacaktır.

3.2. İŞ KAZASI

İş kazası, en önemli mesleki risk olmakla birlikte, teknik, sosyal, psikolojik, fizyolojik ve çevresel faktörlerden dolayı meydana gelebilir ve kişilerin ruh ve beden bütünlüğüne zarar verebilir³⁰¹. İş kazaları konusunda, ülkemizin sicili pek temiz olmasa da son yıllarda ülke geliştikçe iş kazası sayısında da azalma gözlemlenmiştir³⁰². Gerçekten ülke ne kadar gelişmişse iş kazası görülme oranı ve iş kazası sonucu ölümler o kadar azalmaktadır³⁰³. İş kazası, İSGK madde 3'te "İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay" şeklinde, meslek hastalığı ise, "Mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan hastalık" şeklinde tanımlanmıştır. Bunun yanısıra 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu madde 13 hükmünde de iş kazasının tanımına yer verilmiştir. Şöyle ki;

"İş kazası;

a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,

³⁰⁰ Dirik; a.g.e., s.89.

³⁰¹ Kılıç; a.g.e., s.11.

³⁰² Güzel vd. ; a.g.e., s.321-323.

³⁰³ Aziz Can Tuncay. ve Ömer Ekmekçi; Sosyal Güvenlik Dersleri, 19.Baskı, İstanbul, Beta, 2017, s.375

b) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,

c) Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,

d) Bu Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,

e) Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında,

meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olaydır.”

Hemen belirtmek gerekir ki, 5510 sayılı Kanun'un 13. maddesinde sayılan haller tahdididir. Bu haller dışındaki durumlar, bu kanun bakımından iş kazası olarak nitelendirilmez.

İş kazasının belli unsurları vardır ve bu unsurlar gerçekleşmediğinde somut olay iş kazası olarak nitelendirilemez. Bu unsurları aşağıda incelenecektir.

3.2.1. Kişi

5510 sayılı Kanunu'nun 4. maddesinin 1. fıkrasının a ve b bendindeki sigortalılar, iş kazası sigortasından faydalanır. Sigortalı olmayan kişiler hakkında iş kazası sigortasının uygulanması mümkün değildir. 5510 sayılı kanununun 4. maddesinin 1. fıkrasının a ve b bendinde belirtilenler dışında bazı sigortalılar da iş kazası sigortasından faydalanabilir³⁰⁴. Bunlar 5510 sayılı kanunda 4/1-a'lılar gibi sayılanlar, 5. maddede ve ek 5, 6, 9. maddede sayılanlardır. 5510 sayılı kanununun 4. maddesinin 1. fıkrasının a ve b bentlerindeki sigortalılar gibi iş kazası sigortasından faydalanırlar. Diğerlerinden farklı olarak, 4/1-b'li sigortalılar, ancak sebebi, yürütmekte oldukları iş olan kazalar meydana geldiğinde iş kazası sigortasından faydalanabilirler³⁰⁵.

³⁰⁴ Yusuf Alper; Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku, 8.Baskı, Bursa, Dora, 2016, s.239.

³⁰⁵ Güzel; a.g.e., s.334.

3.2.2. Kaza ve Zararın Meydana Gelmesi

İş kazası, işçinin iş yerinde veya işverenin otoritesi altında bulunduğu sırada ani bir şekilde meydana gelen ve işçiyi bedenen ya da ruhen engelli hale getiren olaydır. Kanunda gerçekleşen kazada işçinin kastının olup olmaması durumu belirtilmemiştir. Yani işçiye zarar veren kazanın gerçekleşmesinde işçinin kastı olursa bu, meydana gelen olayın iş kazası sayılmasını engeller mi engellemez mi konusunda kanunda açıklık olmadığından söz konusu durumla alakalı doktrinde tartışmalar mevcuttur. Söz konusu maddede kasttan bahsetmese de aynı kanunun 22. maddesinde³⁰⁶ işçinin kastından bahsetmiş, kastın varlığı durumunda işçiye ödenecek tutarın yarıya indirileceği belirtilmiştir³⁰⁷. Yani kast olsa da meydana gelen kazanın iş kazası olarak kabul edileceği buradan anlaşılmaktadır. Öğretide çoğu yazar, iş kazasında işçinin kastının durumu etkilemeyeceğini söylerken, eğer kaza işçinin kasti hareketlerinden dolayı gerçekleşmişse artık ortada iş kazası yoktur diyen yazarlar da mevcuttur³⁰⁸.

İş kazasının ortaya çıkması meslek hastalığından farklı olarak uzun bir süreçte değil, ani şekilde, bir anda olmalıdır.

İşçiyi bedenen ya da ruhen engelli hale getiren her kaza iş kazası sayılmaz. 2011/50 sayılı Kısa Vadeli Sigorta Kolları Uygulamaları Genelgesinde iş kazası sayılan ve sayılmayan haller belirtilmiş; genelgenin iş kazası saydığı haller SGK için bağlayıcı olmakla birlikte bu haller tahdidi olarak sayılmamıştır³⁰⁹. İş kazasının belirlenmesinde en önemli kıstas, kazaya uğrayan işçinin kaza gerçekleştiği sırada işverenin otoritesi altında olması gereğidir. Hangi zamanlarda meydana gelen

³⁰⁶ 5510 Sayılı Kanun Madde 22- Sigortalının aşağıdaki sayılan nedenlerden dolayı iş kazasına veya meslek hastalığına uğraması, hastalanması, tedavi süresinin uzaması veya iş göremezliğinin artması hallerinde geçici iş göremezlik ödeneği veya sürekli iş göremezlik geliri;

a) Ceza sorumluluğu olmayanlar ile kabul edilebilir bir mazereti olanlar hariç, sigortalının iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık nedeniyle hekimin bildirdiği tedbir ve tavsiyelere uymaması sonucu tedavi süresinin uzamasına veya iş göremezlik oranının artmasına, malûl kalmasına neden olması halinde, uzayan tedavi süresi veya artan iş göremezlik oranı esas alınarak dörtte birine kadar Kurumca eksiltilir.

b) Ceza sorumluluğu olmayanlar hariç, ağır kusuru yüzünden iş kazasına uğrayan, meslek hastalığına tutulan veya hastalanan sigortalının kusur derecesi esas alınarak üçte birine kadar Kurumca eksiltilir.

c) Kasdî bir hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan, meslek hastalığına tutulan, hastalanan veya Kurumun yazılı bildirimine rağmen teklif edilen tedaviyi kabul etmeyen sigortalıya, yarısı tutarında ödenir.

d) Tedavi gördüğü hekimden, tedavinin sona erdiğine ve çalışabilir olduğuna dair belge almaksızın çalışan sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği ödenmez, ödenmiş olanlar da yersiz yapılan ödeme tarihinden itibaren 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır.

³⁰⁷ Tuncay ve Ekmekçi; a.g.e., s.381.

³⁰⁸ Güzel vd. ; a.g.e., s.381.

³⁰⁹ Tuncay ve Ekmekçi; a.g.e., s.381

kazanın iş kazası sayılabileceği, 5510 sayılı Kanun'un 13. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu maddede sayılan haller dışında kalan durumlarda gerçekleşen olaylar, iş kazası sayılmazken, bu hallerden herhangi birinin gerçekleşmesi, olayı iş kazası olarak kabul etmemizi sağlar.

3.2.3. Kaza Sonucu Bedensel veya Ruhsal Zarar Meydana Gelmesi

Meydana gelen kazanın, iş kazası olarak kabul edilmesi, işçinin kaza sonucu bedensel ya da ruhsal zarara uğramasına da bağlıdır. Bahsedilen zarar, çok büyük bir zarar olmadığı gibi gündelik iş hayatında sık sık karşılaşılan basit yaralanmalardan kaynaklı zararlar da iş kazası sayılmaz³¹⁰. Burada ölçü, Kurum tarafından sağlanacak sosyal sigorta yardımının, meydana gelen zarar için gerekli olması halidir³¹¹.

3.2.4. Kaza ile Zarar Arasında İlliyet Bağı

İş kazasının bir diğer şartı, kaza ile zarar arasında illiyet bağı yani neden sonuç ilişkisinin bulunmasıdır. Burada aranan bağ, “uygun” illiyet bağıdır. Zarar ile kaza arasındaki illiyet bağı, her olayda bariz şekilde belirlenemeyebilir. İş kazası ile zarar arasında illiyet bağının varlığının kabul edilebilmesi için; kazanın, iş yerinde veya işveren tarafından işin gereği olarak başka yere gönderildiğinde veya işverence sağlanan bir taşıtta ve işverenin otoritesi altında meydana gelmesi gerekmektedir. İlliyet bağının tespiti yapılırken sigortalının yaptığı işle kaza arasından sonra kaza ile zarar arasındaki illiyet bağının varlığına bakılmalıdır³¹².

3.2.5. İş Kazasının Bildirilmesi ve Kurum Tarafından Soruşturulması

İş kazasının sigortalıyı çalıştıran işveren tarafından, o yer yetkili kolluk kuvvetlerine derhal ve Kuruma da en geç kazadan sonraki üç işgünü içinde, bağımsız çalışan sigortalı bakımından kendisi tarafından, bir ayı geçmemek şartıyla rahatsızlığının bildirim yapmaya engel olmadığı günden sonra üç işgünü içinde, iş kazası ve meslek hastalığı bildirgesi ile doğrudan ya da taahhütlü posta ile Kuruma bildirilmesi zorunludur. İşverene bağlı çalışan sigortalılar için belirtilen bildirim

³¹⁰ Güzel vd. ; a.g.e., s.346.

³¹¹ Mehmet Refik Korkusuz ve Suat Uğur. Sosyal Güvenlik Hukuku, 5.Baskı, Ekin, 2016, s.281.

³¹² Tuncay ve Ekmekçi; a.g.e., s.383

süresi, iş kazasının işverenin kontrolü dışındaki yerlerde meydana gelmesi halinde, iş kazasının öğrenildiği tarihten itibaren başlar.

Kuruma bildirilen olayın, iş kazası sayılıp sayılmayacağı hakkında bir karara varılabilmesi için gerektiğinde, Kurumun denetim ve kontrol ile yetkilendirilen memurları tarafından veya Bakanlık iş müfettişleri vasıtasıyla soruşturma yapılabilir. Bu soruşturma sonunda yazılı olarak bildirilen hususların, gerçeğe uymadığı ve olayın iş kazası olmadığı anlaşılırsa, Kurumca bu olay için yersiz olarak yapılmış bulunan ödemeler, ödemenin yapıldığı tarihten itibaren gerçeğe aykırı bildirimde bulunanlardan, 5510 sayılı Kanununun 96 ncı madde hükmüne göre tahsil edilir.

3.3. MESLEK HASTALIĞI

Maden hukuku bakımından incelenmesinin gerekli olduğunu düşündüğümüz bir diğer kavram ise meslek hastalığıdır³¹³. Dünyada meslek hastalığı, 20. yüzyıla kadar ayrıca bir sosyal risk olarak değil iş kazasının içinde değerlendirilmiş, ülkemizde ayrı bir sosyal risk olarak il defa 27.06.1945 tarihli 4772 sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu'nda düzenlenmiştir.

Maden faaliyetleri, ısı değişimleri, nem, gürültü ve vibrasyon gibi maden doğası gereği olumsuz şartlar altında yürütüldüğünden romatizmal hastalıkların, sinirsel hastalıkların ve işitme kaybının çok görüldüğü bir sektördür³¹⁴. Maden işçilerinde en çok görülen meslek hastalıkları; tüberküloz, akciğer kanseri, artrit, civa zehirlenmesi ve alerjik reaksiyonlardır.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 14. maddesinde meslek hastalığının tanımı, "Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir" şeklinde yapılmıştır. Tanımdan anlaşılacağı üzere 4/1-a sigortalıları ve

³¹³ Meslek hastalığı ile ilgili bkz; Fatih Uşan; Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, 2.Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2009, s.179., Nazmi Bilir; "Türkiye'de Meslek Hastalıklarının Nedenleri", Uluslararası Katılımlı Tıbbi Jeoloji Sempozyumu Kitabı, Ankara, 2008, ss.38-39, Güzel vd.; a.g.e., s.417 vd.

³¹⁴ Selçuk; a.g.e., s.38.

yaptığı işin niteliğinden ifadesi kullanılarak 4/1-b sigortalıları da bu kapsama dâhil edilmiştir. Meslek hastalığının unsurları aşağıda incelenecektir.

3.3.1. Kişi Unsuru

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun madde 4'ün birinci fıkrasının a ve b bentlerinde sayılan kişilerin, kanundaki tanıma uygun olarak yaşadığı hastalıklar, meslek hastalığı olarak sayılacaktır.

3.3.2. Hastalık İle İş Arasında İlliyet Bağı

Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı rahatsızlıktır. Hastalık ile yapılan iş arasında uygun illiyet bağı bulunmalıdır. Hastalığın meslek hastalığı sayılabilmesi ya tekrarlanan bir sebepten ya da işin yürütüm şartları yüzünden meydana gelmesi ile sınırlı tutulmuştur. Meslek hastalığı, iş kazası gibi değildir. İllaki çalışılan işle alakalı ortaya çıkması şarttır.

İş kazası, işle ilgili olmasa da işin görüldüğü sırada aniden meydana gelen durumlardır. Meslek hastalığı ise zaman içinde tekrarlanan sebeplerle meydana gelir. Can Tuncay ve Ömer Ekmekçi³¹⁵ bu durumu

“...Gürültülü bir işyerinde çalışırken dahi olsa bir cismin çarpması sonucu kulakta meydana gelen sağırılık o işin veya işyerinin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple ileri gelen bir arıza sayılmaz. Zarar aniden meydana geldiği için bu bir iş kazasıdır. Buna karşılık sağırılık bu tür bit işyerinde uzun zaman gürültüye maruz kalmaktan meydana gelmişse onun adı meslek hastalığı olur.” şeklinde örnek vererek açıklamıştır.

3.3.3. Hastalığın Yönetmelikte Belirtilen Hastalıklardan Olması ve Belirtilen Sürede Ortaya Çıkması

Meslek hastalığı için geçici veya sürekli bir hastalık olması ayrımı yapılmamıştır. Ve yine kanundaki tanımda bedensel veya ruhsal engellilik hali olduğu belirtilmiştir. Ancak belli durumlar dışında hastalığın geçici veya sürekli, ruhsal veya bedensel olması yeterli olmamakta, işçide meydana gelen hastalığın meslek hastalığı sayılabilmesi, Çalışma Gücü ve Meslek Kazanma Gücü Kaybı Oranı

³¹⁵ Tuncay ve Ekmekçi; a.g.e., s.401.

Tespit İşlemleri Yönetmeliği'nde meslek hastalığı olarak sayılan hastalıklardan olmasına bağlı tutulmaktadır. Eğer rahatsızlık, söz konusu yönetmelikte yer alıyorsa artık işçinin meslek hastalığına yakalandığı karinedir. Başkaca bir ispat işlemine girişmesine gerek yoktur.

Sadece işten dolayı veya sayılan hastalıklar değil, çalışanın rahatsızlıklarına uygun işte çalıştırılmaması sebebiyle şikâyetlerinin artması ve hastalığının ilerlemesi de meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Gerçekten bu durum, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın çıkardığı Meslek Hastalığı Rehberi kitabında, "Çalışanlar arasında meslek hastalıklarından daha sık görülen işle ilgili hastalıklar; kalp hastalıkları, kronik obstrüktif akciğer hastalıkları, kas iskelet sistemi hastalıkları gibi kronik ve dejeneratif hastalıklardır. Bu hastalıkların oluşumunda birçok faktör rol oynamaktadır. Bazı mesleklerde çalışıyor olmak bazı hastalıklar için riski artıran faktör olabilmektedir. Örneğin, lumbal disk hernisi olan bir kişinin elle taşıma işinde çalışıyor olması nedeniyle kişinin şikayetleri şiddetlenip akut ağrılı disk hernisine dönüşebilecektir. Her elle taşıma yapan kişide disk hernisi olmamasına karşın disk hernisi olan kişinin uygun olmayan bir şekilde elle taşıma işinde çalıştırılması tabloyu ağırlaştırabilmektedir. Uygun işe yerleştirilmeme nedeniyle Avrupa Birliğinde çalışan her üç çalışandan birinde sırt ağrısı problemi bulunmaktadır." şeklinde belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi hukuk sistemimizde işçinin hastalığının meslek hastalığı sayılması sadece yönetmelikte belirtilen hastalıklardan olmasıyla sınırlanmamış; işçi eğer yönetmelikte olmayan bir hastalığa yakalanmışsa bu hastalığın işin nitelik ve yürütüm şartlarından ileri geldiğini ispatlamasına bağlanmıştır³¹⁶. Yönetmelikte belirlenmiş hastalıklar dışında herhangi bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması hususunda çıkabilecek uyuşmazlıklar, Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca karara bağlanır. Söz konusu ispat ancak Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulu'nun rahatsızlığın meslek hastalığı olduğuna dair raporu ile gerçekleştirilebilir³¹⁷.

Meslek hastalığı, fizyolojik hastalıklarla sınırlı değildir, performansa dayalı çalışmanın süreklilik gösteren yoğunluğu, çalışanların akıl ve ruh sağlığına etki

³¹⁶ Tuncay ve Ekmekçi; a.g.e., s.402-403.

³¹⁷ Korkusuz ve Uğur; a.g.e., s.284.

etmekte ve bazen bu durumun ağırlığına göre kişiler intihara dahi sürüklenmektedir³¹⁸.

Meslek hastalığı, işten ayrıldıktan sonra meydana çıkmış ve sigortalı olarak çalıştığı işten kaynaklanmış ise sigortalının 5510 sayılı Kanunla sağlanan haklardan yararlanabilmesi için eski işinden fiilen ayrılmasıyla hastalığın meydana çıkması arasında, bu hastalık için Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikte belirtilen süreden daha uzun bir zamanın geçmemiş olması şarttır. Meslek hastalığının hangi sürede ortaya çıkacağı da yönetmelikte belirtilmiştir. Bu süreden önce ya da sonra meydana gelen rahatsızlık, meslek hastalığı sayılmaz. Meslek hastalığı kendini derhal belli edebileceği gibi etken madde ile temastan 30 yıl sonra da ortaya çıkabilir. Çalışma Gücü ve Meslek Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği ile hastalıkların ancak işe girilmesinden belli bir süre sonra ortaya çıkabileceği belirlenmiştir. Herhangi bir meslek hastalığının klinik ve laboratuvar bulgularıyla belirlendiği ve meslek hastalığına yol açan etkenin işyerindeki inceleme sonunda tespit edildiği hallerde, meslek hastalıkları listesindeki yükümlülük süresi aşılmış olsa bile, söz konusu hastalık, Kurumun veya ilgilinin başvurusu üzerine Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunun onayı ile meslek hastalığı sayılabilir.

3.3.4. Hastalığın Kuruma Bildirilmesi ve Kurum Sağlık Kurulu Tarafından Tespiti

Meslek hastalığının 5510 sayılı Kanun'un 4 üncü maddenin birinci fıkrasına göre;

- (a) bendi ile 5 inci madde kapsamında bulunan sigortalılar bakımından, sigortalının meslek hastalığına tutulduğunu öğrenen veya bu durum kendisine bildirilen işveren tarafından,

- (b) bendi kapsamındaki sigortalı bakımından ise kendisi tarafından,

bu durumun öğrenildiği günden başlayarak üç işgünü içinde, iş kazası ve meslek hastalığı bildirgesi ile Kuruma bildirilmesi zorunludur. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen veya yazılı olarak bildirilen hususları kasten eksik ya da yanlış bildiren işverene veya 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamındaki

³¹⁸ Güzel vd. ; a.g.e., s.354.

sigortalıya, Kurumca bu durum için yapılmış bulunan masraflar ile ödenmişse geçici iş göremezlik ödenekleri rücu edilir.

Meslek hastalığı ile ilgili bildirimler üzerine gerekli soruşturmalar, Kurumun denetim ve kontrol ile yetkilendirilen memurları tarafından veya Bakanlık iş müfettişleri vasıtasıyla yaptırılabilir.

Sigortalının çalıştığı işten dolayı meslek hastalığına tutulduğunun, kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları tarafından usûlüne uygun olarak düzenlenen sağlık kurulu raporu ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi, kurumca gerekli görüldüğü hallerde, işyerindeki çalışma şartlarını ve buna bağlı tıbbî sonuçlarını ortaya koyan denetim raporları ve gerekli diğer belgelerin incelenmesi sonucu Kurum Sağlık Kurulu tarafından tespit edilmesi zorunludur.

3.4. İŞVERENİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

3.4.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı Bakımından İşverenin Yükümlülükleri

İş sağlığı ve güvenliği hakkında dağınık halde ve ayrıntılı olmayan düzenlemeler, artık günümüz şartlarına yeterli gelmemiş, 2012’de bu konuda genel bir düzenleme yapılmıştır. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili bu düzenleme, belli istisnalar hariç³¹⁹ kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanmaktadır. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği için gerekli önlemleri alırken sadece işyeri ile sınırlı kalmamalı işçinin işveren otoritesi altında çalıştığı, işverenin talimatlarını yerine getirdiği her yerde önlem almalı, eğitimleri de işçi, eğer işyeri dışında da çalışıyorsa buna uyumlu olarak vermelidir³²⁰.

³¹⁹ Kapsam ve istisnalar

MADDE 2 – (2) Ancak aşağıda belirtilen faaliyetler ve kişiler hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz:

a) Fabrika, bakım merkezi, dikimevi ve benzeri işyerlerindeki hariç Türk Silahlı Kuvvetleri, genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının faaliyetleri.

b) Afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetleri.

c) Ev hizmetleri.

ç) Çalışan istihdam etmeksizin kendi nam ve hesabına mal ve hizmet üretimi yapanlar.

d) Hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştirme kapsamında yapılan işyurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edindirme faaliyetleri.

³²⁰ İbrahim Aydın; İş Sağlığı ve Güvenliğinden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk, 1.Baskı, Seçkin, 2015, s.113-114.

İşverenin işçiye karşı, onu gözetme borcu vardır. Somut sınırları olmayan geniş kapsamlı bu borç, işçinin beden, ruh ve işyerine getirdiği malların da bütünlüğünü korumaktadır³²¹. Tabii ki bu borçtaki en büyük yükümlülük, iş sağlığı ve güvenliği ile alakalıdır. İşverenin ve işçilerin iş sağlığı ve güvenliği hakkındaki yükümlülükleri, İSGK'da belirtilmiştir. Gerçekten kanunun 1. maddesinde ilgili kanunun amacının, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek olduğu belirtilmiştir. Söz konusu kanunun 4. maddesinde işverenin genel yükümlülükleri düzenlenmiştir³²². Kanunun bu 4. maddesi işverene kaza olduktan sonra bir daha olmaması için önlemler almasını değil, daha kaza olmadan, hatta işçi işe alınırken riskleri göz önünde bulundurarak davranmasını emretmiş ve risk değerlendirmesi konusunun üzerinde özellikle durulmuştur³²³. Bu anlamda işverenin, işyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelini yani tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan faktörler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli risk değerlendirmesi yapması gerektiği görülmektedir. Bu risk değerlendirmesi iş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle işveren ve devletin uğradığı zararları azaltmak, verimliliği arttırmak için çok önemlidir. Kanun koyucu, işverene aktif bir rol yüklemiş, devamlı risk değerlendirmesi yapıp bu konularla alakalı önlemler alınmasını istemiştir³²⁴.

³²¹ Haluk Hadi Sümer. İş Hukuku, 13.Baskı, Konya, Mimoza, 2016, s.79.

³²² İşveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup bu çerçevede;

“a) Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar.

b) İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlar.

c) Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır.

ç) Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alır.

d) Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayatı ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri alır.”

³²³ Nuri Çelik vd. ; İş Hukuku Dersleri, 30.Baskı, İstanbul, Beta, 2017, s.345.

³²⁴ İşverenin yükümlülüklerini yerine getirilirken göz önünde bulundurması gereken ilkeler ise risklerden kaçınmak, kaçınılması mümkün olmayan riskleri analiz etmek, risklerle kaynağında mücadele etmek, işin kişilere uygun hale getirilmesi için işyerlerinin tasarımı ile iş ekipmanı, çalışma şekli ve üretim metodlarının seçiminde özen göstermek, özellikle tekdüze çalışma ve üretim temposunun sağlık ve güvenliğe olumsuz etkilerini önlemek, önlenemiyor ise en aza indirmek, teknik gelişmelere uyum sağlamak, tehlikeli olanı, tehlikesiz veya daha az tehlikeli olanla değiştirmek, teknoloji, iş organizasyonu, çalışma şartları, sosyal ilişkiler ve çalışma ortamı ile ilgili faktörlerin etkilerini kapsayan tutarlı ve genel bir önleme politikası geliştirmek, toplu korunma tedbirlerine,

Bilindiği üzere işyerinde, asıl işveren ve işçileri haricinde, bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde, işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer alt işveren ve onun işçileri de olabilir. Böyle bir durumda risk değerlendirmesini kimin yapacağını, İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği belirlemiştir³²⁵. Bir işyerinde bir veya daha fazla alt işveren bulunması halinde: her alt işveren yürüttükleri işlerle ilgili olarak, bu Yönetmelik hükümleri uyarınca gerekli risk değerlendirmesi çalışmalarını yapar veya yaptırır. Alt işverenlerin risk değerlendirmesi çalışmaları konusunda, asıl işverenin sorumluluk alanları ile ilgili ihtiyaç duydukları bilgi ve belgeler asıl işverence sağlanır. Asıl işveren, alt işverenlerce yürütülen risk değerlendirmesi çalışmalarını denetler ve bu konudaki çalışmalarını koordine eder. Alt işverenler hazırladıkları risk değerlendirmesinin bir nüshasını, asıl işverene verir. Asıl işveren; bu risk değerlendirmesi çalışmalarını kendi çalışmasıyla bütünleştirerek, risk kontrol tedbirlerinin uygulanıp uygulanmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlar. Yani burada her alt işverene, kendi işi ile ilgili risk değerlendirmesi yapma ödevi verilmiş olsa da asıl işverenin yükümlülüğü son bulmamıştır³²⁶. Asıl işveren de alt işverenin yürüttüğü bu faaliyete yardımcı olacak, yapılanları denetleyecek ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlayacaktır. İK 2. madde 6. fıkraya göre “asıl işveren, alt işverenin işçilerine karşı o işyeri ile ilgili olarak bu Kanundan, iş sözleşmesinden veya alt işverenin taraf olduğu toplu iş sözleşmesinden doğan yükümlülüklerinden, alt işveren ile birlikte sorumludur.”³²⁷

kişisel korunma tedbirlerine göre öncelik vermek, çalışanlara uygun talimatlar vermek şeklinde 6331 sayılı Kanun’un 5. maddesinde belirtilmiştir.

³²⁵ 29.12.2012 Tarih ve 28512 Sayılı Resmi Gazete

³²⁶ Aydınli; a.g.e., s.122.

³²⁷ Bu konu ile alakalı yerel mahkemenin asıl işverene yönelik açılan iş kazası davasını husumetten reddettiği dava ile alakalı bozma kararı veren Yargıtay şu şekilde bir hüküm tesis etmiştir: “Dosya içeriğine göre dava dışı Y. Kağıtçılık Tic. San. Ltd. Şti’nin, davalı M. Türk A.Ş.’den hurda atık sözleşmesi ile hurda atıkları toplayarak satın aldığı, davacının da dava dışı anılan firma işçisi olarak çalıştığı sabittir. Mahkemece, kazanın meydana geldiği yer ve oluşum şekli açıklığa kavuşturulduktan sonra, kaza, davacının iddia ettiği gibi davalıya ait depoda çalışırken meydana gelmiş ise, hurda atık sözleşmesi uyarınca davalı M. Türk A.Ş.’nin davalıya ait işyerlerinde çalışan işçilerin mesai saatlerini belirlediği, çalışmayı denetim ve kontrol yetkisinin bulunduğu ve davacının davalıya ait işyeri ve eklentilerinde münhasıran çalıştığı, böylece davalı M. Türk A.Ş.’nin 4857 sayılı İş Kanununun 2. Maddesinin 6. Fıkrası anlamında üst işveren olduğu tartışmasız olduğundan yönetimince işin esasına girilip tüm deliller toplandıktan sonra bir karar verilmesinden ibarettir. Mahkemece, bu maddi ve hukuki olgular göz önünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm kurulması usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir.”;

Ülkemizde yaşanan bunca acı maden kazasına rağmen, hala etkili çözümler bulunamamasının ana sebeplerinden biri de yaşanan kazalardan ders çıkarılmaması ve doğru risk değerlendirilmesi yapılmamasıdır³²⁸. Sadece işveren değil, işçinin ihmali, eğitimsizliği, dikkatsizliği ya da dalgınlığı sebebiyle de birçok iş kazası ve meslek hastalığı meydana gelmektedir³²⁹. Bu konuda da riskler iyi değerlendirilmeli, işçi işe alınırken ve iş süresince sağlık kontrolleri yapılmalı, eğitilmeli ve sık denetlenmelidir.

İşverene yüklenen diğer yükümlülük ise İSGK madde 11'de düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, işveren, acil durum planları, yangınla mücadele ve ilk yardım konularında çalışma ortamı, kullanılan maddeler, iş ekipmanı ile çevre şartlarını dikkate alarak meydana gelebilecek acil durumları önceden değerlendirerek, çalışanları ve çalışma çevresini etkilemesi mümkün ve muhtemel acil durumları belirler ve bunların olumsuz etkilerini önleyici ve sınırlandırıcı tedbirleri alır, acil durumların olumsuz etkilerinden korunmak üzere gerekli ölçüm ve değerlendirmeleri yapar, acil durum planlarını hazırlar, acil durumlarla mücadele için işyerinin büyüklüğü ve taşıdığı özel tehlikeler, yapılan işin niteliği, çalışan sayısı ile işyerinde bulunan diğer kişileri dikkate alarak; önleme, koruma, tahliye, yangınla mücadele, ilk yardım ve benzeri konularda uygun donanıma sahip ve bu konularda eğitilmiş yeterli sayıda kişiyi görevlendirir, araç ve gereçleri sağlayarak eğitim ve tatbikatları yaptırır ve ekiplerin her zaman hazır bulunmalarını sağlar, özellikle ilk yardım, acil tıbbi müdahale, kurtarma ve yangınla mücadele konularında, işyeri dışındaki kuruluşlarla irtibatı sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapar.

İSGK 12. maddeye göre, “Ciddi, yakın ve önlenemeyen bir tehlike söz konusu olduğunda işveren, çalışanların işi bırakarak derhal çalışma yerlerinden ayrılıp güvenli bir yere gidebilmeleri için önceden gerekli düzenlemeleri yapar ve çalışanlara gerekli talimatları verir. Durumun devam etmesi hâlinde, zorunluluk olmadıkça, gerekli donanıma sahip ve özel olarak görevlendirilenler dışındaki çalışanlardan işlerine devam etmelerini isteyemez.”.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi 2005/1252 Esas 2005/4081 sayılı kararı için bkz. Osman Can ve İhsan Çakmak; İş Mahkemesi Davaları, 2. Baskı, Ankara, Bilge Yayınevi, 2016, 108-109.

³²⁸ Oflaz; a.g.e., s.64.

³²⁹ Oflaz; a.g.e., s.65.

Yine kanun, işverenin sadece önlemler alıp bırakmasını değil, bu önlemlerle alakalı işçileri bilgilendirmesini, iş sağlığı ve güvenliği ile alakalı işçilere yönelik gerekli eğitimler düzenlemesini, aldığı tedbirlere uyulup uyulmadığının denetlemesini ve uygunsuzluk varsa bunların giderilmesini düzenlemiştir. Bu hususta İSGK 16.vd maddelerinde ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır³³⁰.

Türkiye Maden Mühendisleri Odası'nın raporuna³³¹ göre, SSK verileri dikkate alındığında iş kazalarının %72'si İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu'nun zorunlu olmadığı işletmelerde meydana geliyor. Bu veriden de anlaşılacağı üzere tüm işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınmalı ve kurullar kurulmalıdır.

İşçilere işverenden gerekli tedbirlerin alınmasını talep hakkı ve eğer tedbirler alınmazsa çalışmaktan kaçınma³³² hakkı tanınmıştır. (İSGK md.13) Gerçekten ciddi ve yakın tehlike ile karşı karşıya kalan çalışanlar, kurula, kurulun bulunmadığı işyerlerinde ise işverene başvurarak durumun tespit edilmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmesini talep edebilir. Ciddi ve yakın tehlike işten kaynaklanmasa da işçiyi etkileyecek olmalıdır³³³. İşçi, kaza tehlikesine rağmen işe devam ederse artık burada işçinin, İSGK madde 19'daki sağlık ve güvenliğini tehlikeye düşürmeme yükümlülüğünü yerine getirmemesi söz konusu olur. İşçi sağlık ve güvenlik yönünden ciddi ve yakın bir tehlike ile karşılaştığında işverene veya çalışan temsilcisine derhal haber vermekle yükümlüdür Aksi davranışı işverene işçinin iş sözleşmesini haklı fesih imkanı verir³³⁴. Tehlikeye rağmen kaçınma hakkını kullanmayıp çalışan işçinin, meydana gelen iş kazasından sorumluluğu olmalıdır. Çünkü işçi hakkını kullanmamakla beraber İş Sağlığı ve Güvenliği tedbirlerine de uymamıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, işveren, sırf işçi tehlikeyi belirtmedi diye, tehlike sonucunda meydana gelen iş kazasındaki sorumluluktan kurtulamaz. İşverenin iş kazalarından dolayı kusursuz sorumluluğa yakın kusur sorumluluğu

³³⁰ Özellikle de 6331 sayılı Kanun md. 17/5 hükmünde yer alan “Tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde; yapılacak işlerde karşılaşılabilecek sağlık ve güvenlik riskleri ile ilgili yeterli bilgi ve talimatları içeren eğitimin alındığına dair belge olmaksızın, başka işyerlerinden çalışmak üzere gelen çalışanlar işe başlatılamaz” hükmüne burada değinmek gerekir.

³³¹ TMMOB; a.g.e.; s.6.

³³² Çalışmaktan kaçınma hakkı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Işık Aşlı Han, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 13.maddesi Kapsamında İşçinin Çalışmaktan Kaçınma Hakkı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.37, 2019, s.181-202.

³³³ Çelik vd. ; a.g.e., s.361

³³⁴ Sami Narter; İş Kazası ve Meslek Hastalığında Hukuki ve Cezai Sorumluluk, (3. Baskı), Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s.242.

vardır. Ne olursa olsun işveren, İSGK madde 4'e göre denetleme ve uygunsuzlukları giderme yükümlülüğüne sahiptir. Görüldüğü gibi işçi, tehlikeyi fark edip iş görmekten kaçınma hakkını kullanmayıp işe devam etse ve kaza gerçekleşse, burada işveren sorumludur. İşçi sırf çalışmaktan kaçınmadı diye işverenin yükümlülüğü son bulmaz. Ve yine İş Kanunu'nun yapılış amaçlarından biri zayıf işçinin korunması olduğundan, işçi tehlikeyi görüp kaçınma hakkını kullanmadı diye, meydana gelen zarardan sorumlu tutulmamalıdır.

Çalışanlar, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili aldıkları eğitim ve işverenin bu konudaki talimatları doğrultusunda, kendilerinin ve hareketlerinden veya yaptıkları işten etkilenen diğer çalışanların sağlık ve güvenliklerini tehlikeye düşürmemekle yükümlüdür³³⁵. Görüldüğü gibi kanun koyucu, sadece işverene değil, işçilere de birtakım yükümlülükler yüklemiştir. Ancak çalışanların iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarını etkilemez. İşveren, işçilerin yükümlülüklerini göstererek sorumluluktan tamamen kurtulamaz. Asıl sorumlu yine işverendir.

İSGK 30. maddesine dayanılarak sondajla maden çıkarılan işlerin yapıldığı işyerleri ile yeraltı ve yerüstü maden işlerinin yapıldığı işyerlerinde çalışanların sağlık ve güvenliğinin korunması için uyulması gerekli asgari şartları belirlemek amacıyla Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği yayınlanmıştır³³⁶. Bu yönetmeliğin 5.maddesi maden işletmelerinde işverenin genel yükümlülüklerini düzenlemiştir. Yine aynı yönetmeliğin 6.maddesinde de çalışanların yükümlülükleri hükme bağlanmış bulunmaktadır. Buna göre çalışanlar, iş sağlığı ve güvenliği bakımından, ilgili

³³⁵ Çalışanların, işveren tarafından verilen eğitim ve talimatlar doğrultusunda yükümlülükleri 6331 sayılı kanun madde 19'a göre şunlardır:

“a) İşyerindeki makine, cihaz, araç, gereç, tehlikeli madde, taşıma ekipmanı ve diğer üretim araçlarını kurallara uygun şekilde kullanmak, bunların güvenlik donanımlarını doğru olarak kullanmak, keyfi olarak çıkarmamak ve değiştirmemek.

b) Kendilerine sağlanan kişisel koruyucu donanımı doğru kullanmak ve korumak.

c) İşyerindeki makine, cihaz, araç, gereç, tesis ve binalarda sağlık ve güvenlik yönünden ciddi ve yakın bir tehlike ile karşılaştıklarında ve koruma tedbirlerinde bir eksiklik gördüklerinde, işverene veya çalışan temsilcisine derhal haber vermek.

ç) Teftişe yetkili makam tarafından işyerinde tespit edilen noksanlık ve mevzuata aykırılıkların giderilmesi konusunda, işveren ve çalışan temsilcisi ile iş birliği yapmak.

d) Kendi görev alanında, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için işveren ve çalışan temsilcisi ile iş birliği yapmak.”

³³⁶ 19.09.2013 Tarihli ve 28770 sayılı Resmi Gazete

mevzuatın öngördüğü esaslara ve işverenin bunlara uygun olarak vereceği emir ve talimata uymak zorundadırlar.

Kanun koyucu, eğer işveren iş sağlığı ve güvenliği ile alakalı gerekli önlemleri almazsa İSGK 25. maddesinde işin durdurulması önleminin alınacağını hükme bağlamıştır³³⁷.

3.4.2. İşverenin Ferdi Kaza Sigortası Yaptırma Zorunluluğu

Devlet, maden faaliyeti yapan işverenlere, çalışanlarına zorunlu ferdi kaza sigortası yapmasını emretmiştir. Maden işçileri, işe başladıkları günden itibaren maden işleten tarafından primleri ödenmek suretiyle sosyal güvenceye sahip olurlar. Ülkemizde sosyal güvenlik gelişmekte olan bir kavramdır. Devlet, sosyal devlet olmasının gereği olarak vatandaşlarına asgari düzeyde dahi olsa sosyal güvence sağlamaktadır. Ancak gerek Sosyal Güvenlik Kurumu'nun çeşitli müdahaleler sonucunda kaynaklarının azalması ile zarar tazmininin asgari düzeyde kalması, gerekse maden faaliyetindeki iş kazalarının sık sık yaşanması ve büyük zararlara sebep olması nedeniyle tek başına devlet eliyle sağlanan güvence işçilere yetmemekte, zararlar tam anlamıyla tazmin edilememektedir.

İşte bu eksikliğin giderilmesi için 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun 13. maddesine uygun olarak Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca, yer altı ve yer üstü kömür

³³⁷ Bu maddeye göre "İşyerindeki bina ve eklentilerde, çalışma yöntem ve şekillerinde veya iş ekipmanlarında çalışanlar için hayati tehlike oluşturan bir husus tespit edildiğinde; bu tehlike giderilinceye kadar, hayati tehlikenin niteliği ve bu tehlikeden doğabilecek riskin etkileyebileceği alan ile çalışanlar dikkate alınarak, işyerinin bir bölümünde veya tamamında iş durdurulur. Ayrıca çok tehlikeli sınıfta yer alan maden, metal ve yapı işleri ile tehlikeli kimyasallarla çalışılan işlerin yapıldığı veya büyük endüstriyel kazaların olabileceği işyerlerinde, risk değerlendirmesi yapılmamış olması durumunda iş durdurulur. Çok tehlikeli sınıfta yer alan ve ihale ile alınan işlerde; teknolojik gelişme, iş gücü kapasitesinin artırılması, üretim metotlarında yenilik gibi bir kısım unsurlar sağlanmadan üretim ve/veya imalat planlarına, iş programlarına aykırı hareket edilerek üretim zorlaması nedeniyle hayati tehlike oluşturacak şekilde çalışma biçimleri, işin durdurulma sebebi sayılır. İş sağlığı ve güvenliği bakımından teftişe yetkili üç iş müfettişinden oluşan heyet, iş sağlığı ve güvenliği bakımından teftişe yetkili iş müfettişinin tespiti üzerine gerekli incelemeleri yaparak, tespit tarihinden itibaren iki gün içerisinde işin durdurulmasına karar verebilir. Ancak tespit edilen hususun acil müdahaleyi gerektirmesi hâlinde; tespiti yapan iş müfettişi, heyet tarafından karar alınıncaya kadar geçerli olmak kaydıyla işi durdurur. İşin durdurulması kararı, ilgili mülki idare amirine ve işyeri dosyasının bulunduğu Çalışma ve İş Kurumu il müdürlüğüne bir gün içinde gönderilir. İşin durdurulması kararı, mülki idare amiri tarafından kolluk kuvvetleri marifetiyle yirmidört saat içinde yerine getirilir. Ancak, tespit edilen hususun acil müdahaleyi gerektirmesi nedeniyle verilen işin durdurulması kararı, mülki idare amiri tarafından kolluk kuvvetleri marifetiyle aynı gün yerine getirilir. İşveren, yerine getirildiği tarihten itibaren altı iş günü içinde, yetkili iş mahkemesinde işin durdurulması kararına itiraz edebilir. İtiraz, işin durdurulması kararının uygulanmasını etkilemez. Mahkeme itirazı öncelikle görüşür ve altı iş günü içinde karara bağlar. Mahkeme kararı kesindir. İşverenin işin durdurulmasını gerektiren hususların giderildiğini Bakanlığa yazılı olarak bildirmesi hâlinde, en geç yedi gün içinde işyerinde inceleme yapılarak işverenin talebi sonuçlandırılır. İşveren, işin durdurulması sebebiyle işsiz kalan çalışanlara ücretlerini ödemekle veya ücretlerinde bir düşüklük olmamak üzere meslek veya durumlarına göre başka bir iş vermekle yükümlüdür. İşyerinde durdurulan işlerde izinsiz çalışma yaptıran işveren veya işveren vekillerine üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir."

madenciliği, kömürden gayri yer altı madenciliği faaliyetlerinde bulunan kişilerin istihdam ettiği kişilerin söz konusu faaliyetleri sürdürürken uğradıkları iş kazalarına karşı Maden Çalışanları Zorunlu Ferdi Kaza Sigortası yaptırma zorunluluğu hükmü 6 Mayıs 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir³³⁸.

Maden çalışanlarının zorunlu ferdi kaza sigortasını yapma yetkisi olan sigortacının, Türkiye’de ve ilgili branşta ruhsatı olması yeterlidir³³⁹. Sigorta ettiren ise maden işletme ruhsatına sahip kişi veya rödovansçıdır.

Söz konusu sigorta zorunluluğuna uymayanlar için 2015/7249 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’nda yaptırım belirlenmiştir³⁴⁰. Yer altı ve yer üstü kömür madenciliği, kömürden gayri yer altı madenciliği faaliyetlerinde bulunmak için ilgili kamu kurumlarına yapılan ruhsat başvurularında sigorta poliçesi aranır ve ferdi kaza sigortası yaptırmaya zorunlu tutulan gerçek ve tüzel kişiler, sigorta poliçesi yaptırmadan veya yürürlükte bir sigorta poliçesi bulunmadan maden faaliyetinde bulunamaz ve faaliyetlerine devam edemez. Sigorta poliçesinin feshedildiği durumda yer altı ve yer üstü kömür madenciliği, kömürden gayri yer altı madenciliği faaliyetlerinde bulunan gerçek ve tüzel kişilere verilen faaliyet ruhsatı ilgili kamu kurumlarınca bir ayı geçmemek üzere belirlenecek sürede iptal edilir. Sigorta teminatının tekrar yürürlüğe alınması durumunda, mevzuatın aradığı diğer şartlar saklı kalmak kaydıyla, bu durumun bildiri üzerine ilgili kamu kurumlarınca faaliyetlerin devamına karar verilebilir. Söz konusu kararın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla sigortaya tâbi faaliyeti bulunan gerçek ve tüzel kişiler, aynı veya benzer teminatı sağlayan sigorta poliçeleri bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içinde bu karar çerçevesinde sigorta talebinde bulunmak zorunda tutulmuş, sigortaya tâbi faaliyeti bulunan gerçek ve tüzel kişilerce düzenlettirilmiş olan aynı teminatı sağlayan sigorta poliçeleri, bu karar ile aranan sigorta poliçesinin tanzim edilmesi kaydıyla, ilgililerin talebi üzerine, gün esaslı olarak feshedilebilir veya bu karar ile aranan sigorta üzerine ek teminat sunacak şekilde herhangi bir ek prim alınmadan uyarlanabilir olduğu hükme bağlanmıştır.

³³⁸ Huriye Kubilay ve Pınar Akdemir; “Maden Çalışanları Zorunlu Ferdi Kaza Sigortası Taraflarının Yükümlülükleri”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, 1.Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.429-648.

³³⁹ Kubilay ve Akdemir; a.g.m., s.633.

³⁴⁰ Kubilay ve Akdemir; a.g.m., s.644.

3.5. İŞVERENİN SORUMLULUĞU BAKIMINDAN ÖZELLİK ARZ EDEN HALLER

İşverenin yukarıda anlattığımız yükümlülüklerle aykırı davranması sonucunda bir iş kazası veya meslek hastalığından doğan zarar meydana gelmişse artık işverenin hukuki, cezai, idari sorumlulukları doğacaktır³⁴¹. Çalışmamızın konusu gereği hukuki sorumluluk ayrıntılarıyla incelenirken cezai ve idari sorumluluğa da değinilecektir.

3.5.1. İşverenin Hukuki Sorumluluğu

İşverenin hukuki sorumluluğuna³⁴² geçmeden önce madenlerdeki asıl işveren dışındaki işverenleri inceleyecek olursak karşımıza ilk olarak alt işveren çıkar. Alt işveren, İş kanununda bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini, sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işverene denir. Alt işverenliğin İş Kanunumuzda katı şartları vardır. Çünkü asıl işveren, alt işverenin işçilerinden kendi işçileriymiş gibi sorumludur. Bu nedenle alt işverenin işçileri, iş kazası veya meslek hastalığına uğrarsa alt işveren ve asıl işveren birlikte sorumlu olurlar.

Rödovans sözleşmesi, Maden Yönetmeliği'nde "Ruhsat sahalarındaki madenlerin işletilerek değerlendirilmesi amacıyla üçüncü kişilere veya kuruluşlara tasarruf hakkı sağlamak üzere ruhsat sahasının tamamı ya da bir kısmı için ruhsat sahiplerinin, bu kişilerle yapmış oldukları sözleşmeleri" şeklinde tanımlanmıştır (md. 4/1/aaa). Sözleşme, ruhsat sahibinin işletme hakkını kendinde tutarak bu hakkını bir süreliğine başka bir kişiye de tanımlamasını içermektedir. Hak tanınan rödovansçı artık kazancının bir kısmını ruhsat sahibine vermeyi taahhüt ediyor. Söz konusu ruhsat, arama veya işletme ruhsatı olabilir.

İK'ya göre işyeri veya işyerinin bir bölümü bir başkasına devredilebilir, tüm hak ve borçlar devralana geçer. Ancak devirden önce doğmuş olan ve devir tarihinde ödenmesi gereken borçlardan devreden ve devralan işveren 2 yıl birlikte

³⁴¹ Fevzi Demir; İş Hukuku ve Uygulaması, 10.Baskı, İzmir, Albi Yayınevi, 2017, s.229.

³⁴² İş verenin hukuki sorumluluğu ile ilgili bkz Sarper Süzek; İş Hukuku, 12.Baskı, İstanbul, Beta, 2016, s.449 vd.

sorumludurlar. Eğer devirden 6nce iş kazası ve meslek hastalığından doğmuş bir borç s6z konusu ise r6dovansçı ve ruhsat sahibi birlikte sorumludur.

MK ek madde 7'de, "Maden ruhsat sahiplerinin, ruhsat sahalarının bir kısmında veya tamamında 6ç6nc6 kişilerle yapmış oldukları r6dovans s6zleşmelerinde, bu alanlarda yapılacak madencilik faaliyetlerinden doğacak iş Kanunu, iş sağlığı ve g6venliği ile ilgili idari, mali ve hukuki sorumluluklar r6dovansçıya aittir." şeklinde bir h6k6m olması herhangi bir iş kazası veya meslek hastalığından doğacak sorumluluğun r6dovansçıya ait olduğunu g6sterir. Ancak bu durum ruhsat sahibinin Maden Kanunundan doğan sorumluluklarını ortadan kaldırmaz". Maddeden anlaşılacağı 6zere iş kazası ve meslek hastalıklarından dolayı sorumluluk r6dovansçıya y6klenmiş, ruhsat sahibi sadece Maden Kanunundan doğan y6k6ml6l6klerden kaynaklanan 6ç6nc6 kişilere verdiği zararlardan sorumlu tutulmuřtur³⁴³. Maden faaliyeti s6rd6r6l6rken, 6ç6nc6 kişilere zarar verilmişse s6z konusu zarardan hem r6dovansçı hem de ruhsat sahibi sorumludur ve bu zararı gidermekle y6k6ml6d6r³⁴⁴. Ruhsat sahibi ve r6dovansçının birlikte sorumlu tutulması r6dovans s6zleşmesinin içeriğine bađlıdır³⁴⁵. Eğer ruhsat sahibinin ocak

³⁴³ Altan Fahri G6lerci; Borçlar Hukuku Dersleri (Genel H6k6mler), (2.Baskı), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.307-308.

³⁴⁴ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 19.12.2016 Tarih ve E. 2016/13697 ve K. 2016/12319: "Davacı, davalı şirketin kum ve çakıl ocağı işlettiğini, zaman zaman dinamit patlatıldığını, evinde ve ahırında ciddi çatlaklar ve hasar olduğuunu, k6ye 500 metre mesafedeki su kaynağından kendi imkanları ile boru d6şediğini, su hattının 150 m'lik b6l6m6n6n davalı şirketin faaliyetleri sebebiyle bozulduğuunu, su ihtiyacını pahalı y6ntemler ile karşılamak zorunda kaldığını beyan ederek maddi ve manevi zararının tazminini istemiştir. TBK'nun 71/1 maddesindeki "6nemli 6l6de tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten m6teselsilen sorumludur." ve Maden Kanununun ek 7/ son maddesinde "Maden ruhsat sahiplerinin, ruhsat sahalarının bir kısmında veya tamamında 6ç6nc6 kişilerle yapmış oldukları r6d6vans s6zleşmelerinde, bu alanlarda yapılacak madencilik faaliyetlerinden doğacak iş Kanunu, iş sağlığı ve g6venliği ile ilgili idari, mali ve hukuki sorumluluklar r6dovansçıya aittir. Ancak bu durum ruhsat sahibinin Maden Kanunundan doğan sorumluluklarını ortadan kaldırmaz." şeklindeki d6zenlemelere g6re de, ruhsat sahibi davalı şirket zarardan sorumludur." (Kazancı İçtihat Bankası)

³⁴⁵ Yargıtay 21.Hukuk Dairesi, Tarih 14.05.2010, Esas 2010/12236, Karar 2010/620: "'Yargıtay bir kararında, ruhsat sahibi TTK Genel M6d6rl6đ6 tarafından r6dovans s6zleşmesi ile kiraya verilen maden ocağında işçinin geçirdiği iş kazası sonucu 6lmesi nedeniyle hak sahiplerinin açmış olduğu tazminat davasında madeni işleten şirket yanında kusuru bulunmamasına rağmen ruhsat sahibinin de sorumlu olup olmadığına karar vermeden 6nce, ruhsat sahibi ile madeni işleten şirket sahibi arasındaki ilişkinin hukuki niteliğini belirleme ihtiyacı duymuştur. Uyuşmazlığa konu olan r6dovans s6zleşmesi h6k6mleri incelenmiş ve ruhsat sahibinin, şirketin yıllık iş programlarını ve her t6rl6 rapor ve projeleri inceleme, denetleme ve gerekli değişiklikleri yapma yetkisinin olduğu, aylık ve yıllık faaliyet raporlarının ruhsat sahibine g6nderileceği, 6retilen madenin ruhsat sahibinin belirlediği kantarda tartılmadan ve sevk fişi d6zenlenmeden ruhsat sahası dışına ıkartılmayacağı, şirketin ruhsat sahibinin yazılı istek ve talimatlarına uyacağı, sahadaki çalışmalara ilişkin deftere kayıtları ile 6retilimi kontrol etmeye ve talimat vermeye ruhsat sahibinin yetkili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ruhsat sahibi ile şirket arasındaki ilişkinin alt işveren ilişkisi olduğu sonucuna varılmış, dolayısıyla hak sahiplerinin tazminat taleplerini ruhsat sahibine de y6neltebilecekleri h6kme bağlanmıştır." Oflaz; a.g.e., s.104

üzerinde bakım ve denetim yetkisi varsa meydana gelen kazalardan hem ruhsat sahibi hem rödovansçı sorumlu olacaktır³⁴⁶.

İş kazası meydana geldiğinde eğer alt işverenlik ilişkisi varsa alt işveren ve asıl işveren birlikte, madeni işleten ruhsat sahibi, rödovans sözleşmesi varsa rödovans sözleşmesinin içeriğine göre ya sadece rödovansçı ya da rödovansçı ve ruhsat sahibi birlikte sorumludur. Aşağıda bunun ayrımı yapılmayacak, sorumlulardan işveren diye bahsedilecektir.

İşçiyi gözetme borcuna aykırı davranıp, iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüklerini ihlal eden işverenin, meydana gelen zarar karşısında sorumluluğu doğacaktır. İşverenin alması gereken önlemler, kanun ve yönetmelikle sınırlı kalmamış, Yargıtay mevzuatla sınırlı kalmadan hayatın akışı içerisinde meydana gelebilecek tehlikelerin göz önüne alınıp ona göre önlemler alınması gerektiğine hükmetmiştir³⁴⁷. İşveren, risk değerlendirme işini, başka kişi veya kuruluşa bıraksa bile sorumluluğu İSGK 4. maddesinin 2. fıkrası gereğince devam eder. Bununla birlikte eğer yardım alınan kurum veya kuruluşun zararın meydana gelmesinde kusurlu bir davranışı varsa artık işveren, kusurlu kurum veya kuruluşla birlikte sorumludur³⁴⁸. Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarını etkilemez.

İşveren, sadece İş Kanunlarına göre değil, TBK hükümlerine göre de sorumludur. Aksine anlaşma veya yerel âdet yoksa işveren, işçiye bu iş için gerekli araçları ve malzemeyi sağlamakla yükümlüdür. İşçi işverenle anlaşarak kendi araç veya malzemesini işin görülmesine özgülürse, aksi anlaşmada kararlaştırılmadıkça veya yerel âdet bulunmadıkça işveren, bunun için işçiye uygun bir karşılık ödemekle yükümlüdür. İşçi işi görürken işveren gerekli araç ve gereci sağlamazsa işverenin sorumluluğu doğar. Çünkü araç ve gereç sağlanması, işverenin yükümlülüğüdür. Ancak işçi, kendi malzemelerini kullanırsa işveren, bu malzemelerin kullanımından dolayı işçiye ödeme yapmak zorundadır.

İşveren, İSGK madde 5'e göre, yükümlülüklerini yerine getirirken "risklerden kaçınmak, kaçınılması mümkün olmayan riskleri analiz etmek, risklerle

³⁴⁶ Oflaz; a.g.e., s.104.

³⁴⁷ Çelik vd. ; a.g.e., s.362.

³⁴⁸ Aydınlı; a.g.e., s.122.

kaynağında mücadele etmek, işin kişilere uygun hale getirilmesi için işyerlerinin tasarımı ile iş ekipmanı, çalışma şekli ve üretim metotlarının seçiminde özen göstermek, özellikle tekdüze çalışma ve üretim temposunun sağlık ve güvenliğe olumsuz etkilerini önlemek, önlenemiyor ise en aza indirmek, teknik gelişmelere uyum sağlamak, tehlikeli olanı, tehlikesiz veya daha az tehlikeli olanla değiştirmek, teknoloji, iş organizasyonu, çalışma şartları, sosyal ilişkiler ve çalışma ortamı ile ilgili faktörlerin etkilerini kapsayan tutarlı ve genel bir önleme politikası geliştirmek, toplu korunma tedbirlerine, kişisel korunma tedbirlerine göre öncelik vermek, çalışanlara uygun talimatlar vermek” gibi ilkeleri göz önünde bulundurmalıdır. Bu madde ile işveren, artık iyice sıkıştırılmakta, işverene sorumluluktan kaçacak alan bırakılmamaktadır. İşverenin yükümlülüklerini yerine getirmesi ile gerekli risk değerlendirmeleri yapması zorunluluğu sayesinde işveren sorumluluktan kurtulamamaktadır³⁴⁹.

Yine TBK md. 417 hükmüne göre işveren, hizmet ilişkisinde işçinin kişiliğini korumak ve saygı göstermekle ve işyerinde dürüstlük ilkelerine uygun bir düzeni sağlamakla, özellikle işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Yoksa işveren meydana gelen olaylardan sorumlu tutulur.

İşveren, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak; işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdür. İşverenin, işyerini yeni açmış olması, bilgisizliği, ekonomik durumunun yetersizliği sorumluluğunu etkilemeyecektir³⁵⁰. Kusur değerlendirmesi yapılırken aynı durumdaki dikkatli ve makul kişiler kıstas alınır³⁵¹.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi işverenin gözetim ödevinin sınırları çok geniştir. Bu aynı zamanda sınırsız bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. İşte

³⁴⁹ Onur Yiğit; Taksirli Bir Suç Türü Olarak Maden Kazaları, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Cilt:0, Sayı:4, ss.350-410, 2014, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/155569> s.382

³⁵⁰ Yargıtay 21. HD., 19.02.2013 tarihli, E. 2012/27545 ve K. 2013/2860: “...Yargıtay 21. Hukuk Dairesi 2013 yılında bir maden ocağı ile ilgili verdiği kararda; yaşam odasının bulunması gerekliliğine değinerek, işverenin işyerini yeni açmış olması, bilgisizliği, ekonomik durumunun yetersizliği, alınması gereken önlemlerin maliyeti ne olursa olsun şayet bu önlem işçilerin ölümünü, yaralanmasını ya da hastalanmasını önleyecek ya da azaltacak derecede ise yukarıdaki nedenlerin işvereni sorumluluktan kurtaramayacağı sonucuna varmıştır.” Aydınlı; a.g.e., s.123.

³⁵¹ Süzek; a.g.e., s.459

bu sorumluluk meselesi ile alakalı işverenin gözetim yükümlülüğü, kusur sorumluluğu esasına göre mi yoksa kusursuz sorumluluk esasına göre mi değerlendirileceği konusunda tartışmalar mevcuttur³⁵². İşverenin meydana gelen zarardan kusursuz sorumluluğu olduğunu savunan yazarlar, İş Kanunu madde 77'yi (İSGK madde 4) ve 818 sayılı Borçlar Kanunu madde 332'yi (TBK madde 417) esas almaktadır³⁵³. Bu görüşe göre, işveren kanunlara göre her türlü önlemi almak zorunda olduğundan artık kusursuz sorumlu olduğu kabul edilmelidir.

Burada iş kazaları ve meslek hastalıkları ile alakalı olarak kusur sorumluluğu mu yoksa kusursuz sorumluluk mu esas alınmalı gerektiği sorusu akla gelebilir. Hemen belirtelim ki, bu husus yargı uygulamasında tartışmalıdır. Nitekim hem kusur sorumluluğunu hem kusursuz sorumluluk hallerini benimseyen birçok yargı kararı mevcuttur. İş kazası ve meslek hastalıkları, yıllardır önüne geçilemeyen bir sorundur. Bu hallerde, zaten zayıf olan işçi, çok ağır ekonomik kayıplara uğrayabiliyor. Ekonomik kayıpların tazmini için Sosyal Sigortalar Kurumu önlemler olsa da bu önlemler, her zaman zararı tamamıyla bertaraf etmeye yetmemektedir.

Söz konusu sorumluluk hali, henüz kanunlarımızda düzenlenmemiş olsa da doktrin ve uygulamada tartışılmaktadır. Sosyal sigortanın karşılayamadığı, yetersiz kaldığı zararı, işverenin tazmin etmesi gerektiği hakkında Yargıtay kararları mevcuttur. Bu sorumluluğun, tehlike sorumluluğu kabul edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Yargıtay, bu konularda önceleri haksız fiil hükümlerine, sonrasında sözleşmeden doğan sorumluluğa dayanmışsa da bu hükümlerin sosyal ve ekonomik olarak hakkaniyet sağlamadığını görünce, tehlike sorumluluğunu esas almıştır³⁵⁴. Gelişen ve artan sanayi sebebiyle iş kazası ve meslek hastalıkları daha da artmış, mağduriyetler de artış göstermiştir³⁵⁵. Bu sorumluluğu, tehlike sorumluluğu hükümlerine tabi tutmak, isabetli bir tutum olmuştur.

Zararın işveren tarafından tazmini, zarar ile iş kazası ve meslek hastalığı arasında illiyet bağı bulunması, üçüncü kişinin zararda kusuru bulunmaması ve zararın en azından bir kısmının sigorta tarafından ödenmiyor olması ile mümkündür.

³⁵² Çelik vd. ; a.g.e., s.363.

³⁵³ Baycık; a.g.e., s.158.

³⁵⁴ Oğuzman ve Öz; a.g.e., s.247.

³⁵⁵ Oğuzman ve Öz; a.g.e., s.248.

Öz³⁵⁶, iş kazası ve meslek hastalığından dolayı sorumluluğun tehlike sorumluluğu olarak belirlenmesinin adil olmayacağını, söz konusu sorumluluk halinin kanun ile düzenlenmesi gerektiğini, ancak bu sorumluluk halinin tehlike esaslı olması sebebiyle iş kazası ve meslek hastalığı meydana gelmesin diye tüm önlemleri alan işveren ile hiçbir önlemi almayan işverenin eşit tutulmasından bahisle hakkaniyete aykırı olacağını, tedbirler için teşvik yerine umursamazlığı arttıracığını belirtmiştir.

İşverenin sorumluluğunu, kusur esasına dayandıran yazarlar ve bizim de katıldığımız görüş ise TBK’da kusurlu sorumluluk halinin esas, kusursuz sorumluluk halinin ise istisna olduğundan bahisle; kanunda özel bir düzenleme yapılmadıkça kimsenin kusursuz sorumluluk esasına göre sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir³⁵⁷. İş kazası ve meslek hastalıklarında işverenin sorumluluğu kusur sorumluluğudur.

2006 yılına kadar çeşitli kararlarda haksız fiil sorumluluğunu, sözleşmeye aykırılıktan sorumluluğu, kusursuz sorumluluğu benimseyen Yargıtay, son kararlarında işvereni gözetme borcundan doğan kusur sorumluluğuna tabi tutmuştur³⁵⁸. Bu sorumluluk iş sözleşmesinden doğan sorumluluktur³⁵⁹. İşveren, sözleşmeye aykırı hareket etmiş sayılır. İşvereni haksız fiilden sorumlu tutmak isteyen işçi, işverenin kusurunu ispatlamakla yükümlü olacakken iş sözleşmesinden dolayı sorumlu tutulan işverenin kusurunun, işçi tarafından ispatlanmasına gerek kalmaz³⁶⁰. İş kazasından dolayı sözleşme sorumluluğuna gidilmesi işçi lehinedir.

İşçi, işverenin sorumluluğuna giderken illiyet bağının bulunması gerektiğini gözden kaçırmamalıdır. Meydana gelen iş kazası ve meslek hastalığı ile işverenin aykırı hareketi arasında illiyet bağı bulunması gereklidir. İlliyet bağı herhangi bir sebepten kesilmişse artık işveren sorumlu olmaz. İlliyet bağını kesen sebepleri; üçüncü kişinin veya zarar görenin kusuru ve mücbir sebep şeklinde sayabiliriz.

³⁵⁶ Oğuzman ve Öz; a.g.e., s.251.

³⁵⁷ Süzek; a.g.e., s.458., Narter; a.g.e., s.481, Çelik vd.; a.g.e., s.363.

³⁵⁸ Çelik vd. ; a.g.e., s.365-366., Yargıtay 9.Hukuk Dairesi, 29.12.1981 tarihli, Esas 1981/11284, Karar 1981/1590

³⁵⁹ Yargıtay 21.Hukuk Dairesi Tarih 02.04.2018 Esas 2018/1293 Karar 2018/3145, Yargıtay 21.Hukuk Dairesi Tarih 23.01.2018 Esas 2018/36 Karar 2018/457

³⁶⁰ Oflaz; a.g.e., s.90.

TBK’da düzenleme altına alınmış kusursuz sorumluluk hali olan tehlike sorumluluğu, sadece tehlikeli işyerleri için tanınmıştır³⁶¹. Tehlikeli işyerleri için işverenin sorumluluğu ile alakalı bu tartışmalara girmeden kusursuz sorumluluk esası vardır demek doğru olacaktır. Maden faaliyeti yapan işletmeler de tehlikeli işyerleri olduğundan bunların işverenleri meydana gelen zararlardan kusursuz sorumlu olacaktır.

Kanunlar ve yönetmelikler işverene, iş sağlığı ve güvenliği ödevini yerine getirirken yardımcı kişilerden faydalanma veya bu ödevi bir kişi ya da kuruma devretme hakkı tanımıştır. Böyle bir durumda meydana gelen zarardan işverenin kusuru olmasa dahi TBK madde 66 gereği adam çalıştırmanın sorumluluğu ve madde 116 gereği yardımcı kişinin fiilinden sorumluluk hükümlerinden dolayı işveren kusursuz sorumludur³⁶².

İşverenin, kanuna ve sözleşmeye aykırı davranışı nedeniyle işçinin ölümü, vücut bütünlüğünün zedelenmesi veya kişilik haklarının ihlaline bağlı zararların tazmini, sözleşmeye aykırılıktan doğan sorumluluk hükümlerine tabidir. Zararın giderilme şekillerini, maddi tazminat, manevi tazminat ve destekten yoksun kalma tazminatı olarak aşağıda inceleyeceğiz. Kanun zaten mağdur ve zayıf durumda olan işçinin işverenle mücadele etmesini, işveren karşısından ezilmesini, işveren tarafından kandırılmasını istemediğinden meydana gelen kaza veya hastalıktan dolayı oluşan zararların kurumdan tahsilini düzenlemiştir³⁶³. İşçi veya yakını iş kazası veya meslek hastalığından dolayı zarara uğradığında isterse işverene gidecek isterse işverenle uğraşmayacak kurumdan zararını tazmin edecektir. Eğer rücu gerekiyorsa kurum, işverene dava açacaktır. Tabii ki Kurum ve işverenin tazmin yükümlülüğü aynı değildir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre Kurum işyerinde gerçekleşen ve kaza ile zarar arasında illiyet bağı olan her olayı iş kazası sayıp zarar tazmini yaparken, bir olayın işveren açısından tazmini için iş kazasının yapılan iş ile arasında illiyet bağı aranmaktadır³⁶⁴.

Zarar gören işçi veya yakınları, on yıl içerisinde işverene dava açarak zararlarını tazmin ettirebilirler. On yıllık süre, dava zaman aşımı süresidir.

³⁶¹ Çelik vd. ; a.g.e., s.365.

³⁶² Çelik vd. ; a.g.e., s.368.

³⁶³ Süzek; a.g.e., s.454.

³⁶⁴ Süzek; a.g.e., s.465.

Zamanında kuruma başvurmadığı için kurumdan zararını tazmin edemeyen kişi, on yıl içerisinde işverene dava açarak zararının tamamını işverenden tahsil edebilir³⁶⁵. İşçi zararını hem Sosyal Güvenlik Kurumundan hem işverenden alamaz. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun işçinin zararını tam karşılamaması durumunda işverene gidilmesi gereklidir. Aynı zarar için iki defa ödeme yapılamaz.

İş kazası ve meslek hastalığından dolayı meydana gelen bedensel zararlar, maddi tazminat ile giderilir. TBK madde 54'e göre, maddi tazminatı gerektiren zararlar; işçinin tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplardır.

İş kazası veya meslek hastalığına tutulan işçi, işveren veya kuruma başvurabilir. Meydana gelen zarardan tek sorumlu işveren değil, aynı zamanda Sosyal Sigortalar Kurumu da sorumludur. Gerçekten işçi beden bütünlüğünün bozulması sebebiyle uğradığı maddi zararın tazminini öncelikle Sosyal Sigortalar Kurumundan aldıktan sonra geriye kalan tazmin edilmemiş zararlarının tazmini için işverene gider³⁶⁶. Kurum yaptığı ödemelerin bir kısmını veya tamamını işverenin kusuruna göre işverene rücu edebilir³⁶⁷.

5510 sayılı kanununun 16. maddesine göre iş kazası veya meslek hastalığı sigortasından sağlanan haklar şunlardır; sigortalıya, geçici iş göremezlik süresince günlük geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi, sigortalıya sürekli iş göremezlik geliri bağlanması, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahiplerine, gelir bağlanması, gelir bağlanmış olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölen sigortalı için cenaze ödeneği verilmesidir. Kurum, bu ödemelerle zararı tazmin edemezse işçi veya işçi yakını artık zararının tazmini için işverene gider.

İş kazası ve meslek hastalığı, işverenin kastı veya sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatına aykırı bir hareketi sonucu meydana gelmişse, Kurumca sigortalıya veya hak sahiplerine bu Kanun gereğince yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye

³⁶⁵ Süzek; a.g.e., s.454.

³⁶⁶ Demir; a.g.e., s.229

³⁶⁷ Süzek; a.g.e., s.492.

değeri toplamı, sigortalı veya hak sahiplerinin işverenden isteyebilecekleri tutarlarla sınırlı olmak üzere, Kurumca işverene ödettirilir. İşverenin sorumluluğunun tespitinde kaçınılmazlık ilkesi dikkate alınır. Kaçınılmaz ve önlenmesi mümkün olmayan bir şekilde kaza meydana gelmişse mahkeme artık iki tarafın ekonomik durumuna bakıp hakkaniyete uygun şekilde bir tazminata hükmeder³⁶⁸. Maden kazaları genellikle kaçınılmazlık sonucu meydana geldiğinden mahkemeler, TBK madde 43 gereğince hükmedilecek tazminattan %40 hakkaniyet indirimi yapmaktadır³⁶⁹.

İş kazası, meslek hastalığı ve hastalık, üçüncü bir kişinin kusuru nedeniyle meydana gelmişse, sigortalıya ve hak sahiplerine yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değerinin yarısı, zarara sebep olan üçüncü kişilere ve şayet kusuru varsa bunları çalıştıranlara rücu edilir.

Sosyal Güvenlik Kurumu yapacağı ödemelerden işverene rücu edebilecekse, ödemenin rücu edeceği kadarını işçiye ödemez; ancak yapılacak ödeme işverene rücu edilemeyecekse bu para TBK madde 55, “Destekten yoksun kalma zararları ile bedensel zararlar, bu Kanun hükümlerine ve sorumluluk hukuku ilkelerine göre hesaplanır. Kısmen veya tamamen rücu edilemeyen sosyal güvenlik ödemeleri ile ifa amacını taşımayan ödemeler, bu tür zararların belirlenmesinde gözetilemez; zarar veya tazminattan indirilemez. Hesaplanan tazminat, miktar esas alınarak hakkaniyet düşüncesi ile artırılmaz veya azaltılamaz” hükmü gereği işçiye ödenecek tazminattan düşülemeyecektir³⁷⁰.

Hâkim, işçiye ödenecek maddi tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirler. Yani tazminat, işverenin kusur durumuna göre indirilebilir, işverenin hiç kusuru yoksa ve illiyet bağı kesilmişse işveren artık tazminat ödemek zorunda kalmaz³⁷¹. Ayrıca eğer işverenin tehlike sorumluluğu, adam çalıştırmanın sorumluluğu, yardımcı kişinin

³⁶⁸ Süzek; a.g.e., s.473.

³⁶⁹ Baycık; a.g.e., s.139.

³⁷⁰ Çelik vd.; a.g.e., s.371-372.

³⁷¹ Demir; a.g.e., s.230.

fiilinden dolayı sorumluluğu doğmuşsa artık işveren kusursuz sorumlu olarak tazminat ödeyecektir³⁷².

Maden işçileri için maddi tazminat hesaplanırken belli hususların atlanmaması gerekmektedir³⁷³. Yerleşik içtihatlarla göre bir kimsenin işi bırakma yaşı altmış olarak hesaplanırken bu maden işçisi için elli hesaplanır. Ancak bu maden içindeki son çalışma yaşıdır. Maden işçileri isterse madenlerde elli ve bunun üzerine yerüstünde on yıl daha çalışarak emekli olabilir. Maden işçilerinin sigorta primleri diğer işçilere göre %3 fazla yatırılır. Ve çalışma süreleri daha fazlaymış gibi görünür. Bu uygulamaya fiili hizmet zammı denir. Son olarak maden işçilerinden gelir vergisi alınmaz. Maden işçilerinin maddi tazminatı hesaplanırken son çalışma yaşları, fiili hizmet zammı ve gelir vergisinin kazançlarından düşülmediği dikkate alınmalıdır.

3.5.2. İşverenin Cezai Sorumluluğu

Ceza kanunlarımıza göre bir kimsenin fiilinden dolayı cezalandırılması için, gerçekleştirilen fiilin Türk Ceza Kanunu'nda suç olarak tanımlanmış ve yaptırıma bağlanmış olması ve bunun yanında fiili gerçekleştiren kişinin kusurlu olması gereklidir. Fiil, ceza kanunumuzda yoksa ya da fiili gerçekleştiren kişi kusursuz ise söz konusu fail cezalandırılmaz. Fail cezalandırılacağı zaman kusur derecesine bakılır. Ceza kanunumuzda taksir, bilinçli taksir, olası kast ve kast olmak üzere kusur dereceleri vardır.

Maden kazalarından dolayı cezai olarak işverenin sorumlu tutulup tutulmayacağı hususu işverenin kusur oranına göre değişir. Kanunlardaki tüm yükümlülüklerle uyan, dikkat ve özeni yerine getiren, iş sağlığı ve güvenliği konusunda işçilerin görüşünü alan işveren doğacak iş kazasından cezai anlamda sorumlu değildir³⁷⁴. Çünkü artık işverene herhangi bir kusur isnat edilemez. Esasen

³⁷² Çelik vd. ; a.g.e., s.373.

³⁷³ Yargıtay manevi tazminat konusunda da maden işletmelerinin özel durumunun dikkate alınması gerektiği kanaatinde: “Manisa ilinde bulunan Eynesiz yeraltı maden ocağında 13/05/2014 tarihinde meydana gelen yargılamaya konu iş kazasının 301 kişinin ölümüne ve 486 kişinin yaralanmasına yol açtığı, son yüz yılın en büyük iş kazalarından birisi olan bu iş kazasının yalnızca iş kazasına uğrayanlarda veya kazalılarının yakınlarında değil toplumun tamamında derin bir üzüntü meydana getirdiği, bu kapsamda maden kazası gibi toplumu derinden etkileyen facialarda hüküm altına alınan manevi tazminat tutarları değerlendirilirken manevi tazminatın caydırıcılık unsurunun öne çıkması gerektiği kabul edilmelidir.” Yargıtay 21.Hukuk Dairesi 23.01.2018, E.2018/59 ve K.2018/458; Kazancı İçtihat Bankası

³⁷⁴ Yiğit; a.g.m., s.373.

maden kazası ve iş hastalıkları durumunda sorumluların kusuru taksir, bilinçli taksir veya olası kast olarak düşünülmelidir³⁷⁵. Yiğit³⁷⁶, bu durumu şu şekilde örneklıyor:

"Örneğin; 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 6/1-b. bendinde düzenlenen, 'araç ve gereç sağlama yükümlülüğü' nü yerine getirmeyerek istenmeyen neticeye neden olan işveren, gerekli teçhizatı bulundurmamasının meydana gelen neticeye sebebiyet vereceğini öngörebileceği halde, özensizliği nedeniyle öngörememiş ise, neticeden taksirle sorumlu olacaktır. Eğer işveren neticeyi öngörmüş, ancak iş yerinde uygulana gelen alışkanlıklar nedeniyle neticenin gerçekleşmeyeceği inancıyla hareket etmiş ise, meydana gelen neticeden bilinçli taksirle sorumlu olacaktır. Son olarak işveren, neticeyi öngörmüş ve fakat kayıtsız kalarak sonucu kabullenmiş ise, meydana gelen neticeden olası kastla sorumlu olacaktır."

Maden kazası sonucunda sorumlu olan kişi yani fail işverendir. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alma görevini başkasına devretmişse ya da işin bir bölümü alt işverene devredilmiş ve kaza veya hastalık alt işverenin işçisinin başına gelmişse cezaların şahsiliği ilkesi gereği artık gözetme görevini üstlenen kişinin ve alt işverenin cezai sorumluluğundan bahsederiz³⁷⁷.

İşçinin iş kazasına veya meslek hastalığına uğraması sonucunda vücut bütünlüğünün bozulması veya vefat etmesi durumu meydana gelirse, bu durum işverenin iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine gerektiği gibi uymamasından kaynaklanmışsa, işveren taksirle öldürme veya taksirle yaralama hükümleri gereğince yargılanıp cezalandırılabilir. Burada işverenin veya işverenin iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alması için görevlendirdiği kişinin, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, neticeyi öngörmeyerek veya öngörüp istemeyerek gerçekleştirdiği ihmali bir davranışı söz konusudur³⁷⁸.

Meydana gelen olayın mağduru ise işçidir, eğer kaza sonucu işçi vefat etmişse bu olayın mağduru işçinin yakınlarıdır. Burada iş kazasından dolayı mağdur sıfatı kazanılması, iş sözleşmesinin kanunda belirtilen şekildeki gibi yapılmasına bağlı değildir³⁷⁹.

³⁷⁵ Yiğit; a.g.m., s.361.

³⁷⁶ Yiğit; a.g.m., s.370.

³⁷⁷ Demir; a.g.e., s.236.

³⁷⁸ Baycık; a.g.e., s.157.

³⁷⁹ Yiğit; a.g.m., s.372.

3.5.3. İşverenin İdari Sorumluluğu

İSGK madde 26'da işverenin yerine getirmediği yükümlülükler için verilecek para cezaları tek tek düzenlenmiştir. Konumuzla ilgili olarak aynı maddenin 1. fıkrasının f bendinde, tehlikeli işyerlerindeki maden ve taş çıkarma faaliyeti de bu işlerden sayıldığından bu işyerlerinde, çalışan işçilerin işe uygunluğunun belirlenmesi için işe girerken ve işin devamında sağlık kontrolünden geçirilmesi gerekliliği ihlal edilirse işveren veya işveren vekiline her işçi için para cezası öngörülmüştür³⁸⁰.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun hükümlerinin uygulanmasının izlenmesi ve teftişi, iş sağlığı ve güvenliği yönünden teftiş yapmaya yetkili Bakanlık iş müfettişlerince yapılır. İşveren, teftiş işini yürüten görevlilere gerekli tüm kolaylığı sağlamalı, eğer yetkili makamlara tedbirlerle alakalı başvuran işçiler varsa bunlara farklı ve kötü davranışta bulunmamalıdır³⁸¹. İSGK 24. madde 2. fıkraya göre, "Bakanlık, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği konularında ölçüm, inceleme ve araştırma yapmaya, bu amaçla numune almaya ve eğitim kurumları ile ortak sağlık ve güvenlik birimlerinde kontrol ve denetim yapmaya yetkilidir. Bu konularda yetkilendirilenler, mümkün olduğu kadar işi aksatmamak, işverenin ve işyerinin meslek sırları ile gördükleri ve öğrendikleri hususları tamamen gizli tutmakla yükümlüdür."

İSGK 25. madde 1. fıkraya göre "İşyerindeki bina ve eklentilerde, çalışma yöntem ve şekillerinde veya iş ekipmanlarında çalışanlar için hayati tehlike oluşturan bir husus tespit edildiğinde; bu tehlike giderilinceye kadar, hayati tehlikenin niteliği ve bu tehlikeden doğabilecek riskin etkileyebileceği alan ile çalışanlar dikkate alınarak, işyerinin bir bölümünde veya tamamında iş durdurulur. Ayrıca çok tehlikeli sınıfta yer alan maden, metal ve yapı işleri ile tehlikeli kimyasallarla çalışılan işlerin yapıldığı veya büyük endüstriyel kazaların olabileceği işyerlerinde, risk değerlendirmesi yapılmamış olması durumunda iş durdurulur." Yani işyerinde hayati bir tehlikenin olabileceği tespit edildiğinde işin bir bölümü veya tamamı durdurulacakken; çok tehlikeli işyeri sınıfına giren yerler için risk değerlendirmesi yapılmamış olması bile işin durdurulma sebebi olarak gösterilmiştir.

³⁸⁰ Baycık; a.g.e., s.153.

³⁸¹ Demir; a.g.e., s.233.

Yine dikkat edilmesi gereken bir diğere husus kanunun işyeri kapatma tedbirini uygulamak için “hayati tehlike” aramasıdır. Maden işletmeleri gibi tehlikeli faaliyet gösteren işyerleri için risk her zaman yüksektir. Bu riskler değerlendirilirken işveren ve işçilerin menfaati eşit şekilde değerlendirilmelidir. Misal, maden faaliyeti gösteren işyerlerinde tozdan kaynaklı ortaya çıkabilecek hayati risklerin önlenmesi amacıyla iş sağlığı ve güvenliği yönünden tozla mücadele etmek ve bu işlerde çalışanların tozun etkilerinden korunmalarını sağlamak için alınması gerekli tedbirlere dair usul ve esasları belirlemek için çıkarılan Madenlerde Tozla Mücadele Yönetmeliğine göre ölçümler yapıp, ekonomik ve sosyal dengeler gözetilerek objektif değerlendirmeler yapıp gerekli önlemler alındıktan sonra, son çare olarak, işyerini kapatma yoluna gidilmelidir³⁸².

İSGK madde 25. 7. fıkrasına göre “Çok tehlikeli sınıfta yer alan ve ihale ile alınan işlerde; teknolojik gelişme, iş gücü kapasitesinin artırılması, üretim metotlarında yenilik gibi bir kısım unsurlar sağlanmadan üretim ve/veya imalat planlarına, iş programlarına aykırı hareket edilerek üretime zorlanması nedeniyle hayati tehlike oluşturacak şekilde çalışma biçimleri, işin durdurulma sebebi sayılır.”

İSGK madde 25’in 2. fıkrasına göre “İş sağlığı ve güvenliği bakımından teftişe yetkili üç iş müfettişinden oluşan heyet, iş sağlığı ve güvenliği bakımından teftişe yetkili iş müfettişinin tespiti üzerine gerekli incelemeleri yaparak, tespit tarihinden itibaren iki gün içerisinde işin durdurulmasına karar verebilir. Ancak tespit edilen hususun acil müdahaleyi gerektirmesi hâlinde; tespiti yapan iş müfettişi, heyet tarafından karar alınıncaya kadar geçerli olmak kaydıyla işi durdurur.”

İSGK madde 25’in 3. fıkrasına göre “İşin durdurulması kararı, ilgili mülki idare amirine ve işyeri dosyasının bulunduğu Çalışma ve İş Kurumu il müdürlüğüne bir gün içinde gönderilir. İşin durdurulması kararı, mülki idare amiri tarafından kolluk kuvvetleri marifetiyle yirmidört saat içinde yerine getirilir. Ancak, tespit edilen hususun acil müdahaleyi gerektirmesi nedeniyle verilen işin durdurulması kararı, mülki idare amiri tarafından kolluk kuvvetleri marifetiyle aynı gün yerine getirilir.”

³⁸² Baycık; a.g.e., s.155.

İSGK madde 25'in 4. fıkrasına göre "İşveren, yerine getirildiği tarihten itibaren altı iş günü içinde, yetkili iş mahkemesinde işin durdurulması kararına itiraz edebilir. İtiraz, işin durdurulması kararının uygulanmasını etkilemez. Mahkeme itirazı öncelikle görüşür ve altı iş günü içinde karara bağlar. Mahkeme kararı kesindir."

İSGK madde 25'in 5. fıkrasına göre "İşverenin işin durdurulmasını gerektiren hususların giderildiğini Bakanlığa yazılı olarak bildirmesi hâlinde, en geç yedi gün içinde işyerinde inceleme yapılarak işverenin talebi sonuçlandırılır."

İSGK madde 25'in 6. fıkrasına göre "İşveren, işin durdurulması sebebiyle işsiz kalan çalışanlara ücretlerini ödemekle veya ücretlerinde bir düşüklük olmamak üzere meslek veya durumlarına göre başka bir iş vermekle yükümlüdür."

İSGK madde 25'in 8. fıkrasına göre "İşyerinde durdurulan işlerde izinsiz çalışma yaptıran işveren veya işveren vekillerine üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir."

İK madde 72, maden ocakları gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılmasını yasaklamıştır. Bu maddeye aykırı olarak işçi çalıştırıldığı tespit edilirse bu işçiler, işletmede kendilerine uygun bir iş varsa bu işte çalıştırılır, ancak bu mümkün değilse çalışmaktan alıkonulur³⁸³.

4. TÜRK HUKUKUNDA MADEN İŞLETENİN ÇEVRE HUKUKU BAKIMINDAN SORUMLULUĞU

Tüm canlıların yaşamını sürdürdüğü biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortama çevre denir. Canlılar, ihtiyaçlarını çevre sayesinde karşılar. Günümüzde en önemli sorun çevre kirliliği ve buna bağlı yaşanan olumsuzluklardır. 2872 sayılı Çevre Kanunu³⁸⁴ (ÇK) madde 2'de çevre kirliliği, "Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki" şeklinde tanımlanmıştır. Maddi ve manevi, kısacası her türlü etki kirliliğe sebep olabilir

³⁸³ Baycık; a.g.e., s.156.

³⁸⁴ 1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu

Sanayinin gelişmesi, dünya nüfusunun artması, plastik tüketiminin had safhada olması ile çevre kirliliği artmış, buna bağlı olarak iklimler değişmiş ve birçok hayvan türü yok olmuştur. Bütün bunlarla birlikte, işletmeler artmış ve doğru orantılı olarak da çevre kirliliği artmıştır. Ülkemizde çevre ile alakalı kanunlar ve yönetmelikler mevcuttur. Bu düzenlemelerde çevreyi kirleten işletmecinin yükümlülükleri vardır.

ÇK’de çevreyi kirletenin sorumluluğuna³⁸⁵ gidilmesi için kirletenin kusurlu olmasına gerek yoktur. Çevreyi kirleten, kusursuz dahi olsa meydana getirdiği zararı gidermekle yükümlüdür. ÇK’da kirletenin, kirlenme sonucu meydana gelen zarardan, kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu (madde 3/g) ve kişilere karşı sorumluluğu (madde 28) şeklinde iki çeşit sorumluluğu vardır³⁸⁶.

ÇK madde 3’e göre, “Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.”. Kanun maddesine göre, çevre kirliliğinin gerçekleşmiş olmasına gerek olmamakla birlikte, çevre kirliliğinin önlenmesi ve gerçekleşmiş kirliliğin giderilmesi, iyileştirilmesi için herhangi bir harcama yapan kamu kurum veya kuruluşu bu harcamanın bedelini, kirletenin kirlenmede kusuru olsun olmasın, kirletenden tahsil edebilecektir.

Çevre kirletenin kişilere karşı sorumluluğu ise 2872 sayılı Çevre Kanunu madde 28’de, “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.” şeklinde düzenlenmiştir. Kirletenin sorumluluğu, haksız fiilden kaynaklanan kusursuz sorumluluktur. Ve bu sorumluluk tipinde, kirleten sorumluluktan kurtulmak için kurtuluş kanıtı getiremez. Çevreye verilen zararların

³⁸⁵ Çevre kirletenin sorumluluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Antalya; a.g.e., s.409 vd., Oğuzman ve Öz; a.g.e., s. 225 vd.

³⁸⁶ Zeynep Güdük; “Türk Mevzuatında Çevre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.130, 2017, ss.186-224 <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-130-1659>

tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.

Çevre kirleten gerçek kişi olabileceği gibi 2872 sayılı Çevre Kanunu madde 2 ve yerleşmiş içtihatlarla göre tüzel kişi de olabilir³⁸⁷.

Ülkelerin gelişmişliği, yeraltı kaynaklarını kullanabilme yeteneklerine göre değişmektedir. Yeraltı kaynaklarının kullanılması ülkeleri ileriye götürür. Ancak bu kaynaklar kullanılırken çevre faktörü gözden kaçırılmamalıdır. Maden faaliyetleri doğru yapılmazsa çevreye büyük zararlar vererek telafisi mümkün olmayan durumlar ortaya çıkarabilir. Kanun koyucu maden faaliyetlerinin çevreye vereceği zararı önceden fark etmiş ve ruhsat alma aşamasında çevre ile ilgili önlemleri ve yükümlülükleri düzenlemiştir³⁸⁸. 2872 sayılı Çevre Kanunu, 15. maddesinde kanunlarda ve yönetmeliklerde sayılan yükümlülüklerle uyulmadığı takdirde faaliyetlerin durdurulacağı, 20. maddesinde ise yükümlülüklerle uyulmadığında verilecek idari para cezaları belirtilmiştir³⁸⁹.

Maden faaliyeti başlamadan henüz tesisler kurulurken çevre faktörü düşünülerek, çevreye en az zarar verecek şekilde bir yerleşke yapılmalıdır. Sadece maden faaliyeti yapılırken değil, maden sahası terk edilirken de çevre düzenlemesi yapılmalıdır. Maden işletmeleri, sonsuza kadar faaliyet gösteremez. Rezerv bittiğinde maden işleten o bölgeyi terk eder. İşleten bölgeyi terk ederken çevre düzenlemesi ile ilgili giderleri yüksek ve gereksiz bulduğundan çoğu eski maden bölgesi atıl durumdadır³⁹⁰. Bölge, çevre ile uyumlu terk edilmezse ruhsat sahibi irtifak ve/veya intifa hakkı kapsamında sahadaki zararları tazmin etmekle yükümlüdür. Madeni terk eden ruhsat sahibi, en geç bir yıl içinde maden sahasını çevre uyum projesi doğrultusunda düzenlemekle yükümlüdür (MK md.32/III).

Maden faaliyeti yapılmasına doğal sit alanları, arkeolojik alanlar, milli parklar, av ve yaban hayatı koruma alanları, özel çevre koruma bölgeleri, gençleştirme yapılan orman alanları, özel ormanlar, su kirliliği kontrolü yönetmeliğine göre mutlak koruma alanı, kısa mesafeli koruma alanı, orta mesafeli

³⁸⁷ Güdük; a.g.m., s.203, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, Tarih 21.06.2006, Esas 2006/6156, Karar 2006/7222

³⁸⁸ Ersan Değerli ve Mehmet Oğuz Güner; "Madencilikte Çevre Mevzuatı ve ÇED Yönetmeliği Uygulamalar", Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.323-412.

³⁸⁹ Ersan Değerli ve Mehmet Oğuz Güner; a.g.m., s.349.

³⁹⁰ Ernst&Young; a.g.m., s.16.

ve uzun mesafeli koruma alanı ile tarım alanlarında izin verilmez ya da bu alanlarda maden faaliyeti yapılması özel izne tabidir³⁹¹. Maden Kanunumuza bakıldığında maden ile alakalı izinler alınırken madenin çevreye etkileri araştırılır, işletenden çevre uyum planı istenir, maden faaliyeti çevreye zarar vermeyecekse ruhsat düzenlenir. Çevre ile uyum planı maden faaliyeti sırasında ve sonrasında can ve mal değerlerinin zarar görmemesini sağlayarak arazinin ıslahı ve doğaya tekrar kazandırılmasını ihtiva eder. Madenler, çevre ve insanlara zarar veriyorsa gerekli önlemler alınana kadar maden faaliyetleri durdurulur. Madenci ruhsat alırken madenciden ruhsat bedelinin %30'u kadar devlet tarafından çevre ile uyum teminatı istenir. Maden işleten, maden sahasını terk ederken burayı çevre ile uyumlu hale getirirse bu teminat işletene iade edilir. Çevre ile uyumlu faaliyet gösteren madenlerin işletme ruhsatlarının süresi on yıldan az olmamak suretiyle uzatılabilir.

Çevreye zarar verecek faaliyet sürdüren sektörlerle alakalı faaliyet süresince işletmelerin çevreye etkileri, değerlendirilmesi ile ilgili Çevresel Etki Değerlendirmesi yapılması söz konusudur³⁹². Madenlerle alakalı da Çevre Etki Değerlendirmesi yapılması zorunludur. Bir rapor hazırlanır ve bu raporda işletmeyle birlikte çevrenin nasıl etkileneceği saptanır. Çevre Etki Değerlendirmesi Raporunun bağlayıcılığı olmamakla birlikte bu raporun negatif sonuçlanmasına rağmen işletmeye izin verildiği takdirde bu iznin iptali yüksek olasılıklıdır³⁹³.

Maden çalışmaları nedeniyle yapılan kazıların, dökümlerin ve doğaya bırakılan atıkların bozduğu doğal dengenin tekrar kurulması amacıyla Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği çıkarılmıştır³⁹⁴. İşleten maden çalışmalarından önce arazinin zaten verimsiz ve çorak olduğu gerekçe göstererek doğaya yeniden kazandırmadan kaçınmaz. Yönetmeliğe göre öncelikle bozulan doğanın düzeltilmesi için Doğaya Yeniden Kazandırma Planı hazırlanması ve bu planların notere tasdik ettirilerek gerekli mercilere sunulması işverene yüklenir. Bu yönetmeliğe uygun hareket edilmemesi, hazırlanan plana uyulmaması halinde ruhsat sahibine Çevre Kanununda öngörülen idari yaptırımlar

³⁹¹ Oğuz Güner; Madencilik ve Çevre, 2008, s.3.
http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4de5f915765ea59_ek.pdf?tipi=2

³⁹² Ernst&Young; a.g.m., s.23.

³⁹³ Ahmet Yağlı; Bergama Ovacık Altın Madeni Çevre Hakkı ve İdarenin Sorumluluğu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.27.

³⁹⁴ 23.01.2010 Tarih ve 27471 sayılı Resmi Gazete

uygulanır. Ruhsat sahibi, ruhsatı başka bir kişiye devretse bile söz konusu plan uygulanmak zorundadır. Bu plan ile arazinin fiziksel, kimyasal, biyolojik duyarlılığı sağlanarak, toprak, su ve hava yönetimi, peyzaj çalışmaları, faaliyet sahalarının iyileştirilmesi yapılır.

Ülkemizde kamuoyunda, madenlerin bulunduğu çevreye felaket getireceği yönünde bir önyargı vardır. Gerçekten madenler doğru işletilmez ve terk edilirken gerekli çevre düzenlemeleri yapılmazsa o çevre için büyük kirliliğe ve deformasyona sebep olabilir. Ancak ülke ekonomisine büyük katkısı olan madenlerin doğru işletilmesiyle çevre dostu işletmeler ortaya çıkabilir. Kamuoyundaki bu kötü algının yıkılması ilgili bakanlık, kamu ve özel kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin ortak çalışmaları sayesinde mümkün olabilir³⁹⁵.

Madenler, çevreye zararlı olduğundan kapatılmamalı; eğer maden çevreye zarar veriyorsa maden işleten uyarılmalı, işletenden önlem alması istenmelidir.

³⁹⁵ TOBB; a.g.e., s.14.

SONUÇ

Madenler, tüm insanlık tarafından, yaşamın başlangıcından itibaren türlü alanlarda kullanılmıştır. İlk zamanlar avcılıkta sonra tarımda ve nihayet sanayi devriminden sonra makineleşme ile birlikte hemen hemen her sektörde madenlerden faydalanılmıştır.

Ülkemiz, zengin maden yataklarına sahip olmakla birlikte rezervlerini değerlendirememekte veya yanlış değerlendirmektedir. Bunun en önemli sebebi, güncel mevzuatın günümüz gereklerini karşılayamaması veya doğru uygulanamaması, maden çıkarma ve işleme ile alakalı gerekli ve yeterli teknolojinin kullanılamamasıdır. Bunların yanında yatırımcı maden yatırımlarının riskleri yüzünden çekinmekte ve sermayesini farklı alanlarda değerlendirmektedir. Hal böyle olunca, ülkemizdeki madenler değerlendirilememekte; ekonomilere can veren ve geliştiren madenlerin ekonomimize katkısı sınırlı kalmaktadır. Bölgeleri gerek altyapı gerekse istihdam yönünden kalkındıran maden işletmeleri ile ilgili olumlu düzenlemeler arttırılmalıdır.

Madenlerin etkili kullanılması ve ekonomimize katkısının arttırılması; günün gereklerine uygun maden yasalarının yapılması, maden işletmeleri ile alakalı bürokrasinin azaltılması, maden faaliyetlerinin her aşamasında kullanılan teknolojilerin geliştirilmesi ve maden yatırımcısına gerekli teşviklerin verilmesi ile mümkündür.

Büyük istihdam potansiyeli olan madenlerdeki işçilerle ilgili birçok düzenleme mevcuttur. Gerek İK'da gerekse İSGK'da işçilerin iş kazalarına uğramaması veya iş kazasına uğradıklarında bundan en az zararla kurtulmaları için birçok madde bulunmaktadır. Bu maddeler layığı ile uygulandığında, maden kazaları azalacak, kamu nezdinde açılan büyük yaralar sarılacaktır. Son yüzyılın en acı iş kazası felaketi olan Soma Faciası da bize göstermiştir ki, sadece kanunlarımız değil, uygulayıcılarımız da yetersizdir. Gerçekten iş kazaları ile ilgili incelemeler yapıldığında, kanunları uygulamayan işverenler, kanundaki uygulamaları doğru denetlemeyen kamu çalışanları ile karşılaşılacaktır. İş sağlığı ve güvenliği önlemleri, angarya veya gereksiz maliyeti olan giderler olarak görülmemeli, bir işletme kurulurken öncelikle bu önlemler uygulanmalıdır. İnsanın en önemli haklarını,

Yaşama ve Vücut Bütünlüğü Haklarını tehdit eden kazalar ile alakalı kanunlarda, ülkenin ve günün gereklerine göre sık sık güncelleme yapılmalı, bu düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı denetleyiciler tarafından takip edilmelidir.

Kanunlarımızda iş sağlığı ve güvenliği önlemleri öyle ayrıntılı düzenlenmiş ki, işverenin sorumluluğu adeta kural olan kusur sorumluluğundan uzaklaştırılmış, kusursuz sorumluluğa yaklaştırılmıştır. İşverene her türlü önlemi alıp, önlemlerin uygulanıp uygulanmadığını ve önlemlerin yeterli olup olmadığını denetleme ödevi yüklenmiştir. İşveren, meydana gelen iş kazasından, bu ödevini yerine getirmediği için, haksız fiil sorumluluğundan veya işçi ile arasındaki iş sözleşmesine aykırı davrandığından bahisle sözleşmeden doğan sorumluluktan mesul tutulabilir. Ancak haksız fiil sorumluluğunda ispat yükü zarar görene düştüğünden, zaten işveren karşısında güçsüz olan işçi, ülkemizdeki yargılama faaliyetlerinin uzunluğu da dikkate alındığında ikinci kez mağdur olacaktır. Bu sebeple işvereni sözleşme sorumluluğundan mesul tutmak hakkaniyete ve hukuka daha uygun olacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, işçinin uğradığı kazadan dolayı işverenin sorumluluğu, detaylı kanunlarla kusursuz sorumluluğa yaklaştırıldığından, işçinin zararlarının tam karşılanması mümkün olacaktır.

Hukukumuzda tehlikeli veya çok tehlikeli sınıfta sayılan maden işletmelerinde meydana gelen zararlar için sadece sözleşmeden doğan kusur sorumluluğu ilkelerinin yeterli olmayacağı aşikardır. 6098 sayılı Borçlar Kanunu madde 71’de günümüz sanayisindeki riskler göz önünde tutularak “Tehlike Sorumluluğu” hükmü düzenlenmiştir. Maddenin lafzına bakıldığında, tehlikeli işletmelerde, işletmenin tehlikesinden doğan kazalarda, işverenin kusuru olmasa dahi kusursuz sorumluluğu olacağı belirtilmiştir. Maden işletmelerinde, işletmenin tehlikesinden kaynaklanan iş kazası meydana geldiğinde tehlike sorumluluğu hükümlerine gidilip, işçinin zararı tazmin edilmelidir. Ancak unutulmamalıdır ki tehlike sorumluluğu kusursuz sorumluluk halidir. Kusursuz sorumluluk hallerinde ödenecek tazminat, kusur sorumluluğu hallerinde ödenecek tazminata göre daha azdır. Bundan dolayı, meydana gelen iş kazasında, işveren hem kusur sorumluluğu hem de kusursuz sorumluluk esaslarına göre iş kazasından mesul tutuluyorsa, işçinin zararını en iyi şekilde giderecek sorumluluk hali olan kusur sorumluluğu esas

alınmalıdır. Zaten ülkemizdeki maden kazalarına bakıldığında, kazanın meydana gelme sebebi ihmaller zinciri olduğu için, maalesef genellikle işverenin kusur sorumluluğu söz konusudur. Ancak kanun koyucu, ne olursa olsun, işçinin zararı tazmin edilebilsin diye, tehlikeli işten gelir sağlayan işveren ve bu geliri kazandıran işçi arasında hakkaniyeti sağlamak için tehlike sorumluluğu ilkelerini benimsemiştir. Kanunlarda işverenin, meydana gelen iş kazasından kaynaklanan tazminat ödeme yükümlülüğü hem kusur hem kusursuz sorumluluk ilkelerine dayandırılıp, işçinin zararlarının tamamını gidermesi düzenlenmiş olsa da, mevzu beden bütünlüğü ve yaşama hakkı olduğundan, sadece hukuki değil, kanunlarımızda idari ve cezai anlamda da sorumlu tutulan işverenler ile ilgili, daha caydırıcı düzenlemeler yapılmalıdır.

Söz konusu sorumluluklardan alt işveren ve asıl işveren birlikte mesuldür. Fakat rödovansçı, meydana gelen iş kazasından kendi başına sorumlu tutulmuş, ruhsat sahibi, sadece Maden Kanunu'ndan doğan yükümlülüklerinden dolayı sorumlu tutulmuştur. Her ne kadar Yargıtay kararlarında, iş kazasından dolayı sorumluluğun belirlenmesinde, ruhsat sahibi ve rödovansçı arasındaki sözleşmenin kapsamına bakılıp karar verilmesi gerektiği söylene de, iş kazalarından, ruhsat sahibi ve rödovansçıyı birlikte sorumlu tutacak düzenlemeler yapılmalıdır. Maden ruhsat sahibi ve rödovansçının birlikte sorumluluğu, 3. Kişiyeye verilen zarardan dolayı sorumluluk ile kısıtlı kalmamalıdır.

Maden faaliyetleri sadece iş kazaları ile değil, çevreye verdiği zararlar ile de dikkat dikkat çeker. Bilinçsiz yapılan maden faaliyeti, geri dönüşü olmayan çevre felaketlerine yol açabilir. Kanunlarımızda, maden faaliyetinin başlangıcından sonlandırılmasından sonrasına kadar, çevre ile uyumlu yapılması düzenlenmiştir. Bununla alakalı birçok önlem ve denetim kuralı belirlenmiştir. Ancak ülkemizde önlem ve denetimler, işletmeler için gereksiz maliyet olarak görüldüğünden, çevreye verilen zarar önlenememiştir. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda işletenler, meydana gelen kirlilikten, haksız fiil hükümlerine göre sorumlu tutulsalar da, kirlenmede kusuru olmayan işletenler kusursuz sorumlu da tutularak, çevredeki tahribatın giderilmesi, her şartta sağlanmıştır. Tabii ki bu düzenlemeler yeterli olmadığından, madenlerin çevreye verdiği zararlardan dolayı sahip olduğu kötü ünü, ekonomi ve

sosyal yaşam için vazgeçilmez olan bu faaliyetlerin, halk tarafından istenmemesine sebep olmaktadır. Düzenlemeler ve denetlemeler artırılarak çevreye uyumlu maden işletmeleri kurulmalı ve maden faaliyetleri sürdürülmelidir.

Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda; maden faaliyeti ile uğraşan işletmelerdeki iş sağlığı ve güvenliği konuları ve kazalardan sorumlu tutulan makamlar ve kişiler, maden işçilerinin yaşam koşulları ve bir iş kazası ile karşılaştıklarında doğan zararlarının tam olarak giderilmesi, maden işletmelerinin çevreye verdiği zararın giderilmesi ve halk nezdinde oluşan önyargının kırılması, maden kazası gerçekleştiğinde yürütülecek kurtarma faaliyetleri ile ilgili daha caydırıcı, geniş ve ihtiyaçlara uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKKAYAN, Ayça. “6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:70, Sayı:1, 2012, ss.203-220, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/97708> , (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- AKPINAR, Teoman. İş Sağlığı ve İş Güvenliği, (2.Baskı), Ekin Kitabevi, 2014
- ALPER, Yusuf. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku, (8.Baskı), Bursa, Dora, 2016.
- ANTALYA, Gökhan. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, İstanbul, Beta, 2017.
- AVŞAROĞLU, Nadir. “Madencilik Sektörü ve Özelleştirme Raporu”, 2018, https://www.academia.edu/5755138/MADENC%C4%B0L%C4%B0K_SEKT%C3%96R%C3%9C_ve_%C3%96ZELLE%C5%9ET%C4%B0RME_RAPORU , (Erişim Tarihi: 15.04.2019).
- AYAN, Mehmet. Eşya Hukuku, Cilt II, (4.Baskı), Konya, Mimoza, 2012.
- AYDINLI, İbrahim. İş Sağlığı ve Güvenliğinden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk, (1.Baskı), Seçkin, 2015.
- AYDIN, Sevgi. Türkiye’de Maden İşletmecilikte Karşılaşılan Hukuksal Sorunlar ve Değerlendirmeler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.
- BAŞÇETİN, Ataç, Hasan Hacıfazlıoğlu, Kağan Özdemir, Ülkü Kalaycıoğlu, Orhan Özdemir ve Emrullah Gözcü. “Yeraltı Maden İşletmelerinde İş Kazaları ve Alınabilecek Önlemler”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, (1.Baskı), Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.463-474.
- BAŞOĞLU, Başak. “Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, ss.29-56, Malatya, 2015. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/208350> , (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

- BAYSAL, Başak. Zarar Görenin Kusuru (Müterafik Kusur), (1. Baskı), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012.
- BAYCIK, Gaye. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Maden İşçileri, (1.Baskı), Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2006.
- BİLİM, Mesut. Türkiye’de Orman Kaynaklarının Maden İşletmeciliğine Tahsisine İlişkin Çözümler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 2013.
- BİLİR, Nazmi. “Türkiye’de Meslek Hastalıklarının Nedenleri”, Uluslararası Katılımlı Tıbbi Jeoloji Sempozyumu Kitabı, Ankara, 2008, ss.38-39
- CAN, Osman ve İhsan Çakmak. İş Mahkemesi Davaları, Ankara, Bilge Yayınevi, 2016.
- ÇAĞATAY, Neşet. Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1943.
- ÇELİK, Nuri, Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat, İş Hukuku Dersleri, (30.Baskı), İstanbul, Beta, 2017.
- DEĞERLİ, Ersan ve Mehmet Oğuz Güner, “Madencilikte Çevre Mevzuatı ve ÇED Yönetmeliği Uygulamalar”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, (1.Baskı), Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.323-412.
- DEMİR, Fevzi. İş Hukuku ve Uygulaması, (10.Baskı), İzmir, Albi Yayınevi, 2017.
- DİRİK, Sait. Madencilik Sektörü Faaliyetlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunun 6331 Sayılı Kanun Kapsamında Risk Değerlendirmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2016.
- EREN, Fikret. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (21. Baskı), İstanbul, Beta, 2017.
- EREN, Fikret ve Veysel Başpınar, Toprak Hukuku, (5.Baskı), Ankara, Savaş Yayınevi, 2017.
- ERDOĞAN, Mehmet Şirin ve Ezgi Atalay. “ Tehlike Sorumluluğu”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı:3, 2004, ss.27-55,
<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2004-3/2.pdf> , (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

- ERİŞGİN, Nuri. “Tehlike Sorumluluğu”, Profesör Doktor İsmet Sungurlu’ya Armağan İstanbul Barosu Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları II, 2012, ss.90-111.
<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/Yayinlar/Kitaplar/doc/SUNGURBEY20142.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.01.2019).
- ERNST & YOUNG TÜRKİYE, “Dünyada ve Türkiye’de Madencilik Sektörü”, 2011, http://www.fenimining.com/upload/dosyalar/m_rapor_1347711063.pdf, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).
- ERTAŞ, Şeref. Eşya Hukuku, (3.Baskı), İzmir, Dokuz Eylül- Ankara Üniversitesi Basımevi, 1997.
- FINDIKLIGİL, Yavuz. Maden Hukuku, (1.Baskı), İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1966.
- GÜDÜK, Zeynep. “Türk Mevzuatında Çevre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.130, 2017, ss.186-224, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-130-1659>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- GÖĞER, Erdoğan. Maden Hukuku, (1.Baskı), Ankara, Sevinç Matbaası, 1979.
- GÜLERCİ, Altan Fahri. Borçlar Hukuku Dersleri (Genel Hükümler), (2.Baskı), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- GÜNAY, Ömer. Maden Hukuku, (1.Baskı), Seçkin Yayıncılık, 2016.
- GÜNER, Oğuz. Madencilik ve Çevre, 2008, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4de5f915765ea59_ek.pdf?tipi=2, (Erişim Tarihi: 21.01.2019).
- GÜRSES, Ayşe Pınar. Türkiye’de ve Dünyada Uygulanmakta Olan Maden Kanunu ve Uygulama Yönetmeliklerinin Karşılaştırmalı Analizi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

- GÜVENÇ, Seyhan. Yer Altı Maden İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Örnek Uygulama Gümüştaş Madencilik ve TİC. A.Ş. Bolkardağ İşletmesinde İSG Uygulamaları ve Risk Değerlendirmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 2015.
- GÜZEL, Ali, Ali Rıza Okur ve Nursen Caniklioğlu. Sosyal Güvenlik Hukuku, (16.Baskı), Beta, 2016.
- HAN, Işık Aslı. “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 13.maddesi Kapsamında İşçinin Çalışmaktan Kaçınma Hakkı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı:37, 2019, s.181-202.
- HATEMİ, Hüseyin ve Emre Gökyayla. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (4. Baskı), İstanbul, Vedat kitapçılık, 2017.
- İNAL, İdil. Tehlike Sorumluluğu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- İNAN, Ali Naim ve Özge Yücel. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (4. Baskı), Ankara, Seçkin, 2014.
- İNANLI, İlhan. Hititlerde Madencilik, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- İNCİROĞLU, Lütfi. 500 Soruda İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı, (1.Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.
- İMİB, “İhracat Raporu”, 2018, <http://www.imib.org.tr/tr/istatistikler-2-2/> , (Erişim Tarihi: 11.03.2019).
- KARAGÖL, Erdal Tanas, İsmail Kavaz ve Büşra Zeynep Özdemir. “Türkiye’nin Milli Enerji ve Maden Politikası”, Analiz Dergisi, Sayı:203, 2007, <https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf> , (Erişim Tarihi: 19.02.2019).
- KARAHACIOĞLU, Ali Haydar, Edip Doğrusöz ve Mehmet Altın. Türk Hukukunda Rehin, Ankara, Üçbilek Matbaası, 1966.

- KESKİN, Özkan. “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, 2011, ss.126-148,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1682/17940.pdf> , (Erişim Tarihi: 22.10.2018).
- KILIÇOĞLU, Ahmet. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (22.Baskı), Ankara, Turhan Kitabevi, 2018.
- KILKIŞ, İlknur. İş Sağlığı ve Güvenliği, (2.Baskı), Bursa, Dora, 2016
- KUBİLAY, Huriye ve Pınar Akdemir. “Maden Çalışanları Zorunlu Ferdi Kaza Sigortası Taraflarının Yükümlülükleri”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, (1.Baskı), Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.429-648.
- KORKUSUZ, Refik. “Yeni Borçlar Kanunu Tasarısında Tehlike Sorumluluğu Düzenlenmesi”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12-13, Sayı:16-17-18-19, Diyarbakır, 2009, ss.23-44,
<https://dergipark.org.tr/duhfd/issue/23019/246140> , (Erişim Tarihi: 17.01.2019).
- KORKUSUZ, Mehmet Refik. ve Suat Uğur. Sosyal Güvenlik Hukuku, (5.Baskı), Ekin, 2016.
- MUTLU, Mert. Açık İşletme Kömür Madenciliğinde Lojistik Regresyon Analizi İle İş Kazalarının Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2013
- NARTER, Sami. İş Kazası ve Meslek Hastalığında Hukuki ve Cezai Sorumluluk, (3. Baskı), Adalet Yayınevi, Ankara, 2017
- NOMER, Haluk. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (15.Baskı), Beta, İstanbul, 2017.
- OFLAZ, Gökhan. Madenlerde İş Sağlığı ve Güvenliği ile İşverenin Maden Kazalarından Doğan Hukuki Sorumluluğu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2016.
- OĞUZMAN, Kemal ve Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 2, (13. Baskı), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017.

- OĞUZ, Özgür. AB Direktifleri ve Türk İş Hukukunda İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenlerin Yükümlülükleri ve İşçilerin Hakları, (1.Baskı), Legal, 2011.
- ÖZKAN, Erkan, Muharrem Kemal Özfirat, Bayram Kahraman, ve Ümit Sayın, “Blok Devrilmesi İşlemi Sırasındaki Tehlikelerin Ön Tehlike Analizi ile Değerlendirilmesi”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, (1.Baskı), Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.447-462.
- ÖZVERİ, Murat. İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri,(1.Baskı), Birleşik Metal İş Sendikası, İstanbul, 2016
- ÖZÇELİK, Mehmet. “Türkiye’de ve Konya’da Madencilik Sektörü”, Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Merkezi, Konya, 2013,
<https://docplayer.biz.tr/23194761-Turkiye-de-ve-konya-da-madencilik-sektoru-mehmet-ozcelik.html> , (Erişim Tarihi: 19.02.2019).
- PEKİN, Abdulkerim. “Madencilğin yerel ekonomilere katkısı ve bazı sektörlerle karşılaştırmalı analizi: Balıkesir örneği”, Baun Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, 2016, ss.48-53.
- SARAÇ, Sanem. Türk Borçlar Kanunu’nda Tehlike Sorumluluğu, (1.Baskı), İstanbul, On İki Levha, 2013.
- SARIHAN, Banu Bilge. "Türk Borçlar Kanunu'nda Genel Bir Kural Olarak Tehlike Sorumluluğu", Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Cilt: 20, Sayı: 1, 2014, ss. 1177-1195.
- SARIKAVAK, Kerim Tuncer. “Türkiye’de Maden Aramaları, Maden Rezervleri ve Ekonomik Değeri”, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, Sayı:69, Temmuz-Eylül 2015, ss.22-28.
- SELÇUK, Berrin. İş Sağlığı ve Güvenliği Tedbirlerinin Maden Çalışanları Üzerine Etkileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2014.
- SÜMER, Haluk Hadi. İş Hukuku, (13.Baskı), Konya, Mimoza, 2016.
- SÜZEK, Sarper. İş Hukuku, (12.Baskı), İstanbul, Beta, 2016.

- TEKÖZ DENGİZ, Nuray. Yeni Maden Yasasının Madencilik Sektörüne Etkileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 2008.
- TİFTİK, Mustafa. Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenleme Sorunu, (2.Baskı), Ankara, Yetkin, 2005.
- TOPALOĞLU, Mustafa. Madencinin Hukuki Sorumluluğu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.
- TOPALOĞLU, Mustafa. “Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemelerdeki Küresel Eğilimler Ve Türkiye Uygulaması”, Bilimsel Madencilik Dergisi, Özel Sayı, Sayı:57, 2018, ss.143-152.
http://www.madencilik.org.tr/article/ca8667e8e0f0b55_ek.pdf , (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- TUNCAY, Aziz Can ve Ömer Ekmekçi. Sosyal Güvenlik Dersleri, (19.Baskı), İstanbul, Beta, 2017.
- TUNÇOMAĞ, Kenan ve Tankut Centel. İş Hukukunun Esasları, (9.Baskı), Beta, 2017.
- TMMOB, “Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu”, 2010,
http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/9bd3e8809c72d94_ek.pdf , (Erişim Tarihi: 05.01.2019).
- TOBB, “Türkiye Madencilik Sektör Raporu”, 2007,
<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/madencilik.pdf> , (Erişim Tarihi: 08.01.2019).
- TURHAN, Melih, “Türkiye’de Maden Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Mukayesesi”, Maden Hukuku Bildiriler Kitabı, (1.Baskı), Astana Yayınları, Ankara, 2016, ss.17-40.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KALKINMA BAKANLIĞI, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Madencilik Özel İhtisas Komisyon Raporu”, 2007, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_Madencilik_Madencilik.pdf , (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KALKINMA BAKANLIĞI, “Onuncu Kalkınma Planı Madencilik Politikaları”, 2015, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_MadencilikPolitikolari.pdf , (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI, “Faaliyet Raporu”, 2017, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Faaliyet-Raporlari/Faaliyet-Raporlari> , (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

UÇKAN, Özkan. Türk Maden Hukukunda Madencilğe İlişkin Haklar ve Bunların Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Getirilmesi, Eskişehir, 1983.

ULUSAN, İlhan. “Tehlike Sorumluluğu Üstüne”, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:6, 1970, ss.23-57, 1970, <https://dergipark.org.tr/iuhad/issue/1279/15023> , (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

ULUSAN, İlhan. “Türk Borçlar Kanununda Yer Alan Genel Tehlike Sorumluluğu Kuralına İlişkin Birkaç Tespit ve Hukuk Düzeni Tarafından Faaliyetine İzin Verilmiş Önemli Ölçüde Tehlike Arzeden İşletmelerin Yol Açtığı Zararların Uygun Bir Bedelle Denkleştirilmesi Sorunu”, Yaşar Üniversitesi e-Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Cilt: 3, Özel Sayı, Sayı: 8, 2013, ss.2897-2905, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066326> , (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

UŞAN, Fatih. Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, (2.Baskı), Seçkin Yayıncılık, 2009.

- ÜÇİŞİK, Güzin, “Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural ile Düzenlenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2009, ss.127-145.
- ÜNLÜTEPE, Mustafa “Organizasyon Sorumluluğu (TBK m.66/III) Ve Tehlike Sorumluluğu (TBK m.71) İlişkinin Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, ss.1-42, 2017, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/424707> , (Erişim Tarihi: 22.02.2019).
- YAĞLI, Ahmet. Bergama Ovacık Altın Madeni Çevre Hakkı ve İdarenin Sorumluluğu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- YAVUZ, Cevdet. “Türk Borçlar Kanunu Tasarısına Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:4, ss.29-61, 2008, <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fak%C3%BCItdergisi/2008C.14S.4/29-61.pdf> , (Erişim Tarihi: 24.02.2019).
- YILDIZ, Hasan Basri. Türkiye'de Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Etkisi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- YILMAZ, Süleyman. “Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluğuna İlişkin Yeni Hükümler”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:59, Sayı:3, 2010, ss.551-578, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1527/16784.pdf> , (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- YİĞİT, Onur. Taksirli Bir Suç Türü Olarak Maden Kazaları, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Cilt:0, Sayı:4, ss.350-410, 2014, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/155569> , (Erişim Tarihi: 27.11.2018).

YÜKSEL, Hasan. “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Maden Ocakları’nda Çalışma Standartlarının Oluşturulması Girişimleri: Dilaverpaşa Nizamnamesi Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:30, Sayı:5, 2016, ss. 989-1002.